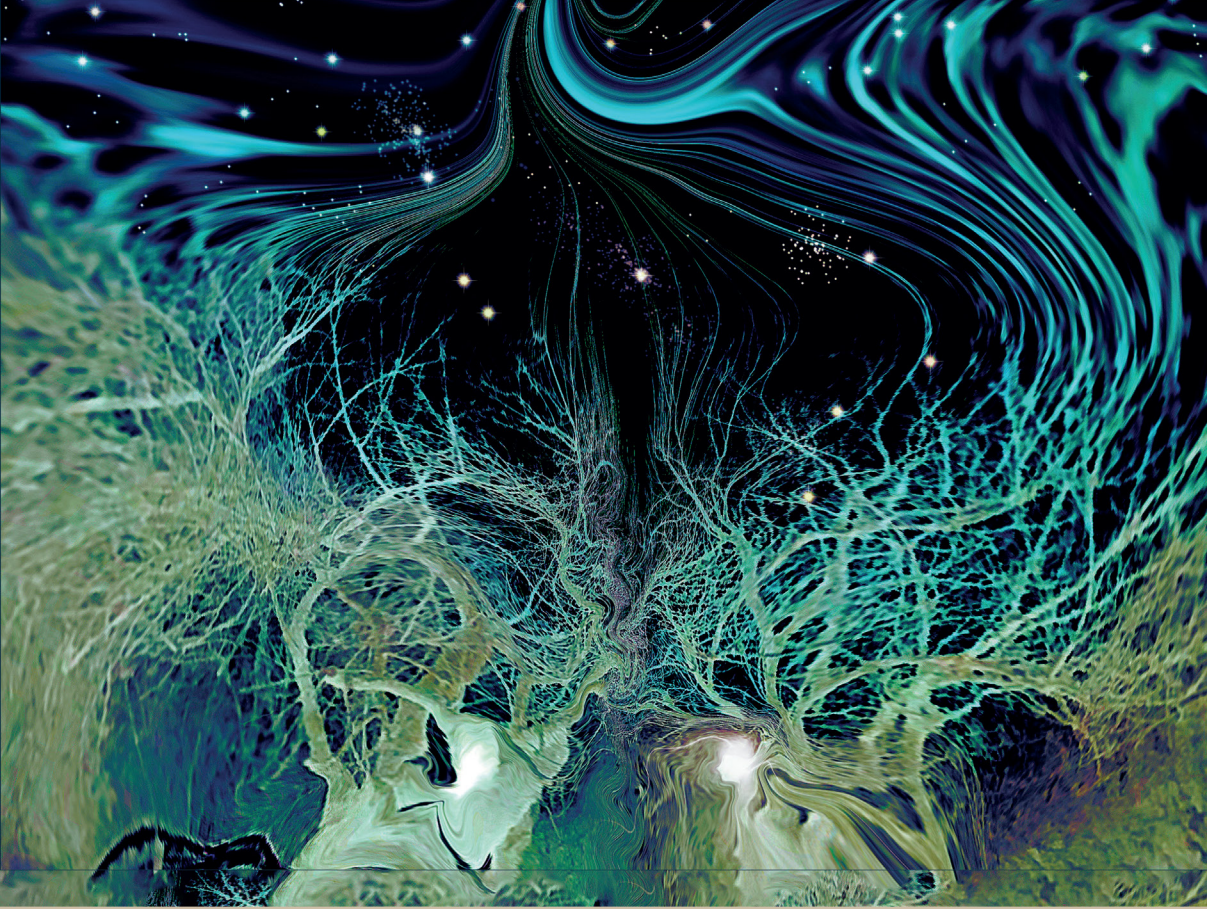

KUTUPLAŞMAYI NASIL AŞARIZ?

EMRE ERDOĞAN
PINAR UYAN-SEMERÇİ

KUTUPLAŞMAYI NASIL AŞARIZ?

EMRE ERDOĞAN
PINAR UYAN-SEMERCI

EMRE ERDOĞAN, PINAR UYAN-SEMERCI

KUTUPLAŞMAYI NASIL AŞARIZ?

KAPAK RESMİ LALE DURUİZ

KATKIDA BULUNANLAR TUĞÇE ERÇETİN, BİRNUR EYOLCU-KAFALI

KONUK YAZARLAR İTİR AKDOĞAN, ALİ ALPER AKYÜZ, HAKAN ALTINAY, İTİR ERHART, MURAT SABUNCU, ŞEYDA TALUK, IŞIK TÜZÜN

ISBN: 978-605-399-600-2

E-ISBN: 978-605-399-599-9

1. BASKI İSTANBUL, HAZİRAN 2022

ÇEVİRİMİÇİ 1. SÜRÜM, HAZİRAN 2022

BİRİNCİ BÖLÜM VE İKİNCİ BÖLÜM © PINAR UYAN SEMERCI, EMRE ERDOĞAN

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM © İTİR AKDOĞAN, ALİ ALPER AKYÜZ, HAKAN ALTINAY, İTİR ERHART, MURAT SABUNCU, ŞEYDA TALUK, IŞIK TÜZÜN

PROJE EKİBİ ÖZGÜR ÜNLÜHİSARCIKLİ, PINAR UYAN-SEMERCI, EMRE ERDOĞAN, İTİR ERHART, TUĞÇE ERÇETİN, BİRNUR EYOLCU-KAFALI, BÜŞRA KILIÇ, CEYLAN AKMAN CANBİLEK, GİZEM KÜLEKÇİOĞLU

BU KİTAP, MARSHALL FONU (GMF) VE İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ GÖÇ ÇALIŞMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ TARAFINDAN İSVEÇ ULUSLARARASI KALKINMA İŞBİRLİĞİ AJANSI'NIN (SIDA) FİNANSAL DESTEĞİ İLE YÜRÜTÜLEN "TÜRKİYE'DE KUTUPLAŞMAYI AZALTMA YÖNELİK STRATEJİLER VE ARAÇLAR PROJESİ" KAPSAMINDA HAZIRLANMIŞTIR. KİTAPTA YER ALAN BİLGİ VE GÖRÜŞLER SIDA'NIN GÖRÜŞ VE TUTUMU OLARAK YANSITILAMAZ.

turkuazlab
Strategies for Mitigating Polarization
Kutuplaşmayı Azaltmak İçin Stratejiler

İstanbul Bilgi Üniversitesi
GÖÇ ÇALIŞMALARI
UYGULAMA VE
ARAŞTIRMA MERKEZİ

G | M | F

The German Marshall Fund
of the United States
STRENGTHENING TRANSATLANTIC COOPERATION

YAYINA HAZIRLAYAN CEM TÜZÜN

DİZGİ VE TASARIM GÖRKEM DİDEM ÖZTUNCER

DÜZELTİ EMRE ÖZMEN

BASKI VE CİLT SENA OFSET AMBALAJ VE MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

LİTROS YOLU 2. MATBAACILAR SİTESİ B BLOK KAT 6 NO: 4 NB 7-9-11 TOPKAPI / İSTANBUL

TEL: 0212 613 38 46 / FAKS: 0212 613 03 21 • SERTİFİKA NO: 45030

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ LIBRARY CATALOGING-IN-PUBLICATION DATA

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ KATALOGLAMA BÖLÜMÜ TARAFINDAN KATALOGLANMIŞTIR.

Names: Erdoğan, Emre, author. | Uyan-Semerci, Pinar, author.

Title: Kutuplaşmayı nasıl aşarız? / Emre Erdoğan, Pinar Uyan-Semerci.

Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2022. | Includes bibliographical references.

Identifiers: ISBN: 9786053996002 (paperback) | 9786053995999 (e-ISBN)

Subjects: LCSH: Polarization (Social sciences). | Polarization (Social sciences) --Turkey. | Polarization (Social sciences) --Turkey --Case studies. | Social conflict --Turkey --21st century. | Polarization (Social sciences) --Political aspects --Turkey. | Group identity --Political aspects --Turkey. | Group identity --Social aspects --Turkey. | Turkey --Politics and government --21st century. | Social media --Political aspects. | Mass media --Social aspects --Turkey. | Mass media --Political aspects --Turkey. | Political participation. | Communication in politics --Turkey.

Classification: LCC: HN656.5.P57 E73 2022

EMRE ERDOĞAN
PINAR UYAN-SEMERCI

KUTUPLAŞMAYI NASIL AŞARIZ?

Kitabın evrimii versiyonu ve ders videoları için:
<https://www.turkuazlab.org/> adresini veya
karekodunu kullanabilirsiniz

İÇİNDEKİLER

xi Önsöz

xiii Giriş

1 Birinci Bölüm Kutuplaşmayı Anlamak İçin

1 Kutuplaşma Nedir?

3 Kutuplaşma Ne Değildir?

6 İdeolojik Kutuplaşma ya da Sağ-Sol Kutuplaşması

8 Konu Bazlı Kutuplaşma

9 Coğrafi Kutuplaşma

11 Sahte/Algılanan Kutuplaşma

12 Duygusal Kutuplaşma

16 Duygusal Kutuplaşmadan Ötekileştirmeye

17 Şu Kimlik Dedikleri

18 Bir Kimlik Olarak Siyasal Parti Tercihi

20 Tasniften Ötekileştirmeye ve İnsandışılaştırmaya

25 Kutuplaşmanın Nedenleri

25 Sistemik Etkenler

28 Makro Etkenler

30 Orta (Mezo) Düzeydeki Etkenler

37 Bireysel (Mikro) Düzeydeki Etkenler

41 Kutuplaşma Neden Kötü?

47 Türkiye'de Kutuplaşma Nasıl Çerçveleniyor?

49 Medya ve Sosyal Medya

50 Medya Sistemleri

54 Sosyal Medya

64 Siyasetçiler Kutuplaşmayı Nasıl Çerçveliyor?

73 İkinci Bölüm Kutuplaşmayı Azaltmak İçin

75 TurkuazLab Yolculuğu

79 TurkuazLab'de Neler Yaptık?

83 Politika Delfisi Çalışması

- 86 TurkuazLab İl Çalıştayları
 - 88 Kutuplaşmanın Hayatımıza Etkileri
 - 96 Türkiye’de Kutuplaşmayı Azaltmaya Yönelik Öneriler
 - 102 Kutuplaşmayı Azaltmaya Yönelik Dünyadan Örnekler
- 107 Üçüncü Bölüm Kutuplaşmayı Azaltmaya Dair Arayışlar
 - 109 Umudu Yeşerten Hikâyeler Kutuplaşmanın Panzehiridir...
Şeyda Taluk
 - 113 Siyasetin ve Toplumun Aynası Olarak Kutuplaştıran Medya
Murat Sabuncu
 - 117 Sanatta Kalmak
İtir Erhart
 - 122 Demokratik Yerel Yönetim Uzlaşmaya Yardım Eder mi?
İtir Akdoğan
 - 126 Kutuplaşmayla Mücadelede Eğitimin Önleyici ve Onarıcı Rolü
Işık Tüzün
 - 131 Daha Çok Temas Daha Samimi Muhabbet
Hakan Altınay
 - 135 Çevre ve İklim Adaleti Çerçevesinden Türkiye’de Kutuplaşma
Ali Alper Akyüz

Önsöz

Dünyada ve Türkiye’de birçok sorun beraberce düşünmeyi ve ortak hareket etmeyi gerektiriyor. Çevre kirliliği ve iklim değişikliği başta olmak üzere dünya gezegeninin geleceği ve bizlerin çocuklarının, torunlarının yaşamı bu beraberliği başarabilmemize bağlı. Hepimizin sahip olduğu insan olma durumumuzdan doğan kırılğanlıklar, ortak olan ihtiyaçlar çerçevesinde belirsizliklerle mücadele edebilmek için birbirimizin halinden anlamayı başarmamız şart. Ancak içinde yaşadığımız ekonomik ve siyasi koşullar, doğduğumuz aile, büyüdüğümüz mahalle, aldığımız eğitim, inançlarımız, üye olduğumuz dernekler, spor kulüpleri, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları, akranlarımız, medya ve sosyal medya bizi biz yaparken, aynı zamanda da bizleri ayrıştırıyor. Var olan farklılıkları büyütüp, çok daha fazla olan benzerliklerimizi görmemizi imkânsız hale getiriyor.

Sahip olduğumuz kimlikler birden çok olsa da bazı kimlikler hepsinden baskın olup, diğerlerinin önüne geçerek, güçlü sınırlarla bizleri ayrıştırıyor. İşte siyasal alanda partiler, politikacılar ve liderler arasında gözlemlenen kutuplaşma da topluma, bizlere sıradan vatandaşlara da sirayet ederek, bu ayrışmayı büyütebiliyor. Parti tercihimiz kim olduğumuzu belirleyen en önemli kimliklerden biri haline gelebiliyor. Bu şekilde sahip çıktığımız parti kimlikleri, bizler için farklı parti taraftarları ile siyasal ve sosyal alanda konuşmayı, tartışmayı ve beraber çözüm geliştirmeyi imkânsız hale getiriyor.

Elinizde tuttuğunuz bu metin, işte bu çerçevede Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasal iklim ve daha önce gerçekleştirdiğimiz ötekileştirme¹ ve kutuplaşma araştırmaları² bulgularından yola çıkarak geliştirdiğimiz Türkiye’de Kutup-

1 Uyan Semerci, P., Erdoğan, E., & Sandal Önal, E. (2017). “Biz”liğin Aynasından Yansıyanlar: Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

2 Erdoğan, E., & Uyan Semerci, P. (2018). *Fanusta Diyaloglar: Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması 2015, <https://www.turkuazlab.org/wp-content/uploads/2020/12/Kutuplasma-Arastirmasi-Sonuclari2015.pdf>; Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması 2017, <https://www.turkuazlab.org/wp-content/uploads/2020/11/kutuplasmanin-boyutlari2017-ozet-bulgular.pdf>

laşmayı Azaltmak için Stratejiler ve Araçlar Projesi, kısa adıyla TurkuazLab projesinin son çıktısı. Mart 2020’de başlayan bu proje Marshall Fonu (GMF), İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (BİLGİ-Göç) işbirliği ve İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı’nın (SIDA) finansal desteğiyle yürütüldü ve Haziran 2022’de tamamlanıyor.

Bu metin olabildiğince en sade biçimde kutuplaşmaya dair temel tanımları, bizim projemiz çerçevesinde odaklandığımız duygusal siyasal kutuplaşma kavramına odaklanarak toplumsal alanda hissedilen gerginliği ve beraber yaşayabilmenin önünde oluşturduğu engeli ele almayı hedefliyor. İlk bölümde beraberce önce kutuplaşmanın ne olduğu ve ne olmadığını düşüneceğiz, farklı kutuplaşma tanımlarını açıklayacağız. Bu farklı kutuplaşma tanımlarından bizim çalışmamızın odaklandığı bireysel düzeyde yer alan siyasal duygusal kutuplaşmayı daha detaylı tartışacağız. Kimliklerimizin oluşum süreçleri ve siyasal parti tercihlerinin benimsenen kimlikler haline gelmesi ve en uzak hissedilen parti taraftarlarının “öteki” olarak görülmesinin vardığı boyutları ele alacağız. Kutuplaşmanın neden kötü bir durum olduğunu tartışıp, kutuplaşmanın oluşmasını sağlayan nedenlere odaklanacağız. Sistemik nedenlerin yanı sıra makrodan mikroya her düzeyde kutuplaşmayı oluşturan nedenleri özetleyeceğiz. Türkiye’de medya, sosyal medya ve siyasilerin kutuplaşmayı nasıl çerçevelediğini aktaracağız. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise kutuplaşmayı önlemeye dair hem bizim projemiz hem de farklı alanlarda uzmanların kendi görüşlerini içeren yazılar ile çözüm önerilerini tartışacağız. Bölümlerin sonunda konu başlıklarına göre düzenlediğimiz hem yararlandığımız hem de meraklısı için daha kapsamlı bilgiler sağlayacak kısa kaynakçalar da hazırladık.

Projemizin gerçekleşmesini finansal desteği ile mümkün kılan İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı’na (SIDA), kitabımızda kutuplaşmayı azaltmaya dair bizimle birlikte düşünen ve katkıda bulunan çalıştaylarımızdaki tüm katılımcılarımıza, TurkuazLabsaha’daki konuklarımız Aslı Aydın-Sancar, Ayça Ebru Giritligil, Büşra Kılıç, Gülin Çavuş, Hilmi Hacaloğlu, İtir Erhart, İdil Işıl Gül, Mehmet Şenol ve Turgut Tarhanlı’ya çok teşekkür ediyoruz. Bu kitapta konuk yazarlarımız; Ali Alper Akyüz, Hakan Altınay, Işık Tüzün, İtir Akdoğan, İtir Erhart, Murat Sabuncu ve Şeyda Taluk’a müteşekkirimiz. Her bir yazarımız kendi uzmanlık alanları ile ilgili çözüm önerilerini bizimle paylaştılar. Kitabımızın yayın sürecinde bize destek olan Cem Tüzün’e tüm emekleri için ve kapak resmi ile çalışmamızı görsel açıdan zenginleştiren Lale Duruiz’e minnettarız.

Bu konuda sorgulamaya, düşünmeye, tartışmaya, hem kendimize hem de çevremize ayna tutmaya beraberce devam etmek için sizleri de yolculuğumuza davet ediyoruz.

Giriş

Yakın dönemde yaşadığınız bazı deneyimleri hatırlamanızı isteyelim sizden. Hatırlayabildiğiniz kadar eskiye gitmenize gerek yok, son birkaç yıla odaklansanız yeterli.

Son birkaç yılda yakın çevrenizden birisiyle siyaset tartışırken öfkelendiğiniz, haksızlığa uğradığınızı düşündüğünüz ve tartışmaktan kendinizi yorgun hissettiğiniz oldu mu? Karşınızdakinin son derece sabit fikirli olduğunu ve ne söylerseniz söyleyin ikna edemeyeceğinizi düşünüp bir daha siyaset tartışmama ya karar verdiğiniz oldu mu?

Bir aile ortamı düşünelim, belki bir bayram yemeği ya da bir kutlama. Tanıdığınız, tanımadığınız birçok kişi bir araya gelmişsiniz, çay-kahve içiyorsunuz. Birden siyasi bir konuda tartışma çıkıyor, herkes kendi görüşünü söylüyor. Önce kibarca başlayan bir tartışma, birden sertleşiyor, karşılıklı suçlamalar başlıyor. Öfkeleniyorsunuz, diğerleri de öfkeleniyor. Eğer birisi müdahale edip “tadımızı bozmayalım” demezse; tartışma birisinin odayı terk edeceği kadar sertleşebiliyor. Hiç böyle bir şey yaşadınız mı?

Sosyal medyaya odaklanalım. Birçoğumuz sosyal medya kullanıcısıyız, yaşadıklarımızı tanıdığımız/tanımadığımız kişilerle paylaşmayı seviyoruz. Yine son dönemde, herhangi bir sosyal medya platformunda tanıdığınız/tanımadığınız kişilerle siyaset tartışmaya çalışıp, sonuçta kendi meramınızı anlatamadığınızı hissettiğiniz oldu mu? Belki de tartışmanız o kadar sertleşti, karşılıklı suçlamalar o kadar ağırlaştı ki, o kişiyi “engellediniz”, “yasakladınız”, “sessize aldınız” ya da “takip etmeyi bıraktınız”. Sosyal medya platformları en azından bunları yapmamıza izin veriyor. Bu hiç sizin başınıza geldi mi?

Çoğumuz artık biraz daha mesafeli olsak da geleneksel medyayı, yani televizyon, gazete ya da radyoyu düzenli olarak takip ediyoruz. Siz de mutlaka televizyonda haber bültenlerini ya da tartışma programlarını günde birkaç kez ziyaret ediyorsunuzdur. Hep seyrettiğiniz, sevdiğiniz televizyon kanallarını bir kenara bırakalım; hiç sevmediğiniz, sürekli yalan söylediğini düşündüğünüz tele-

vizyon kanalları, programları ya da diyelim sunucular var mı? Onları dinlemeye katlanamadığınız, hatta “tiksinti” duyduğunuz oluyor mu? Kendinizi zorlayıp dinleseniz bile, bir süre sonra yorulup başka, sevdiğiniz bir kanala geçiyor musunuz?

Siyasetçileri düşünelim. Hepimiz bazı siyasetçileri seviyor, bazılarını sevmiyoruz. Herhangi bir yerde, bir haber bülteninde, bir televizyon programında ya da başka bir mecrada sevmediğiniz bir siyasetçiye izlemeye ne kadar dayanabiliyorsunuz? O siyasetçinin gerçekleri nasıl çarpıttığını ve kendi taraftarlarına nasıl yalan söylediğini görüp taraftarlarının bu apaçık gerçeği nasıl göremediklerine şaşıyor musunuz?

Artık çoğumuz büyük kentlerde yaşıyoruz, Türkiye nüfusunun büyük bir kısmı büyükşehirlerde. Kendi şehrinizi düşündüğünüzde, gitmediğiniz, hiç görmediğiniz mahalleler var mı? İsimlerini yalnızca haber bültenlerinde ya da seçim gecelerinde duyduğunuz ilçeler? Hasbelkader o mahallelere/ilçelere yolunuz düştüğünde, kendinizi başka bir ülkede hissettiğiniz oluyor mu? Başka bir ilçeye geçtiğinizde, o ilçenin başka bir siyasal rejimde yönetildiği kanısına vardınız mı hiç? Bir an önce kendi mahallenize, nefes alabildiğiniz ortama dönmek için acele ediyor musunuz?

Gelecek hakkında, ülkemizin gidişatı için kaygılanıyor olabilirsiniz. Biz nasıl bir hayata sahip olduk, çocuklarımız nasıl bir hayata sahip olacak? Bu soru çoğumuzun kafasını kurcalıyor. Gidişatın nasıl değişebileceği, ülkemizin nasıl daha iyiye gideceği ortak sorunumuz denebilir. Ancak bu gidişatın sorumlusunun kim ya da kimler olduğu hakkında farklı fikirlerimiz olabiliyor. Şunu düşünelim, sizin için çok açık olan bu resmin, diğerleri tarafından anlaşılmadığını düşünüp; sorunun nedeni ve sorumlusu bu kadar belliyken, nasıl çözülebileceği bu kadar netken; diğerlerinin bu görüşü kabul etmeme nedenlerine şaşırdığınız oluyor mu? Sorumluyu teşhiste ve tedavide uzlaşamamanızın nedenini diğerlerinin bilgisizliği ya da kötü niyetiyle açıkladığınız durumlar var mı?

Sizden farklı siyasi görüşlere sahip olan partiye oy veren kişilere rastladığınızda ne hissediyorsunuz? Görüş ve tercih farklılıklarını doğal olarak kabul edebiliyor musunuz, yoksa “katlanabilmek” için çaba mı sarf etmeniz gerekiyor? Bu kadar farklı görüşlere dayanabilecek kibarlığı kendinizde bulmakta zorlandığınız oluyor mu?

Daha önemlisi farklı siyasi görüşlere sahip olduğunu düşündüğünüz siyasi partiye oy verenleri yakın çevrenizde istiyor musunuz? Komşu olmak, beraberce iş yapmak, aynı mahalleyi, aynı çocuk parkını paylaşmak fikri nasıl geliyor? Birlikte yaşayabileceğinizi düşünüyor musunuz, yoksa “herkes ayrı, herkes mutlu”

fikrinde misiniz? Diğerlerini görmediğiniz, duymadığınız bir yaşam fikri nasıl geliyor size?

Yine o kişileri, yani sizden çok farklı siyasi görüşlere sahip seçmenleri düşünelim. Sizce, onların sizlerle aynı haklara sahip olmaları doğal mı? İçinde yaşadığımız dünyayı bu kadar yanlış yorumlayan, taraflı televizyon kanallarındaki programlar ve yalancı siyasetçiler tarafından manipüle edilip, “gerçeği” görmeyen ve “tıpış tıpış”/“koyun gibi” sandığa oy vermeye giden bu kişiler; istedikleri gibi parti kurabilmeli, basın toplantısı ya da miting düzenleyebilmeli mi? Hatta aralarından bazıları kötü niyetli olabilir, ülkemize zarar vermek isteyebilir, polis onları yakından takip etse, örneğin telefonlarını dinlese, yazışmalarını izlese iyi olabilir mi? Bu düşüncelerin herhangi birine kapıldığınız anlar oldu mu?

Eğer bu saydıklarımızın bazıları —hepsi şart değil tabii ki—, başınıza gel-diyse, size “kutuplaşmış dünyamıza hoşgeldiniz!” dememiz gerekiyor. Ne yazık ki, son dönemde siyaset dediğimiz şey bir dizi negatif duygusal deneyimin, öfkelerin, mutsuzluğun, tiksintinin ve belki de korkunun bir araya geldiği bir ortama dönüştü. Siyaset tartışmak ya da siyasetle ilgilenmek insanı heveslendiren, sorunların çözümüne dair umutlandıran bir alan değil artık. Aksine en ufak siyasi tartışma bile öfkelenmemize, yorulmamıza ve bezmemize yol açabiliyor. Hele bu sosyal medya marifetiyle olduysa, çok daha hızlı gerçekleşebiliyor bu olumsuz süreç. Etkisi de çok daha olumsuz oluyor. Ülkemizin gidişatı hakkında kaygımız artarken, siyasetçilerimizin bunu birlikte çözebileceklerine olan inancımız da azalıyor. Kutuplaşma, bizim çalışmamızın odağında yer alan “siyasal duygusal kutuplaşma”, siyaseti çare olmaktan çıkarıyor.

Aslında tüm bu deneyimleri yaşayan tek siz değilsiniz. 2015’ten beri yaptığımız bir dizi anket çalışması, saydıklarımızın ülkemiz vatandaşlarının ortak deneyimi olduğunu gösteriyor¹:

- Yakın çevresindeki herhangi bir kişiyle siyasi konularda görüş ayrılığına düşüp araları bozulanların oranı %16.
- “Hükümetin yargı ile ilgili uygulamaları” hakkında aile yemeğinde çıkan bir tartışmaya katılmayacağını söyleyenlerin oranı %48. Bu tartışma Facebook’ta çıkarsa, sadece %18’lik bir kesim katılacağını belirtmiş.
- Medyada “olguların çarpıtıldığı” haberlerle yani yalan haberle karşılaştığını düşünenlerin oranı %68, bununla “diğer tarafın” medyasında karşılaştığını düşünenlerin oranı %59.

1 Metin boyunca aksi belirtilmedikçe verilen tüm araştırma sonuçlarının referansı, Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2020 araştırmasından alınmıştır. Detaylar için bkz. <https://www.turkuazlab.org/ilgili-projelerimiz/turkiyede-kutuplasmanin-boyutlari-2020/> ve araştırma sunumunun tamamı <https://www.youtube.com/watch?v=jrO1FbWmtDI&t=30s> adresinden izlenebilir.

- Siyasetçilerin halktan gerçekleri sakladığı görüşüne katılanların oranı %65.
- Diğer parti taraftarlarıyla komşu olmak istemeyenlerin oranı %62, çocuklarının oynamasını istemeyenlerin oranıysa %68.
- Diğer parti taraftarlarının siyasi görevler için seçime katılmasına karşı olanların oranı %35, telefonlarının dinlenebileceğini düşünenlerin oranıysa %52.
- “Sert” sayılabilecek bir siyasi tartışmada, diğer tarafın uzlaşmaz tavrından dolayı öfke duyanların oranı %41, üzüntü duyanların oranı %12 ve tiksintiye kapılanların oranı %10.

İnsan iki defa şaşırırmış; birincisi diğerlerinden ne kadar farklı olduğunu düşündüğünde, ikincisi diğerlerine ne kadar benzediğini fark ettiğinde. Sadece bizim araştırmalarımız değil, başka ülkelerde yapılan çalışmalar da toplumlarda kutuplaşmanın arttığını ve günümüzün en önemli siyasal sorunlardan birine dönüştüğünü belirtip bu soruna dikkati çekiyor. Ülke karşılaştırmaları bizlere kutuplaşmanın yaygın ve dinamik bir sorun olduğunu açık bir şekilde gösteriyor.

ABD’de kutuplaşmanın gittikçe derinleştiği, bu alanda yapılan birçok çalışmada vurgulanıyor. Sosyal kimlikler özellikle duygusal kutuplaşma açısından çok önemli bir role sahip. Duygusal kutuplaşmanın önemli bir belirleyeni en uzak görülen parti taraftarlarına yönelik olumsuz duygular. Sahip olunan ideolojilerin parti aidiyetlerinde rolü büyük ve ırk, din, mezhep gibi sosyal kimlikler de önemli rol oynuyor. ABD ve Norveç arasında karşılaştırma yapan bir çalışma ise Norveç’te 1350 ve ABD’de 500 katılımcıyla yaptıkları çalışmada iki ülke arasında parti taraftarlarına yönelik partizan duygusal kutuplaşma seviyesinde bir farklılık olmadığını, ancak partilere yönelik duygusal kutuplaşmayı ölçtüklerinde ABD’deki katılımcıların Norveçlilere göre daha fazla kutuplaştıklarını gösteriyor.² Yaş başta olmak üzere demografik değişkenlerin kutuplaşmaya olan etkisini ele alan çalışmalar, partizanların yaşlandıkça daha da fazla kutuplaştığını gösteriyor.³

Evet, dünyada kutuplaşma açısından yalnız değiliz ancak ülkemiz tıpkı ABD gibi bu konuyu çalışmak isteyenler için iyi bir örnek vakayı oluşturuyor. Bu nedenle de hepimizin, içinde nefes aldığımız bu siyasal iklimin özelliklerini, ku-

2 Knudsen, E. (2020). Affective Polarization in Multiparty Systems? Comparing Affective Polarization Towards Voters and Parties in Norway and the United States. *Scandinavian Political Studies*, 44(1), 34-44. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12186>

3 Phillips, J. (2022). Affective Polarization: Over Time, Through the Generations, and During the Lifespan. *Political Behavior*. <https://doi.org/10.1007/s11109-022-09784-4>

tuplaşmanın farklı tanımlarını ve yaşamımıza nasıl bir etkisi olduğunu düşünmemiz, kendimize ve çevremize bu açıdan bir ayna tutmamız daha farklı bir siyasal zemini yaratmanın önkoşullarından. Özellikle farklılıklarımız, ortaklıklarımız, var olan tüm belirsizlikler içinde birbirimizi duymak, birbirimizi dinleyebilmek hayatı. Daha da zorlaşan koşullarda içinde olduğumuz fanusu fark edebilmek için ilk adımı kutuplaşmanın ne olduğu sorusunu yanıtlamaya çalışarak atalım.

Bölüm Kaynakçası

Sosyal Kimlikler ve Duygusal Kutuplaşma için bkz.

Iyengar S., Lelkes, Y., Levendusky, M., Malhotra, N., & Westwood, S.J. (2019). The Origins and Consequences of Effective Polarization in the United States. *Annual Review of Political Science*, 22(1), 129-146. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051117-073034>

İdeolojiler ve Duygusal Kutuplaşma için bkz.

Webster, S.W. & Abramowitz, A. I. (2017). The Ideological Foundations of Affective Polarization in the U.S. Electorate. *American Politics Research*, 45(4), 621-647. <https://doi.org/10.1177%2F1532673X17703132>

Parti Sistemleri ve Duygusal Kutuplaşma için bkz.

Knudsen, E. (2020). Affective Polarization in Multiparty Systems? Comparing Affective Polarization Towards Voters and Parties in Norway and the United States. *Scandinavian Political Studies*, 44(1), 34-44. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12186>

Nesiller ve Duygusal Kutuplaşma için bkz.

Phillips, J. (2022). Affective Polarization: Over Time, Through the Generations, and During the Lifespan. *Political Behavior*. <https://doi.org/10.1007/s11109-022-09784-4>

Birinci Bölüm

Kutuplaşmayı Anlamak İçin

KUTUPLAŞMA NEDİR?

Kutuplaşma oldukça sık karşımıza çıkan bir kavram olmaya başladı. Son yıllarda medyada, sosyal medyada, günlük hayatımızda kutuplaşmayı okuyor ve duyuyoruz. Her şey kutuplaşma olarak tanımlanabiliyor. Evet, bu kavramın tek bir biçimi yok, farklı kutuplaşma tanımları söz konusu ve bazı durumlarda kutuplaşmanın farklı biçimlerinin olup olmadığı konusu da kutuplaşma yaratıyor. Bazı uzmanlar kutuplaşmanın olmadığı görüşünderken, kutuplaşma olduğunu düşünenler de var. Bazıları ise kutuplaşma olsa bile bunun çok önemli bir sorun olmadığı, hatta demokrasinin çalışması için kutuplaşmaya ihtiyaç olduğunu söylüyorlar. Bu kadar farklı görüşler olmasının en önemli sebebi, kutuplaşma kavramının farklı şekilde tanımlanması, farklı tanımlamalar da farklı sonuçların doğmasına yol açıyor. Bu nedenle kutuplaşmanın ne olmadığından başlayarak, kavramın genel kabul gören tanımlarını kısaca bir tartışmamız ve bizim bu kitapta odaklanacağımız duygusal kutuplaşmadan ne anladığımızı aktarmamız, tartışmayı daha iyi anlamamızı sağlayabilir.

Kutuplaşma ne değildir?

Medyada, sosyal medyada, günlük yaşamda kutuplaşmanın sıklıkla kullanıldığını duyuyoruz. Ancak kutuplaşma ayrımcılık, farklılık, düşmanlık ve taraflılık gibi birçok kelime yerine kullanılan bir şemsiye kavram haline gelmiş durumda. Kutuplaşmanın bu bölümde ele alacağımız tanımlarından oldukça farklı bir biçimde kullanıldığına rast ediyoruz. Oysa kavramları berraklaştırmak, farklılıklarını görebilmek bu kadar hassas bir konuda hem durumu anlayabilmemiz, doğru teşhis edebilmemiz, hem de çözüm geliştirebilmemiz için gerekli. Burada ele alacağımız kavramlar kutuplaşmış bir ortamın oluşmasına katkı sunuyor ya da kutuplaşmış ortamın sonucunda karşımıza çıkıyor. Özellikle bizim bu çalışmada odaklandığımız duygusal kutuplaşmanın da etkisi ile kutuplaşmadan çok “kutuplaştırma” diğerinin/ ötekisinin, “biz”den olmayanın yaptığı bir davranış olarak çoğu zaman karşımıza çıkıyor.

Türkiye’de kutuplaşmanın sosyal medyada nasıl çerçevelendiğini özetlemeye çalışacağımız bölümde daha detaylı ele alacağımız üzere, başta siyasetçiler olmak üzere “öteki”nin kutuplaştırdığı vurgulanarak, sorumluluk karşı kutba atılıyor. Bu bağlamda da kutuplaştırma bizlerin değil onların sorumluluğu, onların partisinin, onların liderinin yaptığı bir davranış, tutum olarak yansıyor. Bu çerçevede kutuplaştırma “ayrımcılık” yerine kullanılabilir. Örneğin “birine yasak dediğini, diğerine serbest yaptığında” ya da bir siyasal gruptan olana dair farklılıkların “hak etmeyene” dönüşmesi sıklıkla karşımıza çıkıyor. Bir kişinin

ya da grubun özelliklerinden dolayı önyargılı davranışlara maruz kalması olarak tanımlanan ayrımcılık, kutuplaşmış bir ortamın sonucu olarak karşımıza çıksa da kutuplaşma kavramı ile eş anlamlı değil. Yine benzer bir biçimde “düşmanlaştırma”; “ayırıştırma” ya da “bölme” çoğu zaman kutuplaşma kelimesi ile eş anlamlı kullanılıyor.

AYRIMCILIK

Ayrımcılık hakkında daha fazla bilgi edinmek için, TurkuazLab Sesli Sözlük’de yer alan, Prof. Dr. Kenan Çayır’ın “Ayrımcılık nedir?” başlıklı videosunu izleyebilirsiniz: <https://www.turkuazlab.org/sesli-soz-luk/>

Detaylı okuma için SEÇBİR tarafından yayınlanan açık erişim kitaplara göz atabilirsiniz:

Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, 2012

Çayır, K. & Ayan-Ceyhan, M. (2012). *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. <https://secbir.org/wp-content/uploads/2020/03/Ayrimcilik-Cok-Boyutlu-Yaklasimlar.pdf>

Ayrımcılık: Örnek Ders Uygulamaları, 2012

<https://secbir.org/wp-content/uploads/2020/03/Ayrimcilik-Ornek-Ders-Uygulamaları.pdf>

Yine benzer bir biçimde “kin ve nefret” dilini kullananlar ve “kin ve nefret”e teşvik edenler kutuplaşma ya da kutuplaştırma olarak ifade edilebiliyor. Bu noktada “nefret söylemi”ni aslında önemli bir kavram olarak ele almamız yararlı olabilir. Nefret söylemi bir kişinin veya grubun din, mezhep, dil, etnik kimlik, engellilik, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş gibi sahip olduğu özelliklerden dolayı onlara yönelik nefret ifadesi içeren, önyargıya dayalı, olumsuz ve saldırgan ifadeler. Bu durum tıpkı ayrımcılık gibi siyasal kutuplaşmanın arttığı bir ortamda partiler arasında, siyasetçiler arasında ve bizim özellikle ele aldığımız parti taraftarları arasında gözlemlenebilir. Bu hem kutuplaşmayı arttırabilir hem de sonucu olabilir. Ancak burada hem ayrımcılık hem de nefret söyleminin hukuki bir boyutu olduğunu ve “nefret ve ayrımcılık” suçu şeklinde cezai yaptırım olabileceğini ve bu tür kavramsal berraklığın bu açıdan da faydası olduğunu vurgulayabiliriz.

NEFRET SÖYLEMİ

Hrant Dink Vakfı bünyesinde kurulan ASULİS-Dil, Diyalog ve Demokrasi Laboratuvarı'nın hazırladığı “Nefret söylemi nedir?” başlık videoyu izleyebilirsiniz: <https://hrantdink.org/tr/asulis/faaliyetler/proje-ler/yeni-bir-soylem-ve-diyaloğa-dogru/2812-nefret-soylemi-nedir>

ASULİS'in nefret söylemi ve ayrımcılık hakkındaki tüm faaliyet ve yayınları için internet sitesini ziyaret edebilirsiniz: <https://hrantdink.org/tr/asulis>

Hem günlük hayatta hem de sosyal medya ve medyada “eşitsizlik” de yine kutuplaşma ile eş anlamlı olarak kullanılabilmekte. Oysa eşitsizlik, gelir başta olmak üzere ekonomik eşitsizlikler ve toplumsal hayatta birçok farklı biçimini gördüğümüz eşitsizlikler kutuplaşmayı arttıran ve kutuplaşma ortamında artan ve/ya çözümünün daha da zorlaştığı çok önemli bir kavram. Eflatun'dan bu yana adil bir toplum nasıl olur sorusu, Aristo'dan bugüne de eşit bir toplum için farklılıkları gözetmenin önemi, insanlığın ele aldığı, tartıştığı bir başlık. Kaynakların nasıl dağıtıldığı, eğitim örneğinden hepimizin daha rahat düşünebileceği gibi erişimde deneyimlenen eşitsizlikler, yukarıda ele aldığımız ayrımcılık pratikleri ile göz ardı edilebilen grupların olması, toplumsal uyuma, uzlaşıya önemli zararlar verebiliyor. Ancak kutuplaşma eşitsizlik demek değil.

Bir başka kullanım ise siyasette yer alan farklı ideolojilerin, düşüncelerin, tutumların hepsinin “kutup” olarak algılanması. Bu düşüncenin devamı olarak da “kutup”suz siyaset olamayacağı, özetle siyasetin doğası gereği “kutuplaşma” olacağı. Bu algının üzerine düşünmemizde fayda olabilir. Öncelikle daha kolay olan, yani farklı düşüncelerin, ideolojilerin, çeşitliliğin olmasının kutuplaşma olmadığını söylemek. Tam da aksine çeşitliliğin, farklı düşüncelerin var olabildiği, ikiden üçten çok rengin, sesin var olabildiği ortamlar kutuplaşmanın daha zor olduğu siyasal ortamlar.

Siyaseti nasıl gördüğümüz ise daha zor bir soru. Hepimiz belki de tam da bu soruyu yanıtlamaya çalışmalıyız. Siyaset nedir? Siyasal alandaki tartışma ne için yapılır? Siyasetin nihai amacı nedir? Bu sorulara verdiğimiz yanıtlar hem siyaseti hem de siyasetçileri nasıl gördüğümüzü bize anlatacaktır. Siyaset, ihtiyaçlarımıza ve toplumsal alanda var olan sorunlara çözüm geliştirmek için verdiğimiz bir uğraş ise birbirimizle konuşabilmenin, birbirimizi dinlemenin, farklı önerileri müzakere edebilmenin mümkün olduğu, özetle farklılıkların konuşabildiği bir

tasavvuru zorunlu kılıyor. Ancak eğer siyaseti bir kavga, güçlü olanın üstünlük kazanma savaşı gibi görüyorsak, bir tür boks ringini hayal ediyorsak, köşelerin, kutupların olması ve mümkün olan en fazla yığınağın bu köşelere aktarılması işin doğası olarak görülebilir.

OKUMA ÖNERİSİ

Duygusal kutuplaşma alanında çalışmalar yürüten Levendusky ve Stecula'nın, 2021 yılında yayınlanan ve Türkçeye “Birbirimizle konuşmaya ihtiyacımız var” olarak çevirebileceğimiz “We Need to Talk” isimli kitabı, günümüz Amerikan toplumundaki duygusal kutuplaşmanın partiler arası diyalogla nasıl azalabileceğini, bir saha araştırması çerçevesiyle sunuyor:

Levendusky, M.S. & Stecula, D.A. (2021). *We Need to Talk: How Cross-Party Dialogue Reduces Affective Polarization (Elements in Experimental Political Science)*. Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/9781009042192>

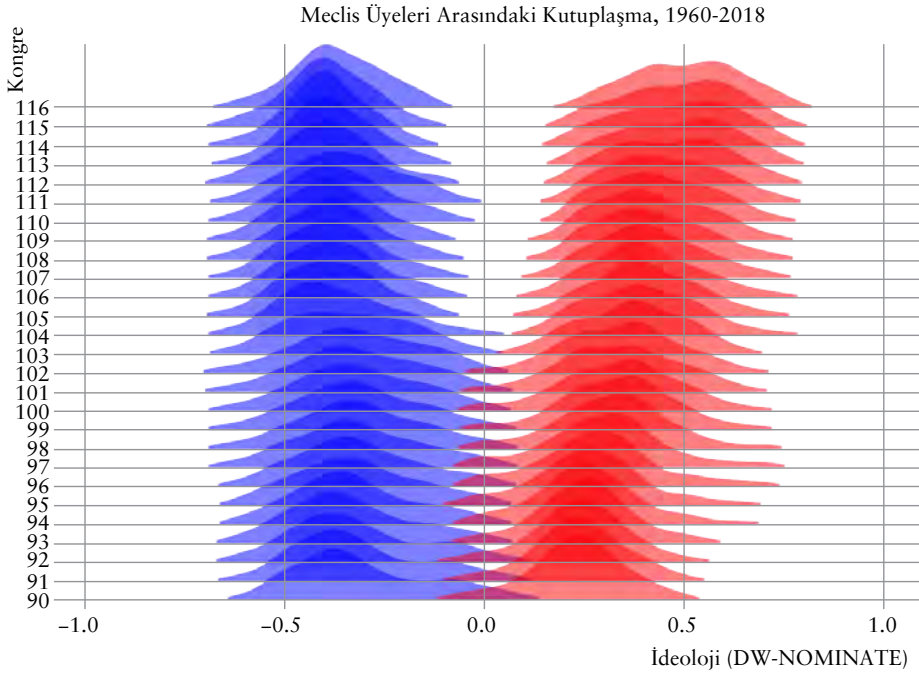

Yaşadığımız çağın tüm belirsizlikleri ve korkuları ile siyasetin amacını; biz “sıradan vatandaşlar/insanlar”ın bu çerçevede siyasetçilerden beklentilerimizi düşünmenin ve buna bağlı olarak da hepimizin sahip olduğu farklı şapkalarla bize düşen ödevin ne olduğunu tartışmayı ikinci bölüme erteleyerek, kutuplaşmanın nasıl farklı tanımları olduğunu sırasıyla ele alacağız.

İdeolojik Kutuplaşma ya da Sağ-Sol Kutuplaşması

Belki de ülkemizin tarihinde çok önemli bir yere sahip olan 1970’lerde sağ ve sol gruplar arasında silahlı çatışmaların, bilinen deyimle “anarşi ve terör” ortamının hatırlattıkları nedeniyle, kutuplaşma dendiğinde ilk akla gelen, sağ-sol kutuplaşması, başka bir deyişle ideolojik kutuplaşma. İdeolojik kutuplaşma, bireylerin tek bir ideolojik düzlemde konumlandıkları yerler arasındaki farkın artması anlamına geliyor, bu ideolojik düzlemde genelde sağ-sol yelpazesi oluyor.

Kutuplaşma tartışmalarının yoğun olarak yapıldığı ABD’de öncelikle kutuplaşma konusuna odaklanmaya yol açan şey, siyasi elitler düzeyinde ideolojik mesafenin artması. ABD’nin kendine özgü siyasal sisteminde, farklı siyasi görüşlere sahip Senatör ya da Temsilciler Meclisi üyelerinin birbirleriyle farklı işbirlikleri yapması alışkanlığı bulunuyor, bu duruma da “iki partililik” (*bipartisan*) deniliyor. Konuyu araştıran uzmanlar, zaman içerisinde bu tür işbirliklerinin azaldığını fark ediyorlar. Bu durumun nedenlerine odaklandıkları zaman da, seçilen kongre üyelerinin arasındaki ideolojik mesafenin giderek arttığını gözlemliyorlar. Mesafeler arttıkça işbirliğine gitmek de zorlaşıyor doğal olarak.

Şekil 1.1

ABD Kongresi'nde Artan İdeolojik Mesafe 1960-2018 Yılları Arası Kongre'de Kutuplaşma <https://www.thecrosstab.com/2019/01/04/how-much-has-congress-polarized/>

Yukarıda yer alan grafik, bahsettiğimiz sorunun zaman içindeki gelişimini ve büyüklüğünü gösteriyor. Grafikte, Kongre üyelerinin ideolojik dağılımlarının zaman içerisindeki değişimi yer alıyor. Görüldüğü üzere 90. Kongre'de (1967-1969) Demokrat ve Cumhuriyetçi Kongre üyelerinin ideolojik mesafeleri birbirine yakinken ve iki blok arasında kesişmeler varken; 116. Kongre'de (2019-2021) hiçbir kesişim kalmamış, ortanca ideolojik mesafeler de artmış. Dolayısıyla ideolojik anlamda daha kutuplaşmış kongrelerde iş birlikleri de zorlaşmış durumda.

İdeolojik kutuplaşmanın sadece elit düzeyinde yani sadece siyasetçiler arasında kalmaması, vatandaşlara da sirayet etmesi bu konuya daha fazla önem verilmesine yol açıyor. Uzun soluklu araştırmalar, basit bir liberal-muhafazakâr ölçeğinde bakıldığında Demokrat ve Cumhuriyetçi seçmenler arasındaki mesafenin arttığını gösteriyor. Zaman içerisinde Demokratlar daha liberal, Cumhuriyetçiler de daha muhafazakâr olmuşlar. Her ne kadar elitler arası ideolojik kutuplaşmanın mı, yoksa seçmenler arası kutuplaşmanın mı önce geldiği tartışılıyor olsa da ABD'de seçmenlerin de siyasi elitlerin de ayrıştıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Elitlerin ve seçmenlerin kutuplaşması sadece ABD'ye özgü bir olgu değil, elimizdeki bazı veriler bu durumun Avrupa ve Latin Amerika olmak üzere dünyanın diğer bölgelerinde yer alan ülkelerde de gözlemlendiğini gösteriyor. Popülist radikal sağ partilerin ve liderlerin yükselmeleriyle ilişkili olarak seçmenlerin arasında kutuplaşmanın arttığı vakalar karşımıza çıkıyor. Örneğin, Hollanda'da popülist radikal sağ, göç gibi konuları siyasallaştırıyor ya da elit düzeyindeki kutuplaşma kitle düzeyindeki kutuplaşma olarak yansıyor. 2002-2012 yılları arasında Hollanda'da seçmenler arası daha fazla kutuplaşma görülüyor, özellikle 2005'ten sonra artan kutuplaşma Özgürlük Partisi'nin popülist lideri Geert Wilders'in yükselmesiyle bağlantılı olarak açıklanıyor. Latin Amerika'da elitler arası kutuplaşma seçim rekabetinde parti aidiyetini güçlendirmesi sebebiyle seçmenlerin oy kullanmalarını etkiliyor.

Ayrıca farklı çalışmalar bir ülkede var olan partilerin ideolojik kompozisyonlarının önemini gösteriyor. Yeşil/alternatif partiler veya radikal sağ partilerin olup olmaması kutuplaşmayı etkiliyor. Avrupa'da 2008 finansal krizinin ve özellikle kemer sıkma politikalarının vatandaşlar tarafından tepki görmesinin ardından sol kanatta yer alan Yunanistan'da Syriza ve İspanya'da Podemos gibi siyasal hareketlerin yükselişi bahsettiğimiz ekonomik koşulların etkisi altındaydı. Partiler, yaşanan gelişmeler ve krizler sonucunda ideolojik pozisyonlarını yeniden tanımlayabiliyorlar. 2008 yılındaki finansal kriz sonucunda yaşananlar partileri daha farklı pozisyonlar almaya yöneltirken, bu durum kutuplaşmanın artmasına yol açabiliyor.¹

Ülkemiz özelinde düşündüğümüzde, seçmenlerin sol-sağ cetvelinde daha sağa doğru hareket ettiğini, hem de partiler arasındaki mesafenin arttığını biliyoruz. Dolayısıyla ABD özelinde görülen ideolojik kutuplaşmanın ülkemizde de görüldüğünü öne sürebiliriz.

Konu Bazlı Kutuplaşma

Kutuplaşmanın farklı tanımlarını yaparken karşımıza çıkabilecek başka bir tanım da konu bazlı kutuplaşma, yani partizan sıralamadır (*sorting*). Bu tür kutuplaşma seçmenlerin önem taşıyabilecek konularda farklı tutumlara sahip olmaları ve bu konulardaki görüşlerinin gittikçe daha fazla ayrışmasına işaret eder. ABD özelinde kürtaj, ölüm cezası, eşcinsel evliliği, çevre ve küresel ısınma gibi konularda farklı parti seçmenlerinin gittikçe birbirlerinden uzaklaşan görüşlere sahip olduğunu gösteren çalışmalar bulunmakta. Üstelik bu ayrışmanın bir paket halinde olduğu da söyleniyor. Bir konuda belirli bir görüşe sahip olan seç-

1 Dalton, R. J. (2021). Modeling Ideological Polarization in Democratic Party Systems. *Electoral Studies*, 72. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102346>

menler, başka bir konuda da benzer görüşü benimsiyorlar, böylelikle de konular bir paket halinde ayrılmış oluyor.

Her ülkede geçerli olabilecek evrensel konular olsa bile bu konuların sayısı fazla olmadığından, her ülkenin kendi koşullarına bağlı kritik konular bulunur. Bu konulardaki ayrışmanın artması, konu bazlı kutuplaşmaya işaret eder. Ülke-miz özelinde aşağıda belirttiğimiz konu başlıklarından hangilerinin bu duruma örnek oluşturup oluşturmadığını düşünelim.

- Kamu görevlilerinin türban/başörtüsü takması
- Kanal İstanbul'un inşası
- Toplu taşımada maske takılması
- Gece 24:00 sonrası müzik yasağı

Konu bazlı kutuplaşmayla birlikte değerlendirilen başka bir kutuplaşma türü de partizan sıralama adı verilen olgu. Seçmenlerin konuları bir arada değerlendirmeleri ve destekledikleri partilerin görüşleri doğrultusunda pozisyon almaları, bazı siyaset bilimciler tarafından olumlu bir gelişme olarak yorumlanıyor. Dünya bu kadar karmaşıklaşırken, seçmenler partilerinin görüşlerini kendilerine rehber olarak benimseyebilirler ve böylelikle de kendi içinde tutarlı ve türdeş fikirlere sahip olabilirler. Bu tür kutuplaşmanın yaygınlaşmasının, demokrasiye zarar vermeyeceğini de savunular bulunur.

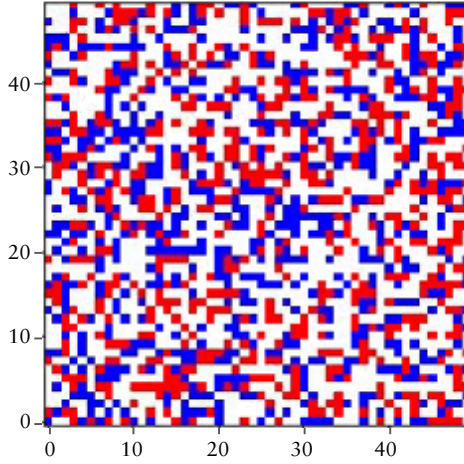
Coğrafi Kutuplaşma

Üzerinde durmamız gereken başka bir kutuplaşma türü de coğrafi kutuplaşma, ya da mekânsal ayrışma. Aslında coğrafi ayrışma çok bilindik bir konu, örneğin ünlü ABD'li ekonomist Thomas Schelling, daha 1971'de coğrafi ayrışmayla ilgili kuramını geliştirmiş. Schelling'in kuramında bireyler, bir mahallede oturmak için kendilerine benzeyenlerin komşularının çoğunluğunu oluşturmasını bekliyorlar. Eğer kendilerine benzeyenler azınlığa düşerse, o mahalleyi terk edip kendilerine benzeyenlerin çoğunlukta olduğu mahalleye geçiyorlar. Bu süreç biraz uzun sürerse, o ülke iki ayrı ülkeye dönüşüyor.

Coğrafi kutuplaşma da Schelling'in bahsettiği ayrışma sürecinin bir tezahürü diyebiliriz. Mahallenizde yaşayanların yani komşularınızın siyasi görüşlerinin size benzemesini bekliyorsunuz, benzemediğini görünce de başka bir mahalleye taşıyorsunuz. Bu sürecin sonunda da iki farklı siyasi görüşü cansiperane savunan iki ülkeye dönüştüğümüzü gözlemliyoruz.

Çok uzağa gitmemize gerek yok, kendi yaşadığımız şehirde böyle bir ayrışma yok mu? Yakın çevremizde “daha rahat nefes alabileceği”, “çocuklarının daha rahat arkadaşlıklar kurabileceği” ve “kendisine benzer dostları olabileceği” mahallelere taşınan dostlarımız yok mu? Aşağıdaki harita, 2019'da yapılan İstanbul tekrar

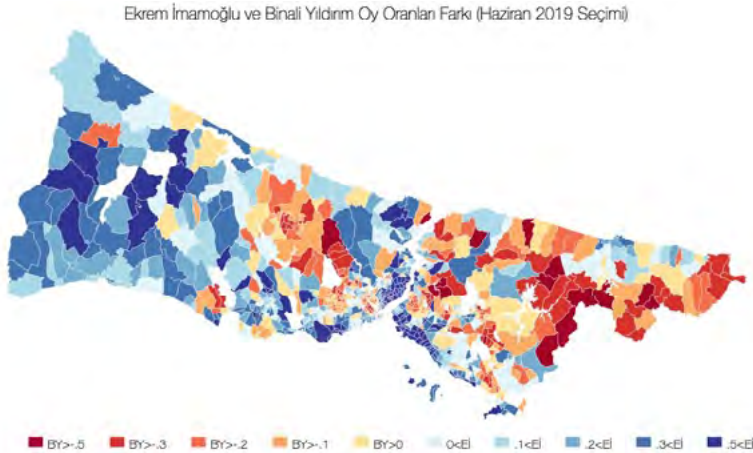
seçimlerinde oyların mahalleler bazında nasıl ayrıştığını gösteriyor. İki kutubun arasındaki farkın nasıl bazı mahallelerde yoğunlaştığını rahatlıkla görebiliyoruz, bu haritayı sokaklar için çizebilsek, benzer bir ayrışmayı da rahatlıkla görürdük.

Şekil 1.2

Thomas Schelling: Model of Residential Segregation

Schelling'in coğrafi ayrışmayla ilgili kuramında "Model of Residential Segregation" nasıl görselleştirdiğini şu videodan izleyebilirsiniz: <https://www.youtube.com/watch?v=dnffIS2EJ30>

Şekil 1.3

Moral, M. (2019, Haziran 26). 23 Haziran Seçimlerinde İstanbul haritasında oy dağılımı, *Medium*. <https://medium.com/@mertmoral/23-haziran-se%C3%A7imi-%C3%BCzerine-1a0033f0a8fa>

Sahte/Algılanan Kutuplaşma

Kutuplaşmanın farklı tanımlarını tartışırken, önümüze çıkabilecek başka bir tanım da “sahte” ya da algılanan kutuplaşma. Bireyler, genel olarak ya da herhangi bir konuda diğer parti taraftarlarıyla kendileri arasındaki benzerliği olduğundan farklı görebilirler, aralarındaki mesafe olduğundan daha büyük gözükebilir. Bu da birazdan tartışacağımız duygusal kutuplaşmaya katkıda bulunan bir etkene dönüşebilir.

Diğer parti taraftarlarıyla iletişimimizin az olması, yakın çevremizdekilerin hep bizimle aynı görüşü paylaşanlardan oluşması ve takip ettiğimiz iletişim araçlarında diğer parti taraftarları arasındaki radikal görüşlülerin daha fazla temsil edilmesi; bütün bunlar diğerini kendimizden daha farklı görmemize; bunun sonucunda da toplumdaki kutuplaşmayı olduğundan daha fazla algılamamıza yol açabilir.

Tablo 1.1 En uzak parti taraftarlarının görüşünü doğru tahmin edenlerin oranı

	AKP	CHP	HDP	MHP	İYİ Parti
Kanal İstanbul’un yapılması	%49,50	%52,40	%48,60	%14,90	%43,10
Ayasofya’nın ibadete açılması	%57,20	%19,20	%11,60	%41,90	%13,40
Türkiye’nin Şeriat ile yönetilmesi	%15,00	%54,30	%48,50	%32,90	%42,10
Anadili Türkçe olmayanların, ilköğretimde anadillerinde eğitim alabilmesi	%22,10	%18,90	%52,10	%46,70	%14,30

Biz Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2020 Araştırması’nda ülkemizin gündemini işgal eden bir dizi konu saydık ve katılımcılardan bu konularda kendilerine en uzak hissettikleri parti taraftarlarının ne düşündüğünü tahmin etmelerini istedik, tabii bu konularda ne düşündüklerini de sormuştuk. Yukarıda da görüldüğü üzere en yüksek doğru tahmin etme oranı %58’ken, bazı konularda bazı parti taraftarlarının konumunu doğru tahmin edenlerin oranı %12’ye kadar düşüyor. Bu konularda sahte/algılanan kutuplaşmanın daha fazla olduğunu söyleyebiliriz.

KENDİNİZİ DENEMEK İSTER MİSİNİZ?

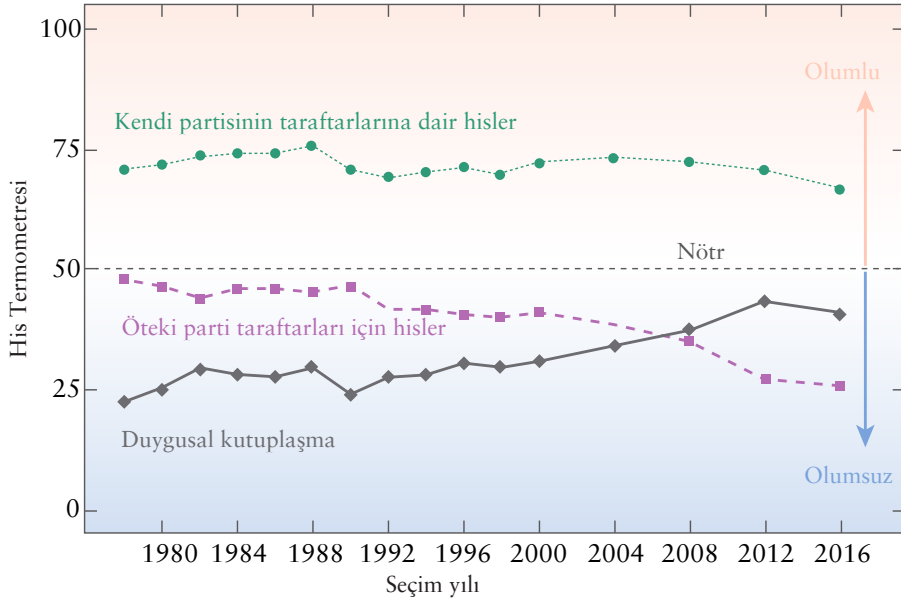
Siz de kendinizi denemek isterseniz TurkuazLab Saha (<http://turkuazlabsaha.org/>) içerisinde hazırladığımız “Tahmin Oyunu”nu oynayabilirsiniz. Oyunda kendinize en uzak hissettiğiniz partiyi seçerek farklı parti taraftarlarının gündem hakkındaki görüşlerini tahmin etmeye çalışabilirsiniz. “Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2020” araştırmamızın bulgularına göre hazırladığımız yansımalarla kendi cevaplarınızı karşılaştırdığınızda sandığınızdan daha az farklılıkların olduğunu görmeniz mümkün.

Duygusal Kutuplaşma

Her ne kadar kutuplaşmanın diğer tanımlarını benimseyenlerin kayda değer bir haklılık payları olsa da, bizim çalışmalarımızda odaklandığımız duygusal kutuplaşma kavramının içinde yaşadığımız durumu daha iyi açıkladığını düşünüyoruz. Duygusal kutuplaşma, birlikte yaşamamızı ve farklılıkları hoş görmemizi engelleyen en önemli etken haline gelmiş durumda.

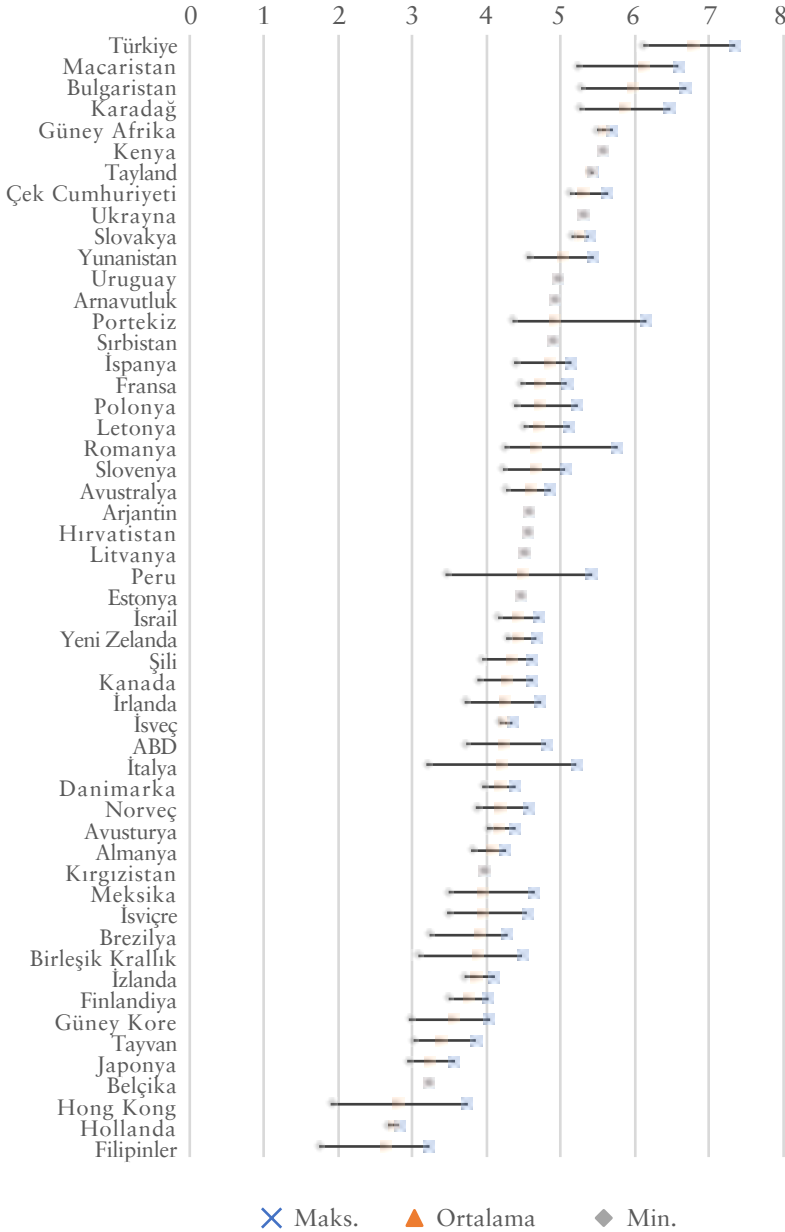
Duygusal kutuplaşma, diğer parti taraftarlarıyla ilişkimizin sadece bir fikir ayrılığıyla sınırlı kalmaması, duygusal bir boyut da kazanması; başka bir deyişle diğer parti taraftarlarını “sevmemeye”, onlardan hoşlanmamaya başlamamız. Hatta, diğer parti taraftarlarını sevmemekle kalmıyoruz, onlara karşı düşmanca davranmaya başlıyoruz.

Şekil 1.4

Iyengar, S., Lelkes, Y., Levendusky, M., Malhotra, N. & Westwood, S. J. (2019). The Origins and Consequences of Affective Polarization in the United States. *Annual Review of Political Science*, 22(1), 129-146. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051117-073034>

ABD’de düzenli olarak yürütülen National Election Studies adlı anket çalışması, araştırmaya katılanlardan diğer parti taraftarları hakkındaki hislerini 0 ile 100 arasında değişken bir termometrede belirtmelerini istiyor. Yukarıda yer alan grafik, zaman içerisinde bu konuda olumsuz yanıt verenlerin oranındaki yükselişi gösteriyor. Araştırmaya katılanların diğer parti taraftarları hakkındaki hisleri gittikçe olumsuzlaşmış.

Şekil 1.5

Grafik hesaplaması için Orhan (2022)'den yararlanılmıştır.

Bkz. Orhan, Y. E. (2022). The Relationship Between Affective Polarization and Democratic Backsliding: Comparative Evidence. *Democratization*, 29(4), 714-735.

Karşılaştırmalı anket çalışmalarına baktığımızda da hem duygusal kutuplaşmanın dünyada yaygınlaştığını hem de ülkemizin kutuplaşmanın bu boyutunda en yüksek skorlardan birine sahip olduğunu görüyoruz. Bu boyutta önde gelen ülkeler arasında Macaristan, Bulgaristan ve Karadağ da bulunuyor.

Kutuplaşmanın bu boyutuna “duygusal” sıfatı yakıştırılmasının farklı nedenleri var. Bazıları için duygusallık siyaseti bozan bir etken, çünkü insanların siyasal tercihlerini çıkarlarıyla uyumlu biçimde, “akılcı” bir biçimde yapmaları gerektiğini düşünüyorlar. Herkesin siyasal tercihlerini akılcı yapması durumunda da seçimler toplumdaki en büyük çoğunluk için en iyi olanın tercih edilmesini sağlıyor. Başkalıyrsa, kutuplaşmanın bu türünün sonuçları hakkında kaygılılar, çünkü duygusal kutuplaşma sadece diğerini sevmemekle bitmiyor, birazdan anlatacağımız üzere diğerini ötekileştirmeye kadar varacak adımlar atmamıza yol açıyor.

Son dönemde duygusal kutuplaşmaya farklı isimler verildiği de görülüyor. Örneğin, siyasal sektaryanizm. Bu tanımlı savunanlar, duygusal kutuplaşmadaki “ahlaki” vurguya dikkatimizi çekiyorlar, çünkü bir partiyi destekleyenler kendilerini diğer parti taraftarlarından daha üstün görüyorlar. Dolayısıyla, bu tür bir parti aidiyetinin metaforik olarak bir mezhebe dâhil olmaya benzediğini öne sürüyorlar. Bu tür tercihler doğrudan ahlaken de üstün olmayı getiriyor.

Başka bir grup araştırmacı için duygusal kutuplaşma bir tür “siyasal kabilecilik”. Siyasal tercihlerimiz, bizi aynı tercihleri yapanlarla aramızda bir akrabalık bağı varmış gibi davranmaya itiyor. Kabilemizin sınırları içinde kalan akrabalarımıza farklı, dışarıdakilere farklı hatta düşmanca davranıyoruz. Bu tanımlı tercih edenler için “kabilecilik”, atalarımızdan miras aldığımız bir güdü; günümüzün siyasetçileri de bu güdüyü bir tür kötüye kullanarak kendilerine çıkar sağlıyorlar.

Tam bu noktada durup düşünebiliriz, diğer parti taraftarlarına karşı ne hissediyoruz? ABD Ulusal Seçim Çalışmalarındaki soruyu Türkiye’ye kendimize sorsak, her bir parti taraftarını ne kadar sevdiğimizi 0 ile 100 arasında değişen bir termometrede göstersek, ne sonuç elde ederiz.

Bir adım daha atalım, en sevmediğimiz parti taraftarları hakkında başka neler hissediyoruz? Sevmemekle kalmıyoruz değil mi? İşte, bireysel düzeyde ele aldığımız duygusal kutuplaşma tam da bu.

Bölüm Kaynakçası

Seçim Sistemleri ve İdeolojik Kutuplaşma için bkz.

- Dalton, R.J. (2021). Modeling Ideological Polarization in Democratic Party Systems. *Electoral Studies*, 72. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102346>
- Orhan, Y. E. (2022). The Relationship Between Affective Polarization and Democratic Backsliding: Comparative Evidence. *Democratization*, 29(4), 714-735. <https://doi.org/10.1080/13510347.2021.2008912>

Türkiye’de Kutuplaşma için bkz.

- Erdoğan, E., & Uyan Semerci, P. (2018). *Fanusta Diyaloglar: Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Amerika ve Kutuplaşma için bkz.

- Andris, C., Lee, D., Hamilton, M.J., Martino, M., Gunning, C.E., Selden, J.A. (2015). The Rise of Partisanship and Super-Cooperators in the U.S. House of Representatives. *PLoS ONE*, 10(4). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0123507>
- Finkel, E. J., Bail, C. A., Cikara, M., Ditto, P. H., Iyengar, S., Klar, S., ... & Druckman, J. N. (2020). Political Sectarianism in America. *Science*, 370(6516), 533-536. <https://doi.org/10.1126/science.abe1715>
- Morris, G. E. (2019, Ocak 4). How Polarized were the Most Recent Members of the House of Representatives?, *THECROSSTAB*. <https://www.thecrosstab.com/2019/01/04/how-much-has-congress-polarized/> (Erişim Tarihi: 06.02.2022).

Avrupa ve İdeolojik Kutuplaşma için bkz.

- Dalton, R. J. (1987). Generational Change in Elite Political Beliefs: The Growth of Ideological Polarization. *The Journal of Politics*, 49(4), 976-997. <https://doi.org/10.2307/2130780>
- Silva, B.C. (2018). Populist Radical Right Parties and Mass Polarization in the Netherlands. *European Political Science Review*, 10(2), 219-244. <https://doi.org/10.1017/S1755773917000066>
- Vegetti, F. (2019). The Political Nature of Ideological Polarization: The Case of Hungary. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 681(1), 78-96. <https://doi.org/10.1177%2F0002716218813895>

Latin Amerika ve Elit Düzeyi Kutuplaşma için bkz.

- Bejar, S., Morales, J. A., & Cariboni, S. L. (2020). Elite Polarization and Voting Turnout in Latin America 1993-2010. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 30(1), 1-21. <https://doi.org/10.1080/17457289.2018.1545775>
- Singer, M. (2016). Elite Polarization and the Electoral Impact of Left-Right Placements: Evidence from Latin America 1995-2009. *Latin American Research Review*, 51(2), 174-194. <http://www.jstor.org/stable/43998428>

DUYGUSAL KUTUPLAŞMADAN ÖTEKİLEŞTİRMEYE

Düşünce egzersizimize bıraktığımız yerden başlayalım. Türkiye’de faaliyet gösteren siyasi parti taraftarlarının her birine kendinizi ne kadar yakın hissettiğinizi 0-100 arasında değişen ve 0’ın “çok soğuk”, 100’ünse “çok sıcak” olduğu bir termometre yardımıyla düşünür müsünüz? Bazılarına kendinizi daha yakın, oldukça sıcak; bazılarınsa daha uzak mı hissediyorsunuz? Böyle bir ayırım yapmanız çok doğal, herkese kendinizi çok yakın hissetmeniz mümkün değil.

Peki, şimdi en uzak hissettiğiniz parti taraftarlarını düşünün. Gözünüzde o kişiyi canlandırmaya çalışın. Cinsiyeti ne, yaşı kaç? Kılık kıyafetini gözünüzde canlandırın. Mesela, erkekse bıyığı var mı? Pos bııklı mı? Sakallı mı? Keçi sakallı mı? Kadınsa saç biçimi nasıl? Baş örtüsü var mı? Şimdi bir adım daha ilerleyip o kişinin eğitim düzeyini, ne iş yaptığını tahmin etmeye çalışın. Bunda da başarılı olduğunuzu düşünüyorsanız, bir adım sonrası zevk ve tercihlerine geldi. Ne tür bir müzik dinler bu parti taraftarı? Yemeklerden hangisini sever? Tatillerinde nereye gider? Menemeni soğanlı mı, soğansız mı sever? Eğer bu sorulara da doğru yanıt verdiğinizizi, en azından yanıt verebildiğinizi düşünüyorsanız; diğer parti taraftarları hakkında doğru ya da yanlış “kuvvetli” bir izleniminiz var demek. Yok, bu soruların çoğuna “ben nasıl, nereden bileyim” diye yanıt vermişseniz; demek ki kişilerin parti tercihleri sizin için çok da ayırt edici bir “ipucu” oluşturmuyor.

Biraz önce sorular eşliğinde yürüdüğümüz süreç “kuvvetli” ya da “zayıf” izlenimlere sahip olduğunuzu göstermekten çok, bizim çok önemseydiğimiz duygusal siyasal kutuplaşmanın temel mekanizmalarından birini tarif edebilmemiz için faydalı: İnsanların siyasal parti tercihlerinden yola çıkarak onları “gruplandırabiliyoruz”, çünkü artık siyasal parti tercihleri sahip olunan bir kimlik gibi algılanıyor.

Ders kitaplarına baktığımızda bildiğimiz anlamda demokratik seçimlerde siyasal partilere atfedilen rolün birer manav ya da bakkal gibi olduğunu görürüz. Nasıl iyi elma satan manavdan alışveriş yapıp diğerini tercih etmezsek; işimize gelen partiye oy verir, diğerine vermeyiz. Ve örneğin manavın sattığı ürünler diyelim ki domates kötü çıktığı zaman başka manava gittiğimiz gibi, oy verdiğimiz parti vaatlerini yerine getirmezse, başka bir partiye gideriz... Gider miyiz?

Gitmeyebiliriz. Bu seçimli demokrasinin ideal tanımı sadece ders kitaplarında var, gerçek yaşamda bizi oy verdiğimiz partiye bağlayan, onunla özdeşleşmeye yol açan çok sayıda faktör bulunuyor. Ailemizin parti tercihi başta olmak üzere mahallemizde ve okulumuzda aldığımız terbiye, seçim süreçleri, kampanya

deneyimleri ve aslında tüm deneyimlerimiz bizim desteklediğimiz partiyle aidiyet bağı kurmamıza yol açar. Bu nedenle, parti tercihini değiştirmek, manavımızı değiştirmek kadar kolay olmaz, kişi üzerinde o partinin forması ve sayısız duygusal bağ bulunur.

Duygusal kutuplaşma dediğimiz olgu, bireylerin destekledikleri siyasal partiyle kurdukları bu aidiyet ilişkisinin çok güçlenmesi ve o partinin taraftarı olmalarının öncelikli kimlikleri haline dönüşmesi, diğer parti taraftarlarından da giderek uzaklaşmalarından kaynaklanıyor. Üstelik bu kimlik o kadar kuvvetli bir kimlik ki, diğer kimlikleri bastırıyor ve bu kimliği paylaşmayanların dışlanmasına, hatta ötekileştirilmesine yol açıyor. Etkisi bu kadar güçlü olduğundan dolayı, duygusal kutuplaşma basit bir tercih çarpıtmasından ziyade, birlikte yaşamamızı engelleyecek bir süreç olarak önümüze çıkıyor. Duygusal kutuplaşmayı anlayabilmemiz için de siyasal parti tercihinin nasıl bir kimliğe dönüştüğünü anlamamız gerekiyor.

Şu Kimlik Dedikleri

Duygusal siyasal kutuplaşmanın temelinde basit bir mekanizma, bireyin kimlik edinme süreci yatar. Kimlikler, “dünyadaki yerimiz” olarak tanımlanır, kendimizi içinde yaşadığımız dünyayla ilişkilendirmemizi sağlayan gözlükler olarak işlev görürler. Sosyal psikoloji literatürü bize kimliklerin oluşumunu ve dünyaya bakış açımızı nasıl şekillendirdiğini çok uzun zamandır anlatıyor, dolayısıyla siyasal parti tercihlerinin nasıl birer kimliğe dönüştüğünü bu perspektiften anlayabiliyor.

Öncelikle, bir kimlik edinerek kendimizi ve çevremizdekileri benzerlikler ve farklılıklarıyla tasnif/kategorize ediyoruz, böylelikle de yaşadığımız dünyanın karmaşıklığıyla baş edebiliyoruz. Dünyada karşılaşacağımız her bir kişiyi teker teker tanımak yerine, sahip olduğumuz kimlikler üzerinden tanıdık bir kategoriye yerleştirebiliyoruz, bizden ya da onlardan olabiliyor. Kategorileştirme adı verilen bu süreç, kimlik oluşum sürecinin ayrılmaz bir parçası. Kimlik edinmek kategorize etmek, görünmez duvarlar çizmek demek.

Kimliğimizi belirleyip görünmez duvarları inşa ettikten sonra ikinci bir süreç devreye giriyor: Karşılaştırma. Nasıl bireysel olarak kimliğimizi inşa ederken kendimizi diğerleriyle kıyaslıyorsak, grup kimliğimizi inşa ederken de kendi grubumuzu diğer alternatif gruplarla karşılaştırıyoruz. Kıyaslama ister istemez biraz “kaba” bir süreç, karşılaştırırken hem kendi grubumuzu hem de diğer grubu olduğundan daha türdeş görmek zorundayız. Yani her bir grubun bireylerini sahip oldukları sayısız bireysel özellikten soyutlayıp bir kimlik karikatürü olarak diğerleriyle aynı kabul ediyoruz. Eğer bunu yapmazsak, iki grup arasındaki o görünmez duvarlar erir ve geçişken hale gelirler, grup kimliği de anlamını kaybeder.

Grup kimliklerini karşılaştırmının varacağı yere, gruplar arasında bir hiyerarşi kurma. Kimliğimizin gerçek yaşamda bir anlamı olabilmesi için, grup üyelerinin birbirine ikiz kardeşmiş gibi benzemeleri yetmez, bir dizi anlamlı konuda diğer grup üyelerinden daha üstün olmaları gerekir. Böylelikle kendi grubumuzun, diğer gruptan üstün olduğu inancına sahip olabilir, önümüze çıkan her vakayı bu inancı pekiştirmek için kullanabiliriz.

Kategorizasyon-Karşılaştırma ve Hiyerarşi Kurma süreçleri, hemen her kimlik edinme sürecinde farklı dozlarda deneyimlenen süreçler. Daha önceki çalışmalarımız bu süreçlerin futbol takımı taraftarlığından, sosyal kulüp üyeliğine kadar birçok farklı alanda gerçekleştiğini gösteriyor. Hatta, sosyal psikolojinin önde gelen isimlerinden Muzafer Sherif'in de gösterdiği üzere, çocukları rastgele iki gruba atayıp rekabet ettirdikten sonra bile kimliklerin oluştuğunu ve bu arada rekabetin şiddetinin dozunun kaçtığını da biliyoruz.

Muzafer Sherif'in 1949, 1953 ve 1954 tarihlerinde çalışma arkadaşlarıyla birlikte yürüttüğü deney oldukça ilginçtir. Birbirlerini tanımayan ve bir araştırmanın içerisinde olduklarından habersiz olan 11-12 yaşlarındaki öğrencilerin seçtiği deney bir "yaz kampında" gerçekleştirilmiştir. Kısa zaman içerisinde çocukların gruplara ayrıldıkları ve "yakın" arkadaşlıklar kurdukları gözlemlenir. Daha sonra yakın arkadaşlar farklı gruplara dağıtılır. Böylelikle farklı gruplardaki çocukların rekabet ortamında diğer grubun üyelerine nasıl bir tavır aldıkları gözlemlenir. Farklı gruplardaki çocuklar rekabet halinde düşmanca tutum geliştirirler.

Bkz. Sherif, M. (1956). Experiments in Group Conflict. *Scientific American*. 195(5), 54-59. <https://www.jstor.org/stable/24941808>

Konuyla ilgilenen birçok araştırmacı için bahsi geçen süreç insan gelişiminin doğal bir parçası olarak işlev görür, kimliklerimizle varız. Bu noktada iki soruyu yanıtlamamız gerekir: Bu saydığımız mekanizma, siyasal parti tercihlerinin kimliğe dönüşmesinde nasıl bir rol oynar ve daha önemlisi bu kadar "doğal" gözükse bir süreç nasıl ötekileştirme ve ayrımcılık ile sonuçlanır? Bu iki soruyu yanıtlamamız, duygusal siyasal kutuplaşma konusunu daha iyi anlamamızı sağlar.

Bir Kimlik Olarak Siyasal Parti Tercihi

Parti aidiyeti her zaman oy verme tercihiyle ilişkili görülür. Bazen en istemediğimiz adayın seçilmemesi için ya da partiler arası ittifaklardan dolayı kendi partimizden başka bir partiye oy veriyor olsak da çoğunlukla kendimizi ait hissettiğimiz partiye oy veririz. Bundan dolayı da oy verme davranışı çalışanlar, çok

uzun zamandan beri insanların partilerle özdeşleşme süreçlerini anlamaya çalıştılar. Hangi partiye/adaya oy verdikleri daha ikincil bir konu olarak görüldü. Bireylerin cinsiyetleri, etnik kimlikleri ve benzeri sosyolojik özellikleri, eğitim ve gelirlerinin sağladığı sosyoekonomik statüleri ve ebeveynlerin parti tercihleri gibi faktörler hangi partiyle özdeşleşeceklerini neredeyse büyük oranda belirler. Ülkemizde siyasal partiler sık sık kapatıldığı ve bu nedenle kurumlaşamadıkları halde bile, ebeveynlerin siyasal tercihlerinin çocuklarının parti aidiyetlerini etkilediğini gösteren çalışmalar bulunur. Bu da sık sık duyduğumuz Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi çekişmesine kadar uzar.

Bir partiye aidiyet duymak bu kadar doğalken, sosyal kimlik kuramının perspektifinden baktığınızda aslında toksik/zehirli sonuçları olabileceğini de görebilirsiniz. Bir partiyle özdeşleşme, bir sınır çizmeyi kolaylaştırır, bu partiye oy verenler ve vermeyenler diye. Önümüze gelen her seçimde bu sınırı bir kez daha fark ederiz, kendi partimize oy vermek için bulduğumuz haklı sebepleri paylaşmayan birileri, hatta çoğunluklar bulunabilir. Yakın çevremizde, iş ve okul arkadaşlarımız arasında da bizden farklı parti tercihlerine sahip kişilerle bir arada bulunuruz, bu da sınırları bize gösterir.

Aslında siyasi parti taraftarlığı kimliği, yaşama anlam veren çok sayıda kimlikten biri. Hepimizin taşıdığı çok sayıda kimlik var, ancak duruma göre aralarından biri “egemen” kimlik olup ön plana çıkar. Aramızdan bazıları ebeveyn, bazıları çocuk, bazıları “hoca”, hepsi “öğrenci”, meslektaş. Bazılarımızın taraftarlık kimlikleri çok kuvvetli, hayata tribünden bakıyorlar; bazılarının tuttuğu takım bile yok. Yaşamdaki karşılaşmalarımıza göre bu kimliklerden bazıları anlamlı, diğerleri değil; bir meslektaş gibi davranmanız gereken bir durumda, ebeveyn gibi davrandığımızda, karşılaşmamızın olumlu sonuçlanması doğal olarak imkânsız olur. Bazen, bu kimliklerden bazıları karşılaştığımız durumların çoğunda anlamlı hale gelir; diğer kimlikleri dışarıda bırakır. Bir parti taraftarı olmak, saydığımız diğer kimlikleri geride ve işlevsiz bırakırsa; partizan kimliğimiz her yerde geçen bir “paso” halini alırsa; o zaman siyasal duygusal kutuplaşmanın devreye girdiğini söyleyebiliriz.

Hangi şartlar altında parti taraftarlığı egemen kimlik olur, bu şartları ilerleyen sayfalarda daha detaylı tartışacağız. Ancak şimdi düşünme zamanı, nerede hangi kimlikleriniz daha geçerli? Ve eğer bir parti taraftarıysanız, bu “pasoyu” ne kadar sıklıkla kullanıyorsunuz? Yeni birisiyle tanıştığınızı düşünün. Onun sayısız özelliğinden bir tanesi de bir partiyi “kuvvetle” desteklemesi. Hangi durumlarda bu özelliği, diğer özelliklerinin önüne geçiriyor? Mesela onu hatırlarken ya da birisine anlatırken onun hangi siyasi görüşe sahip olduğunu belirtmeniz, onu

detaylı anlatmaktan daha iyi özetliyor mu? İşte bu sorulara verdiğiniz yanıtlar, hangi durumlarda partizan kimliğin genel geçer bir “paso” olduğunu gösteriyor.

Tasniften Ötekileştirmeye ve İnsandışılaştırmaya

Kimliklerin nasıl oluştuğunu anlatırken üç aşamadan bahsetmiştik: Kategorizasyon-Karşılaştırma ve Hiyerarşi Kurma. Bu süreçleri partizan kimliklerin oluşumunda da görebiliriz. Söz konusu parti taraftarlığıysa, kategorizasyon/tasnif oldukça kolay olur. Biraz önce bahsettiğimiz seçimler kimin hangi taraftan olduğunu net bir şekilde anlamamıza yarar. Seçim olması şart değil, siyasal tartışmalar da insanları tasnif etmemizi kolaylaştırır, özellikle bazı konulardaki tartışmalarda taraflar açık seçik ayrışır. Bu konularda belirtilen görüşler de karşıımızdakini hangi kampa, bizim kampımıza mı yoksa onların kampına mı koymamız gerektiğini bize söyler. Okunan gazete, izlenen televizyon kanalı ya da elde taşınan bir kitap da bir futbol takımı forması işlevi görebilir. Bazı ülkelerde siyasal partilerin amblemlerini kullanma geleneği bulunur ama ülkemizde bu pek yaygın değil. Tabii tam bu noktada sosyal medya platformlarında girdiğimiz tartışmaların da forma giymek kadar tasnif edici olduğunu da hatırlatmamız gerek, o tartışmaların her biri “günlük referandum” işlevi görür.

Kişileri destekledikleri partilere göre tasnif ettikten sonra, ikinci aşamaya, karşılaştırma aşamasına geçeriz. Bu karşılaştırma aşamasında kalıp yargı adını verdiğimiz bilişsel araçları kullanırız. Kalıp yargılar tasnif sürecinin neredeyse doğal bir süreci olarak ortaya çıkar. O grubun üyelerinin tamamının aynı ve tek tip olduğunu varsayarak bazı sıfatlar yakıştırırız. Gündelik yaşamımızda neredeyse farkında olmadan kullandığımız bu kalıp yargılar, gruplar arası hiyerarşi kurma eğilimimizin sonucu olarak önyargıya, yani diğer grup üyelerine olumsuz özellikler atfetmemize dönüşebilir. Söz konusu partizanlık olunca, bir parti taraftarlarının bazı diğer parti taraftarlarının tamamının olumsuz özellikler taşıdığını düşünmeleri, duygusal kutuplaşmanın neredeyse ayrılmaz bir parçası olarak önümüze çıkar.

Bütün kalıp yargılar gibi, partizan kalıp yargılar da toplumsal olarak üretilir. Evde konuşulanlar, okuduğumuz gazeteler, izlediğimiz televizyon kanalları ve tabii ki sosyal medya diğer parti taraftarları hakkındaki kalıp yargılarımızı inşa eder ve güçlendirir. Özellikle de daha önce bahsettiğimiz coğrafi kutuplaşma yaygınlaşmışsa, yani farklı parti taraftarları birbirleriyle karşılaşmıyorlarsa, diğeri hakkındaki fikrimiz çoğunlukla kendi takip ettiğimiz medya aracılığıyla olur; o da çoğu zaman pek olumlu bir temsil sağlamaz. Buna siyasetçilerin ve takipçilerinin de diğeri kötüleme yarışına girebileceğini de eklediğimizde, diğeri hakkında önyargılara sahip olmak kaçınılmaz hale gelebilir.

KİMLİK OLUŞUMU

Sesli Sözlük

Kimlik oluşum süreçleri hakkında TurkuazLab internet sitesindeki sesli sözlükte yer alan kısa videoya göz atabilirsiniz:

Kimlikler nasıl oluşur? Grup aidiyeti nedir? <https://www.turkuazlab.org/sesli-sozluk/>

“Kutuplaşmayı Anlamak” Derslik

TurkuazLab Saha’da yer alan “Kutuplaşmayı Anlamak” dersliğindeki “Ötekileştirme” ders videosunu takip ederek konuyla ilgili daha detaylı bilgi edinebilir, okuma önerilerine göz atabilirsiniz:

Ders:2 Kimlik oluşumu <http://turkuazlabsaha.org/class/kutuplasma-yi-anlamak/lecture/lecture2/module/module-2>

Eğer sahip olduğumuz önyargılar, diğer parti taraftarına yönelik ayrımcılığa dönüşmüyorsa bunun çok da zararlı olmadığını düşünebiliriz. Eninde sonunda kalıp yargılar ve önyargılar insanın yaşamını kolaylaştıracak bazı işlevler görürler. Ancak, önyargıların kolaylıkla ayrımcılığa dönüşebildiğini biliyoruz. Ayrımcılığı bir grubun üyelerine sadece o grubun üyesi oldukları için farklı davranılması, eşit muamele gösterilmemesi olarak tanımlıyoruz. Ayrımcılık pratiklerinin bazılarını yasalarda da görürüz. Bazılarıyla da gündelik hayatın içinde, işe almaktan siyasetten dışlamaya kadar upuzun bir yelpazede karşılaşırız. Bir grubun üyelerine karşı ayrımcılık uygulamak, ötekileştirmenin başlangıç noktasını oluşturur.

Ötekileştirme sık sık karşımıza çıkan başka bir kavram. Ötekileştirme, bizim grubumuzdan olmayanların “öteki” olarak algılanıp aşağılama, ayrımcılık ve insandışılama gibi farklı derece ve biçimlerde tutum ve davranışlarla karşılaşması olarak tanımlanabilir. Bireysel olarak, o grubun üyelerine kendimizle eşit davranmamak, kendimize hak olarak gördüklerimizi onlara hak olarak görmemek, birlikte yaşama arzusu taşımamak ötekileştirme işaretleri olarak görülebilir. Bu süreçte varabileceğimiz en aşırı noktalardan biri de insandışılama: “Öteki”lerin insan olduğu gerçeğinin reddedilmesi. Burada hayvan benzetmeleri; koyun gibi olmaktan, tiksintiyi de kapsayan hamam böceği gibi tarifler maalesef karşımıza çıkıyor. Benzer biçimde canavarlaştırma, şeytanlaştırma ya da robot gibi kelimeleri, cümleleri, tasvirler insandışılamanın göstergesi. İnsandışılama, öteki grup üyelerine karşı şiddet uygulayabilme, suikast girişimlerinde ya

da terör saldırılarında bulunabilme gibi “karanlık” bir yolun kapısını açtığından, bu dereceye varan ötekileştirmeye karşı mutlaka tedbir alınması gerekiyor.

ÖTEKİLEŞTİRME

Sesli Sözlük

Ötekileştirme ve ayrımcılık hakkında TurkuazLab internet sitesindeki sesli sözlükte yer alan kısa videoya göz atabilirsiniz:

Ötekileştirme nedir? <https://www.turkuazlab.org/sesli-sozluk/>

“Kutuplaşmayı Anlamak” Derslik

TurkuazLab Saha’da yer alan “Kutuplaşmayı Anlamak” dersliğindeki “Ötekileştirme” ders videosunu takip ederek konuyla ilgili daha detaylı bilgi edinebilir, okuma önerilerine göz atabilirsiniz:

Ders:3 Ötekileştirme <http://turkuazlabsaha.org/class/kutuplasmayi-anlamak/lecture/lecture-3/module/module-3>

Duygusal kutuplaşma olarak tarif ettiğimiz olgunun, ötekileştirmenin nesnesi diğer parti taraftarları olan bir türü olduğunu düşünüyoruz, araştırma çalışmalarımız da bunu gösteriyor. Özellikle bize en uzak olan diğer parti taraftarlarını tasnif ettikten hemen sonra, bir dizi adımla ötekileştirmeye kolaylıkla geçebiliyoruz. Bu da beraber yaşama arzumuzu sınırlıyor, aynı haklara sahip olma konusunda bile çekincemiz olabiliyor. Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2020 araştırması bize farklı parti taraftarları arasında önemli bir sosyal mesafe bulunduğunu da gösteriyor.

Öncelikle, Koronavirüs salgını bağlamında olumlu bir anlam taşımaya başlayan sosyal mesafe kavramının aslında insanların farklı gruplardan kişilerle birlikte yaşamama arzusunu gösterdiği ve olumsuz bir kavram olduğunu hatırlamamız gerekiyor. ABD’li sosyolog Emory S. Bogardus tarafından 1925 yılında geliştirilen bu ölçek çok uzun zamandır farklı grupların diğer bir gruptan uzak durma isteğini gösteren bir kriter olarak kullanılmış. Bizim araştırmamızda sonuçlara baktığımızda, görüşülen kişilerin;

- %75’inin çocuğunun “en uzak” hissettikleri parti taraftarlarının çocuğuyla evlenmesini istemediğini;
- %72’sinin “en uzak” hissettikleri partinin taraftarlarıyla iş yapmak istemediğini;
- %67’sinin çocuklarının “en uzak” hissettikleri parti taraftarlarının çocuklarıyla oynamasını istemediğini;

- %61’inin “en uzak” hissettikleri parti taraftarlarıyla komşu olmak istemediğini belirttiğini görüyoruz.

Duygusal siyasal kutuplaşmada kullandığımız bir diğer kriter de parti taraftarlarının diğer parti taraftarlarına karşı bir “ahlaki” üstünlük duygusu taşımaları. Bir kişinin kendisini ait hissettiği grubun üyelerinin, diğer grup üyelerine kıyasla ahlaken üstün olduğu algısı, siyasal kutuplaşmanın hem bir göstergesi hem de bir sonucu. Araştırma çalışmasına göre siyasi parti taraftarları vatansever (%87), ülkenin yararına çalışan (%86), onurlu (%85), açık fikirli (%84), zeki (%83) ve cömert (%80) gibi olumlu sıfatları kendi partilerinin taraftarlarına; ikiyüzlü (%86), bencil (%85), kibirli (%82), zalim (%79), ülkeye tehdit oluşturan (%78) ve bağnaz (%77) sıfatlarını ise diğer parti taraftarlarına uygun görüyorlar. Anket sırasında görüşülen kişilere bu sıfatlar için “hiçbirine uygun değil” ya da “her ikisine de uygun” yanıtı verme olanağı sağlanmasına karşın, çok az kişinin bu yönde tercih kullanması da üzerinde durulması gereken bir konu.

Bireylerin kendilerine hak olarak gördükleri bazı özgürlüklere “diğer” parti taraftarlarının erişememesini onaylamaları; duygusal siyasal kutuplaşmanın nasıl “ötekileştirmeye” dönüşebileceğini gösteriyor. Bir kişinin diğerini siyasal parti tercihi nedeniyle kendisiyle “eşit” görmemesi; demokrasinin önündeki en önemli tehditlerden biri. Araştırma sonuçlarına göre, görüşülenlerin:

- %41’i “en uzak” hissettikleri parti taraftarlarının şehirde yürüyüş düzenlemesine;
- %37’si “en uzak” hissettikleri parti taraftarlarının basın açıklaması yapmasına;
- %37’si “en uzak” hissettikleri parti taraftarlarının toplantı düzenleyebilmesine;
- %35’i “en uzak” hissettikleri parti taraftarlarının kendi ihtiyaçlarına uygun eğitim alabilmesine;
- %34’ü “en uzak” hissettikleri parti taraftarlarının siyasal görevler için aday olabilmesine karşı çıkıyor.

Öte yandan “en uzak” hissettikleri parti taraftarlarının telefonlarının dinlenmesini onaylayanların oranının %48 olması; diğer parti taraftarlarına karşı siyasal hoşgörüsüzlüğün ne kadar yaygın olduğunu da ortaya koyuyor.

Bölüm Kaynakçası

Kimlik Oluşumu ve Ötekileştirme için bkz.

Kim, Y. & Zhou, S. (2020). The Effects of Political Conflict News Frame on Political Polarization: A Social Identity Approach. *International Journal of Communication*. 14. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/8741>

Sherif, M. (1956). Experiments in Group Conflict. *Scientific American*. 195(5), 54-59. <https://www.jstor.org/stable/24941808>

Theodoridis, A. G. (2013). Implicit Political Identity. *PS: Political Science & Politics*. 46(3), 545-549.

Uyan Semerci, P., Erdoğan, E., & Sandal Önal, E. (2017). “Biz”liğin Aynasından Yansıyanlar: Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Williams, M. G. & Korn, J. (2017). Othering and Fear: Cultural Values and Hiro’s Race in Thomas & Friends’ *Hero of The Rails*. *Journal of Communication Inquiry*. 41(1), 22-41. <https://doi.org/10.1177%2F0196859916656836>

Aidiyetler ve Oy Verme Davranışı için bkz.

Duell, D. & Valasek, J. M. (2017). Social Identity and political polarization: Evidence on the impact of identity on partisan voting trade. Discussion Papers, Research Unit: Economics of Change SP II 2017-304, WZB Berlin Social Science Center.

Kalaycıoğlu, E. (2012). Kulturkampf in Turkey: The Constitutional Referendum of 12 September 2010. *South European Society and Politics*. 17(1), 1-22. <https://doi.org/10.1080/13608746.2011.600555>

KUTUPLAŞMANIN NEDENLERİ

Demokrasiye ve birlikte yaşamamıza bu kadar büyük tehdit oluşturan kutuplaşmanın, özellikle de duygusal kutuplaşmanın nedeni ne olabilir? Daha önce bazı “kadim” kırılmalar olduğundan bahsetmiştik, pekiyi, ele aldığımız kutuplaşma bu “kadim” kırılmalardan farklı mı? Ne açıdan daha farklı? Bu soruları yanıtlayabilirsek, kutuplaşmayı azaltmaya yönelik bir dizi müdahale geliştirebiliriz.

Kutuplaşmanın nedenlerine odaklandığımızda birkaç farklı düzeydeki etkenin şu anda içinde bulunduğumuz ortamda etkileşime girerek “kusursuz fırtınayı” mümkün kıldığını söyleyebiliriz. Bu etkenleri tek tek inceleyelim.

Sistemik Etkenler

Kutuplaşmanın daha önceki kırılmalardan çok daha farklı bir boyuta ulaşmasının en önemli sebeplerinden biri, içinde bulunduğumuz dünyayı bütünüyle etkileyen bazı sistemik gelişmeler ve bunun yarattığı *Zeitgeist*, yani zamanın ruhu. Toplumların yaşadıkları deneyimleri, tüm dünyada deneyimlediğimiz gelişmelerden ayırt ederek anlamak çok zor. Yerel ile küresel olan arasındaki bu etkileşimi en iyi anlatan geçmiş örneklerden biri 1929 Ekonomik Krizi ve onu takip eden Nazizm benzeri rejimlerin yükselişi. 1929 Ekonomik Krizi sonrasında vatandaşların güvence arayışı, İkinci Dünya Savaşı gibi küresel bir felakete yol açan bir dizi süreci tetiklemiş oldu. Benzer şekilde, farklı toplumlardaki kutuplaşmanın yükselmesi de bu tür sistemik gelişmelerin bir sonucu.

Sistemik etkenler listesinde birinci sıraya koymamız gereken gelişme küreselleşme. “Mekânın ve zamanın sıkıştığı” bir dönem olarak adlandırdığımız küreselleşme, 1980 sonrası dünyamıza şekil veren en önemli gelişme oldu. Küreselleşme ile sermaye, ürünler, teknoloji, bilgi ve insanlar daha önce görülmediği şekilde ve hacimde ulus-devlet sınırlarının ötesinde hareket edebilmeye başladılar ve dünya kocaman bir “küresel köy” haline gelmeye bile hayli bütünleşmiş bir yapıya sahip oldu. Sadece markalar ya da ürünler değil, zevkler de benzeşmeye başladı ve bilişim teknolojilerinden gelişme sayesinde herkes diğerlerinin yaşamına aşına hale gelebildi.

İşte bu noktada, bu sürecin her ülkeye ve herkese eşit derecede yararlı olmadığını hatırlamak gerekir. Küreselleşme hem ülkeler arasında hem de ülkeler içinde eşitsizlikleri arttırdı, bazı kazananlar ve kaybedenler yarattı. Özellikle finansal bütünleşme sayesinde gelirleri artan, küresel olarak sunulan mal ve hizmetlere erişebilen ve dünyanın diğer yerlerinde olan bitene aşına olan bir kozmopolitan sınıfın yükselişine şahit olduk. Artan ticaret hacminden kâr eden sanayici ve tüccarların yanı sıra ulus ötesi şirketlerin beyaz yakalı çalışanları, bu

kurumlara hizmet sunan profesyoneller ve yerel üretimlerinin küresel piyasalara erişiminden dolayı zenginleşen bağımsız çalışanları bu listeye dâhil edebiliriz. Bu “kozmopolitan” sınıfın karşısına, ithal ürünlerle rekabet edemeyen yerli üreticiler ve çalışanları, üretimin daha ucuz ülkelere kayması sonucunda işlerini kaybeden mavi yakalılardan oluşan bir “kaybedenler” koalisyonunu da koyabiliriz. Küreselleşmenin kazananları ve kaybedenleri arasındaki gerilim aynı zamanda bu iki grubun farklı değerlere sahip olmasıyla da somutlaşır, sonuçta gerçekleşen bir tür *Kulturkampf*, değerler çatışması halini alır.

Kulturkampf

Almanca bir kavram olan *Kulturkampf*, kültür mücadelesi ya da kültür savaşları şeklinde çevrilebilir. Günümüzdeki kullanımı kültürel değerler arasındaki mücadeleyi ifade etmekle beraber Katolik Kilisesi’nin etkinliğini kırmaya yönelik müdahaleler kavramın çıkış noktasıdır. Türkiye’de din ve laiklik üzerinden toplumu etkileyen iki farklı *Kulturkampf*’tan bahseden Ersin Kalaycıoğlu’na göre ilerleme ve modernlikten aile ve yerel dayanışmaya kadar (hemşeri bağları) birçok konu ve değerler bütünü kişilerin kendini bu *Kulturkampf* karşısında nasıl konumlandığını etkiler.

Bkz. Kalaycıoğlu, E. (2012). Kulturkampf in Turkey: The Constitutional Referendum of 12 September 2010. *South European Society and Politics*. 17(1), 1-22. <https://doi.org/10.1080/13608746.2011.600555>

Son dönemde çoğu ülkede kaybedenlerin sesi olmaya aday politikacıların yükselişine şahit olduk; Trump, Orban ve benzerlerini sayabiliriz. Bu tür popülist politikacılar, siyaseti, küreselleşmenin kazananlarını “öteki” ve “günah keçisi” ilan ederek toplumsal gerilimi tetiklemek ve iktidara gelmek için kullandılar. Kaybedenlerin öfkesi, önce küreselleşmeye, sonra kazananlara ve tabii ki siyasal elite yöneldi. Demagojik maharetleri yüksek popülist politikacıların da katkısıyla kazananlar ve kaybedenler arasındaki duygusal uçurum kapatılmayacak kadar açıldı, bu da kutuplaşmanın artmasıyla sonuçlandı.

Yine son dönemde yaşadığımız ve duygusal siyasal kutuplaşmanın artmasıyla sonuçlanan başka bir olay da 2008 Finansal Krizi ve sonrasında yaşananlar. ABD kökenli bir dizi finans kuruluşunun aşırı kâr hırsının yol açtığı çöküş önce bir finansal krize, daha sonra da küresel bir ekonomik felakete dönüştü. Kriz, çok sayıda kişinin işsiz kalmasına, ekonomilerin daralmasına ve toplumsal eşitsizliğin artmasına yol açtı. Bir hesaba göre bankacılık sektörü, kuruluşundan bu yana ya-

rattığı bütün katma değeri bu krizle yok etmiş oldu. Doğal olarak krizden her ülke ve her vatandaş aynı şekilde etkilenmedi. ABD ve Almanya gibi ülkeler krizin etkilerini diğer ülkelere daha iyi savuşturabilirken, özellikle Güney Avrupa ülkeleri ve gelişmekte olan ekonomiler daha olumsuz etkilendiler. Keza, ülke içerisinde gelir dağılımı da zenginler lehine olmak üzere bozuldu.

2008 Finansal Krizi'nin siyasal sonuçlarının ekonomik sonuçlarından daha vahim olduğunu söyleyebiliriz. Başta ABD olmak üzere krizi tetikleyen finansal kurumların yöneticilerinin hiçbiri ceza almadığı gibi aralarında işlerini koruyanlar da oldu. Siyasetçiler, bu kişilere karşı adli işlemlerde bulunmadılar, hatta ekonomi yönetiminde kudretli yerlere getirdiler. Birçok ülkede uygulanmak zorunda kalınan tasarruf tedbirleri zaten yoksullaşmış kesimleri cezalandırırken, vaat edilen ekonomik canlanmaya erişilemedi. Küresel ve ulus-ötesi kurumlar —IMF, Dünya Bankası, AB gibi— krizle mücadelede etkin politikalar üretmedikleri gibi bir küresel dayanışma ruhu da oluşturamadılar. Bütün bu gelişmeler, vatandaşlarda kayda değer bir adaletsizlik duygusu yarattığı gibi, sorumlulara karşı bir öfke dalgasını da tetikledi. Vatandaşlar, ekonomik krizin yarattığı belirsizlik duygusundan kaçınmak için daha keskin söylemlere sahip politikacıları desteklemeye başladılar. Özellikle de yaşadıkları sorunların sorumluları olarak müesses nizamı, Avrupa Birliği'ni, elitleri ya da göçmenleri gösterenler daha da popüler oldular. Bu aşamada, öfke kadar kuvvetli bir duygunun tarafları ayırması ve partizan duvarları yükseltmesi kaçınılmaz oldu.

Kutuplaşmaya katkıda bulunan başka bir gelişme de küresel göç dalgası. Şu anda 300 milyon kadar insanın göçmen olarak başka ülkelere bulunduğu söyleniyor, 2000'de bu rakam 170 milyonmuş. Son yıllarda on milyonlarca insan iç savaştan açlığa kadar uzanan çeşitli nedenlerle başka ülkelere, özellikle de kuzey ülkelere göç ettiler. Göç ettikleri ülkelere iş, barınma, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişmeye çalışmaları, o ülke vatandaşlarının bazıları için tehdit algısı oluşturdu ve bu da göçmen karşıtı söylemlerin ve hareketlerin güçlenmesine yol açtı. ABD'de ve Avrupa'da yükselen aşırı sağ hareketlerin hemen hepsinin göçmen karşıtı olması şaşırtıcı değil. Güvenlik duyguları sarsılan vatandaşların bu partilere duydukları sempati de artarken, siyasetçilerin bu sempatiyi sömürmek için kutuplaştırıcı söylemlerini arttırmaları da doğal karşılandı. Birleşik Krallık'ta Boris Johnson'ın yükselişi ve Brexit, tam da bu anlattığımız öyküyü gözümüzde somutlaştırmamızı sağlıyor. Bu konunun Türkiye'de de olan yansımalarını düşünebiliriz.

Ayrıca son iki yıldır hayatımıza damgasını vuran COVID-19 pandemisi de kutuplaşmanın artmasını sağlayan Zeitgeist'in bir parçası. COVID-19'un kutuplaşmaya katkısı birden fazla açıdan gerçekleşti, gerçekleşiyor. Öncelikle hastalık

toplumun her kesimini eşit derecede etkilemedi. Özellikle sosyal izolasyon ya da karantina dönemlerinde bazı vatandaşlar kolaylıkla kendilerini izole edebilirken, bazıları da pandemi koşullarına rağmen çalışmaya devam ettiler. “Evden çalışma” lüksüne sahip olanların oranı fazla değildi. Evden çalışabilenler arasında bile sınıf farkları kendisini belli ediyordu. Evde sahip olunan olanaklardan tutun, ev içi bakım yüküne kadar hem sınıfsal hem de toplumsal cinsiyet rolleri açısından eşitsizlikler çok fazlaydı. Bu eşitsizlikler, var olan sosyal bölünmeleri pekiştirmekle kalmadı, “öteki” tarafa yönelik olumsuz duyguları da arttırdı.

İkinci olarak, hükümetlerin uyguladıkları politikalar da kutuplaşmaya katkıda bulundu. Zaten siyasal kutuplaşması yüksek ABD gibi ülkelerde, taraflar hükümet politikalarını da partizan gözlerle yorumladılar. Alınan sağlık tedbirleri, sosyal izolasyon ya da ekonomik yardımların varlığı/yokluğu parti taraftarları arasındaki uçurumu arttırdı. Krizin başlarında hükümetlere olan desteğin arttığı, kutuplaşmanın azaldığı bir dönem olduysa da —buna “Bayrağın Etrafında Toplanın!” etkisi denir— bu uzun süreli olmadı ve kutuplaşma eski düzeyine döndü, hatta daha da fazla oldu.

Buna ek olarak, politikacıların da COVID-19’u var olan kutuplaşmadan istifade etmek için mahir bir biçimde kullandıklarını gördük. Her kriz anında olduğu gibi özellikle Trump ya da Bolsonaro gibi popülist politikacılar salgının sorumlusu olarak her zamanki şüphelileri gösterdiler: Dış güçler, DSÖ-AB gibi uluslararası kurumlar, Çin-Rusya gibi sınırın öteki tarafında kalanlar ve tabii ki kendi partilerinden olmayanlar. Bu “günah keçisi” arayışı toplumda da karşılığını tabii ki buldu ve kutuplaşmanın arttığını gözlemledik.

Son olarak, COVID-19 pandemisinin bireylerin psikolojisi üzerindeki etkisini de bir kenara not etmemiz gerekiyor. Kriz anlarında, insanlar tehdit hissettiklerinde kendilerine sahte de olsa bir güvenli alan yaratabilmek için kendi “kabilelerine” sığınır, ötekiyle aralarındaki duvarı yükseltirler. Tehdit ne kadar yaşamsalsa, günah keçisi arama, ayrımcılık ya da ötekileştirme davranışları artar. Hele bu tehdit terör saldırısı, doğal afet ya da salgın hastalık gibi hedefini “rastgele” buluyorsa, hissedilen korku derecesi artar. Salgın sırasında da farklı olmadı. Başta etnik azınlıklar, göçmenler, sınırın dışındakiler ve tabii ki bizimle aynı siyasal görüşü paylaşmayanlar olmak üzere bütün olağan şüpheliler siyasetçilerin de yardımlarıyla nefret nesnesi oldular, böylelikle de duygusal kutuplaşma biraz daha arttı.

Makro Etkenler

Siyasal duygusal kutuplaşmanın yükselmesinde sistematik etkenler ve *Zegeist*’in yanı sıra bazı makro ve kurumsal etkenlerin de etkisinin fazla olduğunu görebili-

yoruz. Bu makro etkenler ülkeden ülkeye değişebiliyor, aynı zamanda biraz önce saydığımız sistemik etkenlerle etkileşime girip farklı sonuçların gözlemlenmesine yol açıyor. Ancak kutuplaşma hakkında yürütülen araştırmalar, bir dizi genel geçer etkene kutuplaşmanın sorumluları olarak değinmemizi mümkün kılıyor.

Öncelikle siyasal kurumlardan başlayalım. Bir ülkenin nasıl yönetildiği, o ülkedeki kutuplaşma derecesine doğrudan katkıda bulunabilir. Devleti yönetecek kişinin doğrudan halk tarafından seçildiği Başkanlık sistemleriyle, parlamentonun devlet yönetiminde daha etkin olduğu Parlamenter sistemleri karşılaştırdığımızda; Başkanlık sisteminin daha kutuplaştırıcı olduğunu görüyoruz. Başkanlık sistemlerinde Başkan'ın halkın çoğunluğu tarafından seçilmesi, o adayı benimsememiş geniş bir seçmen kitlesi olmasına yol açabilir ve bu durum en baştan Başkan'ın ve yönetiminin meşruluğuna gölge düşürür. Örneğin çok yakında gerçekleşen Fransa seçimlerinde, adaylardan Macron ilk turda oyların sadece %27'sini alabildi. İkinci turda seçimi kazanabilmesi için rakibi Le Pen'i sevmeyen %59'luk bir çoğunluk oluşturabilmesi gerekti. Başkan'ın seçilme sürecinin bir "negatif partizanlık" gerektirmesini bir kenara bıraksak bile, Başkan'ın seçildikten sonra her şeyi kontrol etmesi ve ona oy vermemiş kişilere politikalarda söz hakkı vermemesi; kutuplaşmaya katkıda bulunan bir etken. Parlamenter sistemlerde, hele de koalisyon hükümeti varsa, hemen her grubun sesi ülke yönetimine bir şekilde yansırken; Başkanlık sisteminde bu olmaz. Başkan kendi seçmenlerinin taleplerini önceleyecek bir şekilde ülkeyi yönetir, diğerlerini de yok sayar. Parlamento'nun Başkan üzerinde sınırlı bir denetleme yetkisi olduğu durumlarda bile; Başkan "halkın amaçlarının esas savunucusu" olduğu iddiasıyla sık sık Parlamento ile zıtlışabilir ve diğer siyasi aktörleri suçlayarak hedef gösterebilir. Son olarak, Başkanlık sistemleri "kişi kültü" üzerine inşa edildiğinden; magazinleşmiş, programdan ziyade bir kişiye, onun söylem ve davranışlarına odaklanan kampanyalara şahit oluruz. Bu da parti taraftarları arasındaki duygusal mesafeyi arttırır. Bütün bunlar, Başkanlık sistemlerinin doğaları gereği kutuplaştırıcı olduğunu bize gösterir.

Ülkeyi kimin yönettiğinin yanı sıra, yönetenlerin nasıl seçildiği de kutuplaşma derecesi üzerinde etkili olur. Tek bir kişinin, oy verenlerin birinci ya da ikinci turdaki çoğunluğuyla seçildiği Başkanlık sisteminin kutuplaştırıcı etkisinden bahsetmiştik. Parlamenter sistemlerde de oyların sandalyelere tahvil edilmesi olarak tanımlanan farklı seçim sistemlerinin kutuplaşma üzerindeki etkileri farklı olur. Örneğin, her bölgeden tek bir adayın oyların birinci ya da ikinci turdaki çoğunluğuyla seçildiği "çoğunlukçu" sistemler, seçmenler arasındaki gerilimi arttırdığı için kutuplaşmayı arttırırken; partilerin seçmenlerden aldıkları oy oranında temsil edildikleri "nispi" sistemlerde kutuplaşmanın daha az olması

beklenir. Keza, seçmenlerin tek bir tercih yerine birden fazla tercihte bulunabildikleri “karma sistemler” de kutuplaşmayı azaltırlar.

Kutuplaşma üzerinde etkili olan bir başka kurumsal etken de referandumlar ya da referandum benzeri seçimler. Herhangi bir konuda kararın doğrudan halka bırakıldığı, dilimize “halkoylaması” olarak geçen bu tür oylamalara gittikçe daha fazla başvuruluyor. Birleşik Krallık’ın AB’den çıkmasının oylandığı Brexit, referandumların en bilineni diyebiliriz. Ülkemizde de referandumlar sıkça başvuru- rulan bir araç —1987, 2007, 2010 ve 2017. Referandumlar da tıpkı başkanlık seçimleri ya da çoğunlukçu seçim sistemleri gibi “ikili” oylamalar olduğundan, bir kazanan ve bir kaybeden bulunduğu kutuplaşmaya katkıda bulunuyorlar. Ayrıca referandum kampanyaları da sık sık kutuplaştırıcı bir dille yürütülüyor ki, saflar sıklaşabilsin. Bu nedenle referandumlardan, özellikle de parlamen- ter sistemlerde kaçınılması tavsiye ediliyor ki, siyasal sistem kilitlenmesin.

Referandumlara, referandum benzeri seçimleri de eklemeliyiz. Bu seçimler aslında yerel ya da ulusal seçimler olsalar da aslında tek bir konu oylanır: İktidardakini sevmek ya da sevmemek. Tamamen diğerini sevmeme üzerine kurulu bu seçimler, toplumda olan kutuplaşmayı pekiştiriyor hatta arttırıyor. Karmaşık konular yerine tek bir konu üzerinden oylama yapmayı tercih eden siyasetçiler sıradan seçimleri bile “seviyor/sevmiyor” referandumlarına dönüştürebiliyorlar, bu da kutuplaşmayı arttırıyor.

Bu kurumsal faktörlere eklememiz gereken başka bir etken de siyasetçilerin söylemleri. Çoğu durumda siyasetçiler için kutuplaştırıcı bir dil kullanmak kolaycı bir yol oluyor. Biraz önce de değindiğimiz üzere ülkenin acil sorunları için detaylı çözümler üretmek yerine; basit bir “biz” ve “onlar” ayrımı üzerinden partili kimliğini inşa etmek ve bunu her gün yeniden tekrarlamak safları sıklaştırmak için çok daha kolay bir strateji. Ayrımcılıkla, “günah keçisi” göstermekle, kendi taraftarlarını ahlâken yüceltip, diğerlerini aşağılayarak siyaset yapmak uzlaştırmacı bir söyleme sahip çıkmaya çalışmaktan çok daha kolay. Hele dünyanın ve ülkenin içinde bulunduğu koşullar “öteki” arayışını kolaylaştırıyorsa, siyasal kurumlar kutuplaşmayı teşvik ediyorsa, bir siyasetçi neden kutuplaştırmamaya çalışsın ki? Siyasetçilerin kutuplaştırıcı söylemleri tabii ki tabanda da yankısını buluyor ve ödülünü kendiliğinden getiriyor: Seçim kazanmak.

Orta (Mezo) Düzeydeki Etkenler

Sistemik ve makro düzeydeki etkenlerin yanı sıra, bir dizi orta (mezo) düzeydeki etken de kutuplaşmayı kolaylaştırıyor, toplumdaki ayrışmaları körüklüyor. Bu etkenleri “orta” diye adlandırmamızın sebebi, makro etkenler ile bireysel düzeydeki mikro etkenler arasında yer almaları.

Kutuplaşmayı arttıran orta düzeydeki etkenlerin birincisi, ülkedeki medya sistemi. Bireylerin diğerleri hakkındaki izlenimlerinin büyük oranda kitle iletişim araçları aracılığıyla olduğunu biliyoruz, doğrudan tanıdığımız kişi sayısı çok az. Kişilerin ve dünyanın medyada nasıl temsil edildiği başlı başına bir sorun. Şu anda düşünsük mülteciler, etnik azınlıklar, başka ülkelerde hatta başka şehirlerde yaşayanları nasıl tarif ederiz diye; hiç tanışmadığımız/görmediğimiz kişiler hakkında çok kuvvetli görüşlerimiz olabildiğini fark edebiliriz. İşte medya bizim bu görüşleri inşa etmemizi sağlıyor, bir tür tanışlık sağlıyor. Tabii ki, diğer parti taraftarları hakkındaki algımız da bireysel deneyimlerimizin yanı sıra onları izlediğimiz televizyon ya da okuduğumuz gazetede nasıl temsil edildiğiyle de ilişkili oluyor.

Ayrıca, dünyada neler olup bittiğini de medyadan öğreniyoruz. Haber bültenleri ya da tartışma programları hâlâ siyasal konularda en önemli bilgi kaynağı. Bu haber bültenlerinde olan bitenin nasıl sunulduğu da bizim algımızı pekiştiriyor. Medyanın çok iyi bilinen bazı işlevleri var: Ajanda belirleme, önceleme ve çerçeveleme. Hangi konuların tartışılmaya değer olduğunu büyük ölçekte medya belirliyor. Hangi konulara haber bültenlerinde, tartışma programlarında ya da ön sayfalarında yer veriyorsa, o konular ön plana çıkıyor, bu işleve “ajanda belirleme” diyoruz. Gündelik siyasette tartışılan konuların hangilerinin daha önemli olduğuna da medya karar verebiliyor. Hangi konuları daha fazla tartıştırıyorsa, hangilerini daha sık önümüze sunuyorsa, o konular hafızamızda daha fazla yer alabiliyor. Ajanda belirlemeyle iç içe geçen bu işleve de “önceleme” ismini veriyoruz. Çerçevelemeyse, sunulan bilgileri nasıl yorumlayacağımızı gösteriyor bize. Klasik örnek, Türkiye’nin AB’ye üyeliğini bir fırsat olarak çerçeveleyen haberlerle, tehdit olarak çerçeveleyen haberlerin, izleyenlerde farklı algılar yarattığını gösteren çalışmalar var.

Dolayısıyla, dünya ve insanlar hakkında nasıl bir ortamdan haber aldığımız, dünya hakkındaki bilgimizi ve yorumumuzu oluşturuyor. Bu noktada medya sistemleri dediğimiz kavram devreye giriyor. Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya ve Almanya gibi bazı ülkelerde görülen “demokratik korporatist” medya sisteminde yayıncılık özerk bir faaliyet, yerel basın güçlü, medya kurumsallaşmış ve profesyonelleşmiş. Bu ülkelerde medya devletten ve hükümetten bağımsız olarak faaliyet gösterebiliyor, hatta devlet çoğulculuğu yasalarla teşvik edebiliyor. İkinci tür medya sistemiyse “liberal veya Atlantik model” adını taşıyor ve Britanya, ABD, Kanada ve İrlanda gibi ülkelerde görülüyor. Bu ülkelerde medya erken dönemde ticarileşmiş ve gelir kaygısı taşıyor. Siyasetçilere karşı mesafeli dursa da tiraj ya da reyting getirecekse bazılarını, özellikle de seyirciye

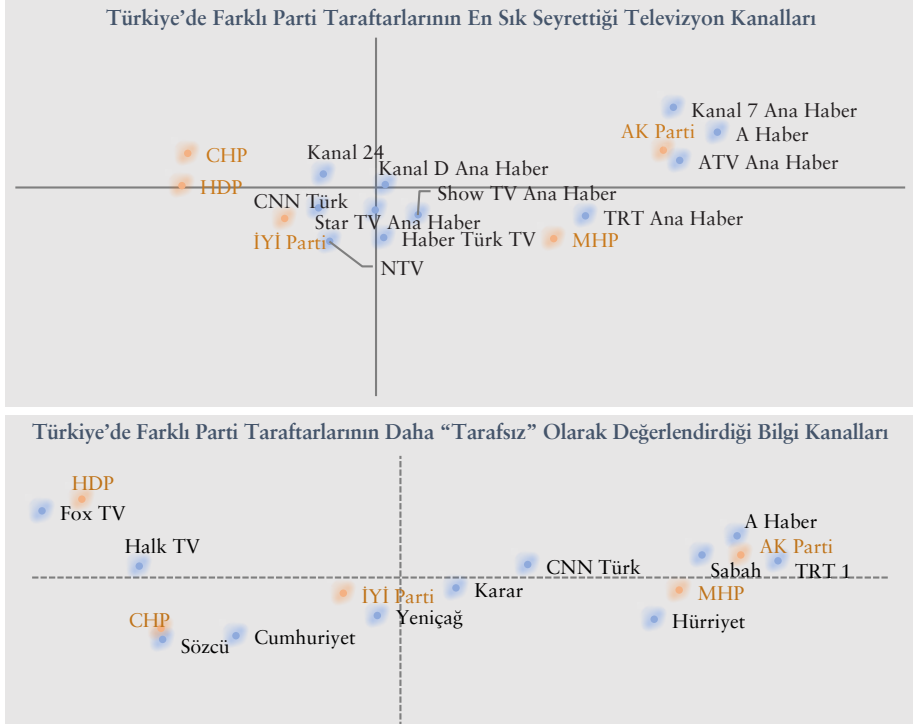
cazip gelecek, medyatik ve spekülâtif olanları ön plana çıkarmayı tercih ediyor. Sonuncu modelse, Fransa, İtalya, Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi ülkelerde görülen “kutuplaşmış çoğulcu ya da Akdeniz modeli”. Bu modeldeyse profesyonellik ve özerklik düşük, tirajlar fazla değil; dolayısıyla basının geçiminde devlet çok önemli bir rol oynuyor. Siyasetçilerle ya da diğer iş insanlarıyla ilişkilerin de ihmâl edilmemesi gerekiyor, bu da medyanın partizanlaşmasına yol açıyor.

Eğer bir ülkede medya partizanlaşmışsa, yani siyasal partilerin pozisyonlarını destekler bir şekilde davranıyorsa, o ülkede kutuplaşmanın daha fazla olduğunu görmekteyiz. Partizan medya, yaşanan gelişmeleri farklı şekilde sunmakla kalmıyor, diğer parti seçmenlerini de taraflı bir şekilde temsil ediyor. Dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmeler ile ilgili farklı haber kaynaklarından besleniyorsak, bir anlamda da farklı dünyalarda yaşıyoruz diyebiliriz. Kendi medyamızdan haber aldığımız ve diğerinin görüşüne aşina olmadığımız için de karşılaşmalarımız diyalogdan ziyade, düşmanlıkla sonuçlanıyor. Aşağıdaki tablolarda da Kutuplaşmanın Boyutları 2020 Araştırması sonuçlarında bu durumu oldukça açık bir biçimde görüyoruz. Bizimle aynı haber kaynaklarından beslenmeyen ve karşılaşmadığımız “ötekinin” görüşlerini, “gerçekliğin inkârı” olarak görüyor ve bu görüşlerden bir hastalıktan kaçır gibi kaçıyoruz. Bu da kutuplaşmanın artmasına yol açıyor.

Kutuplaşmanın artmasına yol açan başka bir orta düzey etken de sivil toplumun yapısı. Farklı kesimlerden vatandaşları ortak bir amaç için bir araya getiren ve toplum içerisinde köprüler kuran sivil toplum faaliyetleri her zaman demokrasinin kalitesini arttıran kurumlar olarak görülmüş. O kadar ki, ABD demokrasisini 19. yüzyıl gibi erken bir dönemde inceleyen Alexis de Tocqueville demokrasinin başarısını sivil faaliyetlerin yaygınlığında bulmuş. Sosyal sermaye olarak da bilinen vatandaşların sivil toplum faaliyetleri farklı siyasi görüşe sahip kişilerle bir araya gelerek onları tanımamızı ve iş birliğine giderek karşılıklı güvenmemizi sağlıyor. Sivil toplum faaliyetlerinin yaygın olmadığı ülkelerde, bireyler arası temas da azalıyor. Özellikle de farklı parti taraftarlarını bir araya getiren, “Orta Saha” adını verdiğimiz kurumların azalması, kutuplaşmanın artmasına yol açan bir etken.

Söz konusu kutuplaşma olduğunda, “Orta Saha” sivil toplum faaliyetlerinin azalmasının yanı sıra partizan sivil toplum kuruluşlarının da sayısının artmasının bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Vatandaşların sivil toplum kuruluşlarına bağış yapmamayı tercih ettiği durumlarda sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini finanse edebilmek için devlet kaynaklarına *bağımlılığı* artırıyor ve partizan sivil toplum kuruluşlarının sayısının arttığını görüyoruz. Keza, devletin sivil toplum kuruluşları konusunda pek de çoğulculuk taraftarı olmaması, “res-

mi” görüşlere uyumlu olmayan görüşleri baskılaması da sivil toplum kuruluşları içerisinde “hükümet tarafından örgütlenen sivil toplum kuruluşları” (GONGO) denilen kavramın doğmasına yol açıyor. Sonuç olarak orta sahanın zayıflaması ve bağımsız sivil toplum kuruluşlarının sınırlı imkânlarının olması; bir toplumda kutuplaşmayı arttıran etkenler arasında.

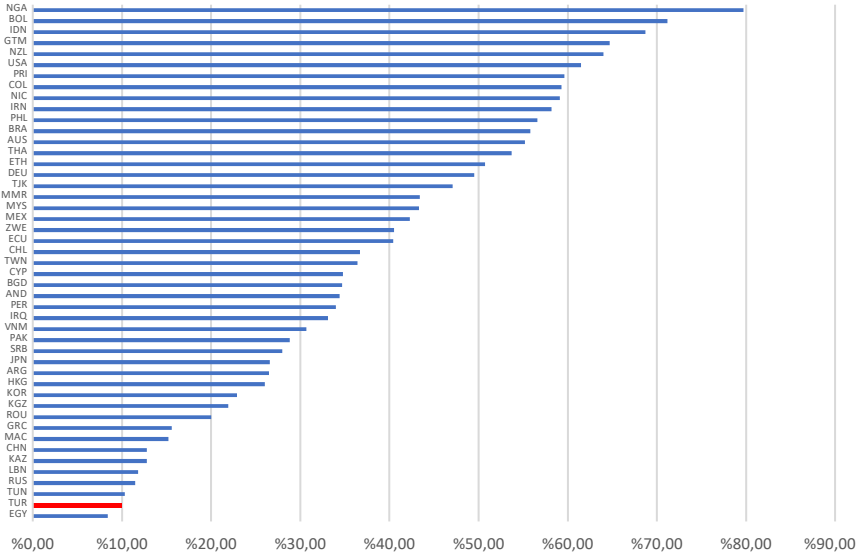
Şekil 1.6

Alternatif bir durumda, eğer bir ülkede herkese seslenen ve her kesimin seyrettiği bir medya varsa bu durum kutuplaşmanın azalmasına yol açabiliyor, çünkü insanların paylaştığı ortak gerçeklik duygusu artıyor.

Türkiye’de sivil toplum alanına baktığımızda sivil toplum kuruluşlarında üye olarak yer alan ya da gönüllülük yapan aktif yurttaşların sayısının düşük olduğunu görüyoruz. Resmi istatistiklere göre 121 binin üzerinde faal dernek var. 9 milyona yakın üyenin olduğunu da öğreniyoruz. Ancak çoğu zaman sivil toplumda etkin olan kişiler birden fazla derneğe üye olabiliyor. Bu nedenle 9 milyonun içinde tekrar eden aktif yurttaşlar yer alıyor.

Türkiye’de sivil alanın tarihsel gelişimini ele alan çalışmalar bize Osmanlı’dan Cumhuriyete sivil alanın gelişiminde neredeyse her dönem farklı şekillerde

sınırlamaların olduğu ve özellikle 1982 Anayasası sonrası sivil toplumun faaliyetlerinin hem kısıtlandığı hem de gelişmesine engel olduğu yönünde. Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinin ise bir açılım getirdiği yine uzlaşılan bir nokta. Ancak 2013'te Gezi süreci sırasında başlayan ve 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasındaki olağanüstü hal uygulamaları ile de artan bir biçimde sivil toplum alanında bir daralma olduğu hem raporlarda hem de alanda çalışanlar tarafından aktarılıyor.

Şekil 1.7 Gönüllülük Faaliyetlerinde Bulunanların Oranı. Erdoğan, E. vd. (2020). *Türkiye’de Gönüllülük: Deneyimler, Sınırlılıklar ve Yeni Açılımlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (<https://bilgiyay.com/wp-content/uploads/2020/11/GONULLULUK-291120.pdf>)

İçinde olduğumuz kutuplaşma ortamı ise zaten oldukça dar olan sivil toplum alanında ortak hareket etmeyi zorlaştırabiliyor. Oysa çözümler kısmında ele alacağımız üzere sivil toplum tam da farklılıklarla karşılaşmayı mümkün kılan, sorunlara çözüm üretilmesi için savunuculuk başta olmak üzere ortaklıklar, bir araya gelme imkânları yaratan bir alan. Sivil toplum alanında var olan ağlar/platformlar bu açıdan da çok kıymetli.

Yine orta düzeydeki etkenler arasında sayabileceğimiz bir gelişme de sosyal medya adını verdiğimiz internet üzerinden faaliyet gösteren paylaşım platformlarının yaygınlaşması. Çok hızlı bir şekilde içerik ürettiğimiz, bu içerikleri yakın çevremizle paylaşabildiğimiz ve en önemlisi merak ettiğimiz konularda yine çok

hızlı bir biçimde kanaat oluşturabildiğimiz sosyal medya platformlarının da kutuplaşmaya katkıda bulunduğu düşünülüyor. İlk başlarda, iyimser bir biçimde, sosyal medyanın yaygınlaşmasının bir tür “müzakere” alanı ve normalde karşılaşmadığımız diğer fikirlerle karşılaştığımız “demokratik” bir ortam olacağı düşünülse de bu iyimserlik uzun sürmedi.

Bugün yaşamımızda yok sayılamayacak bir rolü olan, eksikliğini hayal bile edemeyeceğimiz sosyal medyanın kutuplaşmanın temel nedeni olmasa bile önemli bir kolaylaştırıcısı olduğunu biliyoruz. Öncelikle, sosyal medyada da geleneksel medyada olduğu gibi “seçici” davranıyoruz ve daha önceki fikirlerimizle çelişmeyecek ve hatta o fikirleri doğrulayacak bilgileri/paylaşımları tercih ediyoruz. “Seçici maruz kalma” adı verilen bu mekanizma, sosyal medya platformlarında kendi fikirlerimizi yansıtan bir “yankı odası” inşa etmemizi sağlıyor. Kendi fikirlerimize benzer fikirleri doğru ya da yanlış bakmadan paylaştığımız da bilinen bir şey.

SEÇİCİ MARUZ KALMA

Seçici maruz kalma kavramı hakkında bilgi edinmek için TurkuazLab internet sitesindeki sesli sözlükte yer alan kısa videoya göz atabilirsiniz:

Seçici maruz kalma ve geri tepme etkisi nedir? <https://www.turkuazlab.org/sesli-sozluk/>

Bildiğimiz başka bir nokta da ayırıştırıcı ve kutuplaştıran mesajların kullanıcılar için daha cazip geldiği ve daha fazla etkileşim aldığı. Diğerini hedef gösteren, onun hakkında olumsuz duygular uyandırmayı hedefleyen ve daha fazla düşmanlık taşıyan paylaşımların etkileşim alma olasılığı, nötr bir mesajın etkileşim alma olasılığından çok fazla. Dolayısıyla kutuplaşmış bir konuda, “kutuplaştıran” bir söylem sadece siyasetçiler için değil, bizim için de cazip. Ayrıca kutuplaştıran mesajların bizim dikkatimizi daha fazla çektiği de biliniyor, özellikle de sosyal medyada karşılaştığımız mesaj yağmurunun miktarı düşünülürse. Önümüze çıkan binlerce mesaj arasında kutuplaştıranlar, gözümüze daha fazla çarpıyor, bu nedenle kutuplaştıran mesajlar yazmak herhangi bir konuyu kitleleştirmek için daha iyi bir strateji. Bir başka deyişle, sosyal medya ayırıştırıcı ve kutuplaştıran mesajlar atmamızı ödüllendiriyor.

Üzerinde durmamız gereken başka bir konu da sosyal medya platformlarının “mimarileri” ve algoritmaları. Kâr amaçlı özel girişimler olan sosyal medya platformları gelirlerini kullanıcıları kendi platformlarında daha uzun süre tuta-

rak elde ediyorlar. Bu nedenle de kullanıcılarının ilgisini çekeceğini hesapladıkları içerikleri daha fazla ön plana çıkarıyorlar. Diğerine yönelik olumsuz duygular yaratan, ayrımcılık yapan ve ötekileştiren mesajları daha fazla görmemizin nedeni de bu. Ayrıca bazı platformlar, bazı içerikleri engelleyerek bir tür sosyal hakemlik yapıyorlar, bunun tarafsızlık anlamına gelmediği de açık.

Sosyal medyanın siyasetçilerin kutuplaştırıcı söyleminin yayılmasına aracılık ettiğini de bilmekteyiz. Belirli bir grubu hedef gösteren, “şeytanlaştıran” ya da krizlerde “günah keçisi” arayan siyasetçilerin sosyal medyada yaptıkları olumsuz propaganda, takipçilerinde karşılığını kolaylıkla buluyor. Geleneksel medyada yer bulamayacak siyasetçiler, sosyal medyadaki çıkışlarıyla popülerite kazanabiliyor, bu popüleritelerini geleneksel medyada görünürlüğe tahvil edebiliyorlar. Dolaşısıyla sosyal medya radikal olsun ya da olmasın kutuplaştırıcı bir dil kullanan siyasetçilere çok bereketli bir fırsat sunabiliyor. Ayrıca sosyal medyanın dezenformasyonu kolaylaştırması da kutuplaştırıcı söylemin yaygınlaşmasına olanak verebiliyor. Sosyal medya “botlar” ve “troller” için de güzel bir avlanma sahası, bu aktörler kutuplaştırıcı söyleme hoparlör işlevi görebiliyorlar.

Yankı Odaları

Cass Sunstein (2007) tarafından geliştirilen ve bireylerin sadece kendileriyle benzer görüşleri duyabildikleri ve farklı görüşlere maruz kalma imkânı olmayan iletişim ortamını tarif etmek için kullanılan bir kavramdır. Bireylerin kendi görüş ve değerlerini yansıtan bilgi/haber kaynaklarını tercih etmeleri ve farklı seslerle karşılaşmamaları gerçeklik algısının bozulmasına yol açarak, farklı dünyalarda yaşamaya, farklı görüş sahibi kişiler ile nadiren karşılaşmaya ve farklı görüş sahiplerini yaftalamaya sebep olabilir. Yankı odası kendi düşüncelerimizin, kendi sesimizin yankısını duyduğumuz fanuslarda yaşamamıza yol açar.

Bkz. Erdoğan, E., & Uyan Semerci, P. (2018). *Fanusta Diyaloglar: Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fanus Oyunu

Fanus Oyunu’nda yakın çevrenizdeki kişilerin siyasetle ilgili benzer görüşlere sahip olup olmadığını değerlendirerek kendi ağnızın yansımaları öğrenebilirsiniz. Ortaya çıkan sonuçta durumunuza dair ya “fanusun içinde” ya da “fanusun dışında” bir tanımlama ile karşılaşabilirsiniz.

TurkuazLab Saha’da yer alan Fanus Oyunu için: <http://turkuazlabsaha.org/game/fanus>

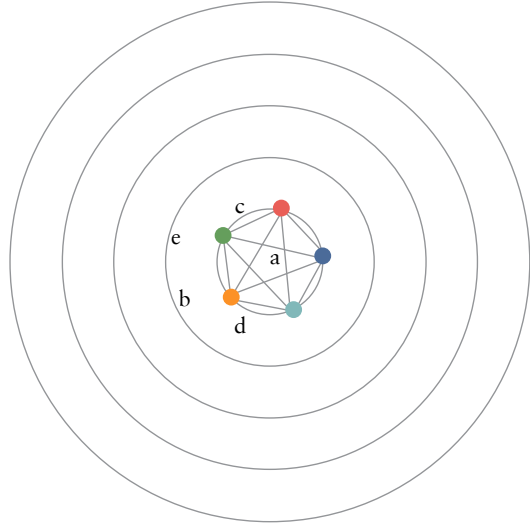
Fanus Oyunu

Bu oyunda yakın çevrenizdeki kişilerin siyasetle ilgili benzer görüşlere sahip olup olmadıklarını değerlendirerek kendi ağınızın yansımaları öğreneceksiniz.

En sık konuştuğunuz 5 kişinin adını yazın.

- 1. kişi _____
- 2. kişi _____
- 3. kişi _____
- 4. kişi _____
- 5. kişi _____

Şimdi bu kişiler arasındaki ilişkiyi siyasi fikirlerine göre derecelendirdin. Siyasi görüş olarak, kırmızıyı sola kaydıldıkça zıtlık, sağa kaydıldıkça benzerlik oranını artırmış olursunuz.

Şekil 1.8 Fanus Oyunu

Bireysel (Mikro) Düzeydeki Etkenler

Bu bölümde tartışmış olduğumuz sistemik, makro ve mezo etkenlerin kutuplaşmış bir siyasal ortam için ne kadar çok fırsat yarattığını gördüğümüzde, bireysel düzeydeki etkenlerin neredeyse etkisiz olduğunu düşünebiliriz. Bu kadar olumsuz etken bir aradayken, bireysel olarak kutuplaştırmamayı tercih etme şansımız var mı? Aslında farklı düzeylerdeki etkenlerin birbiriyle etkileşime girdiği, yani davranışlarımızın bu farklı katmanlardaki gelişmeler çerçevesinde bizim özelliklerimizin kesişmesiyle ortaya çıktığını hatırlarsak, bu soruya yanıtımız “evet” olur. Peki, hangi bireysel etkenlere odaklanmamız gerekir?

Bu soruya da farklı katmanlardan yanıt verebiliriz. Psikoloji bilimindeki gelişmelerden oldukça etkilenen bir yaklaşıma göre, hepimiz eşit derecede kutuplaştırmıyoruz, çünkü her birimiz farklı psikolojik özelliklere sahibiz. Kutuplaşmanın temel mekanizmasının parti taraftarlığının sosyal bir kimliğe dönüşmesi olduğunu daha önce tartışmıştık, daha kuvvetli parti aidiyeti kolaylıkla önce ayrımcılığa, daha sonra da ötekileştirmeye dönüşebiliyordu. Bu nedenle, kimin daha kuvvetli parti aidiyetine sahip olduğu da belirleyici bir etken olabiliyor, ideolojik olarak daha radikal olan vatandaşların daha kuvvetli parti aidiyetine sahip olması ve dolayısıyla daha fazla kutuplaştırmacı davranışta bulunması

şaşırtıcı değil. Dışa dönük ve uyumlu kişisel özellikler taşıyanların, öteki parti taraftarlarına karşı daha az negatif duygular besledikleri bilinmekte, öte yandan içe kapanıklık ve “vicdanlılık/dürüstlük” gibi özellikler gruba sadakati ve dolaşısıyla dış gruba karşı önyargıları arttıran etkenler.

Yine bildiğimiz bir şey, tehdit algısının da önemli bir rol oynadığı, diğer gruptan kaynaklanan tehdit algımız, o grubu ötekileştirmemizi kolaylaştırıyor. Tam bu noktada bireylerin tehdit algılarının eşit olmadığını hatırlamamız gerek. Ayrıca belirsizliğin arttığı durumlarda parti kimliklerine daha kuvvetle bağlanan kişilerin de daha fazla kutuplaştırdığı göz önünde bulundurulursa, belirsizliğe karşı dirençsizlik de kutuplaşmayla ilişkili bir etken. Kâğıt üzerinde düşündüğümüzde empatinin kutuplaştırmacı davranışları azaltmasını beklese de, çalışmalar empati düzeyi yüksek kişilerin bu empatiyi kendi gruplarına yöneltmeyi tercih ettiklerini gösteriyor.

Bireysel özelliklerimizin kutuplaştırmacı davranışlarımızla ilişkili olduğunu kabul etsek de bu özellikleri kolaylıkla değiştiremeyeceğimizi biliyoruz. Yapabileceğimiz tek şey, bireysel özelliklerimizin hareket alanımızı bir derece kısıtladığı ve kutuplaşmaya karşı adım attığımızda bu kısıtların farkına varmamız.

Değiştiremeyeceğimiz bireysel özelliklerimizi bir kenara bırakırsak, kutuplaşmanın bazı bireysel nedenleri davranış değişikliğine açık. Bireylerin parti aidiyetlerinin büyük ölçekte sosyalizasyon süreçleriyle ilişkili olduğunu kabul ediyoruz. Ebeveynlerimizin parti tercihiyle bizim parti tercihlerimiz arasında önemli bir korelasyon bulunuyor. Mahallede ve okulda aldığımız eğitimin de siyasete ve partilere bakışımızda etkisi var. En önemlisi nasıl bir siyasal kültürün içerisinde büyüdüğümüz de önemli. Bazı siyasal kültürler çoğulcu ve farklı fikirlerin bir arada var olmasını desteklerken, bazı kültürlerde de tek tipçilik hâkimdir ve başka fikirlere karşı hoşgörü düşük olur. Siyasal kültür evden başlayıp siyasal kurumlara ve siyasetçilerin söylemlerine kadar uzanır. Tek tipçi siyasal kültürlerde yetişen bireylerin diğer parti taraftarlarına karşı daha hoşgörüsüz olmasını bekleyebiliriz, çünkü farklı fikirler, gerçekten sapma olarak algılanabilir.

Bölüm Kaynakçası

Pandemi ve Kutuplaşma için bkz.

- Boxell, L., Conway, J., Druckman, J.N., & Gentzkow, M. (2021). Affective Polarization Did Not Increase During the COVID-19 Pandemic. *NBER Working Paper Series*.
- Carothers, T. & O'Donohue, A. (2020, Nisan 28). Polarization and Pandemic. *Carnegie Endowment for International Politics*. <https://carnegieendowment.org/2020/04/28/polarization-and-pandemic-pub-81638> (Erişim Tarihi: 05.06.2022).

Jungkunz, S. (2021). Political Polarization During the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in Political Science*. <https://doi.org/10.3389/fpos.2021.622512>

Türkiye’de Pandemi ve Kutuplaşma için bkz.

Erdoğan, E. (2020, Nisan 2). The Impact of the Coronavirus Pandemic on Polarization in Turkey. *GMF: Insights on Turkey*. https://www.gmfus.org/news/impact-coronavirus-pandemic-polarization-turkey#utm_source=Twitter&utm_medium=Soial,%20Eri%25%9Fim%20tarihi:%2010%20Nisan%202020 (Erişim Tarihi: 06.06.2022).

Erdoğan, E. (2020, Nisan 17). COVID-19 Salgını Kutuplaşan Türkiye’de Farklılıkları Unutturur mu?. *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2020/04/17/prof-emre-erdogan-covid-19-salgin-kutuplasan-turkiye-de-farkliliklari-unutturur-mu-gorus> (Erişim Tarihi: 06.06.2022).

Siyasal Sistemler ve Kutuplaşma için bkz.

Horowitz, D.L. (1990). Presidents vs. Parliaments: Comparing Democratic Systems. *Journal of Democracy*. 1(4), 73-79. <http://doi.org/10.1353/jod.1990.0056>

Linz, J. (1990). The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*. 1(1), 51-69. <https://www.muse.jhu.edu/article/225694>

Çerçeveleme için bkz.

Hoewe, J. (2020). Toward a Theory of Media Priming. *Annals of the International Communication Association*. 44(4), 312-321. <https://doi.org/10.1080/23808985.2020.1815232>

Scheufele, D.A. & Tewksbury, D. (2007). Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication*. 57(1), 9-20. <https://doi.org/10.1111/j.0021-9916.2007.00326.x>

Medya Sistemleri için bkz.

Erdoğan, E. & Erçetin, T. (2019). Popülist Liderlerin Başarısına Medya Sistemleri Perspektifinden Bir Bakış: Birleşik Krallık, Hollanda ve Türkiye Karşılaştırması. *Moment Dergi: Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 6(1), 38-74.

Sosyal Medya ve Kutuplaşma için bkz.

Barbera, P. (2020). Social Media, Echo Chambers, and Political Polarization. İçinde *Social Media and Democracy: The State of the Field, Prospects for Reform*. (Ed.), N. Persily & J. A. Tucker. Cambridge University Press.

Kırdemir, B. (2020). Türkiye’de Dijital Haber Ortamı: Kutuplaşma, Sosyal Medya ve Yükselen Trendler. *EDAM*. <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2020/07/T%C3%BCrkiyede-Dijital-Haber-Ortam%C4%B1-Bar%C4%B1s-K%C4%B1rdemir.pdf> (Erişim Tarihi: 04.06.2022).

Tucker, J.A., Guess, A., Barbera, P., Vaccari, C., Siegel, A., Sanovich, S., Stukal, D. & Nyhan B. (2018). Social Media, Polarization and Political Disinformation: A Review of the Scientific Literature. *SSRN*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3144139>

Van Bavel, J.J., Rathje, S., Harris, e., Robertson, C., & Sternisko A. (2020). How Social Media Shapes Polarization. *Trends in Cognitive Sciences*. 25(11). <http://dx.doi.org/10.1016/j.rics.2021.07.013>

Yurdakul, A. (2020). Kutuplaşmanın Türkiye’deki Enformasyon Ortamına Etkisi. *EDAM*. https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2020/09/202008_CHREST_AFSIN_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 04.06.2022).

Yankı Odaları için bkz.

Erdoğan, E., & Uyan Semerci, P. (2018). Fanusta Diyaloglar: Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sunstein, C.R. (2007). *Republic.Com 2.0*. Princeton University Press.

Kulturkampf için bkz.

- Kalaycıoğlu, E. (2012). Kulturkampf in Turkey: The Constitutional Referendum of 12 September 2010. *South European Society and Politics*, 17(1), 1-22. <https://doi.org/10.1080/13608746.2011.600555>
- Kalaycıoğlu, E. (2021). Kulturkampf and Voting Behaviour in Turkey. *İçinde Elections and Public Opinion in Turkey*. (Ed.), A. Çarkoğlu & E. Kalaycıoğlu. Routledge.
- Wuthrich, M. (2022). Fragile but Resilient? Turkish Electoral Dynamics, 2002–2015. *Turkish Studies*, 23(2), 319-321. <https://doi.org/10.1080/14683849.2021.1974163>

Tehdit Algısı, Negatif Duygular ve Kutuplaşma için bkz.

- Erdoğan, E. & Uyan Semerci, P. (2019). Aklın Ötekisinden Siyasetin Merkezine Duygular. *İçinde Siyasetteki Gölge Korku*. (Ed.), P. Uyan Semerci & E. Erdoğan. (ss.7-14). İthaki.
- Erdoğan, E. & Uyan Semerci, P. (2019). Göçmen Karşıtlığında Tehdit Algısının Rolü: Korku ve Endişe Duygusu. *İçinde Siyasetteki Gölge Korku*. (Ed.), P. Uyan Semerci & E. Erdoğan. (ss.53-74). İthaki.
- Luttig, M. D. (2018). The ‘Prejudiced Personality’ and the Origins of Partisan Strength, Affective Polarization, and Partisan Sorting. *Political Psychology*, 39(1), 239-256. <https://doi.org/10.1111/pops.12484>
- Renström, E. A., Bäck, H., Carroll, R. (2021). Intergroup Threat and Affective Polarization in a Multi-Party System. *Journal of Social and Political Psychology*, 9(2), 553-576. <https://doi.org/10.5964/jspp.7539>
- Van Prooijen, J.W. (2021). *The Psychology of Political Polarization*. Routledge.
- Webster, S. W. (2018). It's Personal: The Big Five Personality Traits and Negative Partisan Affect in Polarized U.S. Politics. *American Behavioral Scientist*, 62(1), 127-145. <https://doi.org/10.1177/0002764218756925>

Türkiye’de Sivil Toplum için bkz.

- Keyman, E. F. (2006). *Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha*. (Ed.), İ. Aktan. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
- Şahin, O. & Akboğa, S. (2019). Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi ve Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7(2), 405-427. <https://doi.org/10.14782/ipsus.623237>
- Yaşama Dair Vakıf YADA. (t.y.). Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları. <https://www.raporlar.org/wp-content/uploads/2018/01/c9b3f2a6d1595bde1124f6df6e830903.pdf> (Erişim Tarihi: 04.06.2022).

KUTUPLAŞMA NEDEN KÖTÜ?

Kutuplaşmaya, daha doğrusu bizim bu çalışmada odaklandığımız duygusal siyasal kutuplaşmaya karşı nasıl tedbirler alabileceğimizi tartışmaya geçmeden önce, en azından bu tarifiyle kutuplaşmanın neden kötü olduğunu tartışmamız gerekir. Kutuplaşmanın farklı tanımlarını tartıştığımız bölümde ideolojik kutuplaşmanın siyasetin ayrılmaz bir parçası olduğunu, o yüzden de kötü bir şey olmadığını savunanlara değinmiştik. Oysa şu andaki birçok akademik tartışma ve bizim yaptığımız araştırmalar kutuplaşmanın kötülüğü üzerinde uzlaşmış durumdalar. Bu uzlaşmaya göre kutuplaşma birden fazla alanda kötü sonuçlar doğuruyor, bu nedenle kutuplaşmaya karşı tedbirler almak şart. Bu bölümde kısaca bu alanların bir listesini yapmaya çalışacağız.

Öncelikle, kutuplaşmanın bildiğimiz demokrasinin çalışma biçimine aykırı olduğunu söylemekle başlayalım. Demokrasinin farklı tanımları var ama şu anda bizim uygulamaya çalıştığımız demokrasi, vatandaşların arzularının politikalara dönüştürülmesini seçim süreciyle hallediyor. Her vatandaş, kendisi için doğru politikaları güdecek bir adaya/partiye/listeye oy vererek onu iktidara getirmeye çalışıyor, bu sürece de seçim diyoruz, bu tür demokrasiye de “seçimli demokrasi” adını veriyoruz. Tabii ki bu seçimlerin rekabetçi, adil ve serbest olabilmesi gerekiyor, sadece seçim yapmak demokrasi anlamına gelmemekte.

Seçimli demokrasinin ideal tanımında temel varsayım vatandaşların kendi oylarına talip olan adaylar arasında kendisinin en beğendiğini seçebilmesi. Bu beğenin sadece duygusal değil, akılcı sebepleri de olmalı; çünkü vatandaş kendi/ülkesinin çıkarını düşünürken, adaylar arasında bu çıkara kimin hizmet edeceğini bir değerlendirmeye tabi tutuyor, en yüksek notu verdiğine inandığı adaya da oyunu veriyor. Bu tarif ettiğimiz sürecin gerçek hayattan hayli uzakta olduğunu biliyoruz, başta vatandaşlar karar verirken o kadar “akılcı” davranmıyorlar, çeşitli karar verme hataları yapabiliyorlar. Hangi adayın ne vadettiği konusunda çok bilgili olamayabilirler, burada iktisatçıların “Ekşi Limonlar” adını verdiği bir sorun görülebilir. Bir pazarda limon satıcısı hangi limonun ekşi olduğunu bilebilir de alıcısı bilmediğinden bir bilgi “asimetrisi” söz konusu olabilir, alıcı kendisi için en iyi kararı verirken aslında kötü bir karar da verebilir. Benzer şekilde vatandaş siyasi partileri vaatlerine göre değerlendirirken, hangi vaatleri gerçekleştirebileceklerini bilemeyebilir, bu da sonuçta istemeden de olsa kendisi için kötü bir karar vermesine yol açabilir. Son olarak, adayların/partilerin vaatleriyle gerçek hayattaki politikalarının sonuçları arasındaki ilişki çok karmaşık olduğundan, bu konuda da bir belirsizlik bulunur, o da vatandaş kendisi için yanlış kararlara itebilir. Yine de bütün bu kısıtlarına rağmen, şu

ana kadar seçimsiz demokrasinin daha iyi sonuç üretebildiğine dair bir kanıt bulunmadığından, seçimler demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olarak görülür.

Vatandaşın kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan sınırlı da olsa akılcı bir aktör; aday ve partilerin de bu vatandaşların oylarına talip başka bir tür aktörler olarak görüldüğü bu betimlemede, sihirli kelime tercih serbestliği olur, yani vatandaşın mührü canının istediği, beğendiği ya da ona hizmet edeceğine inandığı adaya/partiye basabilmesi gerekir. Basamıyorsa, sistem arzu edilen sonuçları doğurmaz. Kutuplaşma da bu sistemin betimlendiği biçimde çalışmasını engeller. Kutuplaşmanın temelinde yatan parti aidiyeti her ne kadar bazı tarihsel kırılmaların sonucu olarak vatandaşların çıkarlarını içerse de vatandaşın kendisini herhangi bir partiyle diğer partilerden daha fazla özdeşleştirmesi, her partinin vaatlerini eşit uzaklıkta değerlendirmesini engeller. Parti tercihindan vazgeçmek, bir kimlikten vazgeçmek anlamına geldiğinden basit bir tercih değişikliğinden çok daha “acılı” olur, bir yerden sonra da parti tercihinin yapılan duygusal yatırım bir çıpaya dönüşür. Her bireyin her partiye oy verebileceği bir seçimin imkânsız olduğu açık olsa da kimliklerin bağlayıcılığı arttıkça bireyin iradesinin değil, kimliğinin sandığa yansıdığını görebiliriz. Bu da siyasal duygusal kutuplaşmanın bireyin özgür iradesine ket vurduğu anlamına gelir.

Kutuplaşmanın verdiği zararlardan biri de diğerinin fikrini duymamızı engellemesi. İyi bir demokraside kararlarımızı konu hakkındaki her türlü bilgiye aşına olarak vermemiz bekleniyor. Kendi fikirlerimizden farklı fikirleri duyarak, bu fikir sahipleriyle müzakere ederek kararlara varabilirsek, daha sağlıklı kararlar alabiliyoruz. Vatandaşların tercihlerini basitçe saymakla yetinen “Seçimli Demokrasiye” karşı, bütün kararlarda karşılıklı tartışmaya ve diğerini ikna etme çabasına önem veren “Müzakereci Demokrasi” deneyimlerinin daha iyi bir demokrasi için şart olduğunu öne süren çok sayıda çalışma var. İrademizin yansıması olarak sandığa gidip, oy verme ile değerlendirilen kısıtlı demokrasi anlayışı yerine sürece odaklanan bir yaklaşım. Karar verirken çeşitli fikirleri duymanın daha doğru kararlara varmamızı sağlayacağına dair bir perspektif bu. Habermas başta olmak üzere bu alanda çalışan düşünürler siyasal kararların, tercih oluşumlarının müzakereler sonucunda oluşmasının önemini ve bu müzakere sürecinin “adil” ve “makul” bir şekilde gerçekleşebilmesinin önemini ele alıyorlar. Aldığımız kararların meşruluğu ve rızanın sağlanması da gerçek bir müzakere sonucunda olup olmadığı ile bağlantılı. Aslında sadece siyasal kararlar açısından değil, ailemizde, apartmanımızda, sitemizde, çalıştığımız kurumlarda aldığımız tüm kararların bu tür bir müzakere süreci sonrasında alınması, meşruluğunu ve bununla oldukça bağlantılı bir biçimde kararların uygulanması ve sahip çıkılmasını sağlayabilir. Burada açık iletişim ve farklı görüşlerin dillenebilmesi hayati.

Buna karşılık, kutuplaşmayı mümkün kılan Yankı Odaları ve Suskunluk Sarmalları, bizim kendi sesimizden başka bir sesi duyamayacağımız fanuslarda yaşamamıza yol açıyor. Kendimiz gibi düşünenlerle tartışıyoruz, onları takip ediyor, onların paylaşımlarına maruz kalıyoruz. Sevdiğimiz televizyon kanalları bizim düşüncelerimizi seslendirenler, tartışma programlarında bile bizimle aynı fikirde olanları dinlemeyi tercih ediyoruz. Suskunluk Sarmalları nedeniyle azınlıkta olan görüşleri daha az duyuyoruz, onları yok saymaya başlıyoruz. Etrafımızdaki hem fikirlilik bizde bir uzlaşma sanrısı yaratıyor. Üstelik diğeriyle temasımız neredeyse yok. Mahallemizde karşılaşmadığımız gibi işyerimizde ya da sosyal medyada da karşımıza çıkmıyorlar, bu nedenle onlarla karşılaşmamız bir yadırgamayla sonuçlanıyor, fikirleri de bize kendileri kadar yabancı geliyor.

Suskunluk Sarmalı

Suskunluk Sarmalı, Elisabeth Noelle-Neumann tarafından öne sürülen bir kavramdır. Bireylerin kendi görüşlerinin azınlıkta kaldığını düşünüp görüşlerini belirtmekten çekinip sessiz kalmayı tercih etmeleri olarak tarif edilir. Siyasi parti tercihlerinden önemli siyasi konulara kadar farklı görüşlerin duyulmaması olarak karşımıza çıkan suskunluk sarmalı bireylerin fikirlerini paylaşmamaları ve farklı görüşlerin duyulmaması nedeniyle tek tip bir dünya temsili inşa etmektedir.

Bkz . Noelle-Neumann, E. (1986). The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin. *Social Forces*. 64(3). <https://www.jstor.org/stable/i344337>

Üstelik, her karşılaşma, her temas olumlu da sonuçlanmıyor. Karşımızdaki-nin fikirlerini duyduğumuzda o fikri olduğu gibi kabul etmiyoruz, daha önceki görüşlerimiz doğrultusunda çerçevesiyor ve yeniden değerlendiriyoruz. Diğeri-nin fikrini duymak bazen tam tersi etki yaratabiliyor, tartışmalar sonucunda daha fazla kendi görüşümüze sarılabiliyoruz ve taraflar daha da fazla kutuplaşabiliyor.

Kutuplaşmış bir ortamda daha doğru kararlar verebilmemizi sağlayacak bir müzakere ortamı sağlayamıyoruz. Hayati olsun ya da olmasın, önümüze gelen konuları bize ve ülkemize yararıyla tartışma şansımız olmuyor ne yazık ki. Partizan kimliklerimiz o kadar güçlü oluyor ki, o konuları yararı/zararı açısından tartışmaktansa “kimler önerdi, kimler destekledi” diyerek değerlendiriyoruz. Böyle bir ortamda her tartışma kendi parti kimliğimizi güçlendirmeye yarıyor, oylamalar da kendi parti kimliklerimizi ortaya koyduğumuz referandumlar halini alı-

yor. Daha önce referandumların ve referandum benzeri seçimlerin kutuplaşmaya katkıda bulunduğunu söylemiştik. Müzakerenin olmadığı bir tartışma ortamı da günlük referandumlara dönüşüyor, her referandum kimliğimize duygusal bir yatırım demek. Yaptığımız duygusal yatırımlar ve “mahallem ne der?” korkusu bir sonraki tartışmada da safımızı şimdiden belirlemiş oluyor.

İyi bir demokrasinin vatandaşların herhangi tartışmalı bir konuda farklı görüşlere serbestçe erişebilmesi ve kendi görüşünü özgürce oluşturabilmesi ile mümkün olduğunu biliyoruz. Bu ideal durumun önünde sayısız engel bulunuyor. Bu engellerin bazıları yasal; görüşlerin serbestçe ifade edilebilmesi yasalarca kısıtlanabiliyor. Bazı engellerse görünmeseler de varlar, örneğin evde çocuklarına bakmak zorunda olan bir kadının, geçinmek için iki işte birden yaşamak zorunda kalan bir kişinin, farklı ayrımcılıklara maruz kalan ya da kısıtlı geliri yüzünden istediği kitapları satın alamayan bir öğrencinin tüm görüşlere serbestçe erişebildiğini söyleyemeyiz. Kutuplaşma, bu kısıtların üzerinde de bir kısıt oluşturuyor ve demokrasiyi çalışır gibi gözüксе de çalışmayan bir “sahte demokrasiye” dönüştürüyor.

Kutuplaşmanın demokrasiye verdiği başka bir zarar da ironik gibi gözüксе de siyasetçilerin işini fazlasıyla kolaylaştırması. Daha önceki sayfalarda iyi bir demokrasinin vatandaşların arzularının politikaya dönüşebilmesini ve vatandaşların farklı öneriler arasında kendi doğrusunu bulacağı bir tercih yapabilmesini sağladığını yazmıştık, kutuplaşma bu ideal tarife hayli zarar veriyor. Öte yandan, amacı seçim kazanmak olan siyasetçilerin de işlerini kolaylaştırıyor. Kutuplaşmış bir siyasal ortamda siyasetçiler ülkenin var olan sorunlarına detaylı yanıtlar, anlamlı politikalar geliştirmek zorunda değiller. Şu anda hem ülkemiz hem de dünya kolaylıkla çözülemeyecek bir dizi sorunla karşı karşıya: Küresel ve ulusal ekonomik kriz, işsizlik, artan gıda fiyatları, barınma sorunu, eğitimin niteliği, yoksulluk, ayrımcılık, sınır içi ve sınır ötesi göç, küresel ısınma ve pandemi ilk ağızda sayabileceklerimiz. Bu sorunlar hem birbiriyle ilişkili hem de karmaşık. İyi bir demokraside beklentimiz, vatandaşın oyuna talip politikacıların bu sorunlara öncelik verip çözüm önerileri geliştirmeleri ve vatandaşlara bu önerilerini anlatmaları. Ama sorunlar bu derece karmaşık ve tek bir ülkenin iradesiyle çözülemeyecek kadar küreselleşmiş olursa; bir siyasetçinin her derde deva olabilmesi pek de mümkün gözükmüyor. Bir de geliştirilen önerilerin herkeşe anlatılmasının ve herkesin ikna edilmesinin zorluğu göz önünde tutulursa; bu yükün altına girebilecek siyasetçi sayısı çok fazla olmasa gerek.

Öte yandan, kutuplaşma vatandaşlara olduğu kadar siyasetçilere de kullanışlı bir kısa-yol sunuyor. Vatandaşların parti aidiyetlerinin kimlikleri haline geldiği ve diğerinin sözüne kulak ver(e)medikleri kutuplaşmış bir ortamda; seçim

kazanmak isteyen siyasetçinin yapması gereken şey basit: Kendi taraftarlarını bir araya getirmek, başka bir deyişle “konsolide etmek”. Özellikle kriz anlarında vatandaşların kendi kimliklerine daha fazla sarıldıklarını biliyoruz, bu da siyasetçiler için krizi fırsata çeviriyor. Kriz dönemlerinde karmaşık sorunlara çözüm üretmek ve bunu kamuoyuna iletmek yerine; parti kimliğini güçlendirecek ve safları sıklaştıracak söylem ve stratejilere başvurmayı tercih ediyorlar, bu da kutuplaşmaya daha da katkıda bulunuyor.

Kutuplaşmış bir ortamda, daha da kutuplaştırıcı bir strateji ne olabilir? Parti aidiyetinin anahtar kavram olduğunu söylemiştik, o zaman parti kimliğinin diğer olabilecek kimliklerden daha “önemli” olduğu bazı sahneler yaratmak gerekir. Öyle çatışma alanları bulmalı ki siyasetçiler, var olan diğer kimliklerimizi unutmali ve parti kimliğimize sahip çıkmalıyız. Daha önce tartıştığımız etnik çatışmalar, *Kulturkampf* ya da benzeri kuvvetli kırılmalar üzerine kurulu kimlikler bu konuda daha avantajlı. Bir sonraki adımda, çözülmesi gereken sorunu bu kimlikler yani “biz” ve “onlar” üzerinden tanımlamalı siyasetçi, sorunu “ahlakileştirmesi” bu tanımlamayı da hayli kolaylaştırır. Bu tür bir “çerçeveleme”, kutuplaşmış bir ortamda vatandaşların görüşlerini oluşturmalarını da kolaylaştırdığından çok işe yarar. Daha önce de söylediğimiz gibi vatandaşlar “ne söylendiğine” değil, “kimin söylediğine” bakarak karar verirler.

Kutuplaşmış ortamda başarılı olan “usta/mahir” siyasetçilerin tarif ettiğimiz kutuplaştırma stratejisini sürekli uygulaması daha da başarılı olmalarını sağlar, hem ustalaştığından hem kutuplaşmaya katkıda bulunduğundan. Öte yandan toplumun dikkatini çözülmesi gereken sorunlardan uzaklaştırdığı, sahte bir tartışma ortamı yarattığı ve karmaşık sorunların da “akutlaşmasına” yol açtığı için de demokrasi adı verdiğimiz şeyi bir sanrıya dönüştürür.

Kutuplaşmanın zararları sadece ideale en yakın yönetim biçimi olarak gördüğümüz demokrasiyi işlevsiz kılmasıyla ya da bir sanrıya dönüştürmesiyle sınırlı kalmaz; birlikte yaşamamızı da zorlaştırır, hatta imkânsız hale getirir. Çevre kirliliği, iklim değişikliği, yoksullukla mücadele, haklara eşit erişim başta olmak üzere dünyada ve Türkiye’de birçok sorun beraberce düşünmeyi ve ortak hareket etmeyi gerektiriyor. Siyasal alanda partiler, politikacılar ve liderler arasında gözlemlenen kutuplaşma bizlere sirayet ettiğinde konuşabilmemiz, birbirimizi dinleyebilmemiz imkânsız hale geliyor. Parti aidiyetleri kimliklerimiz haline geldiğinde farklı parti taraftarları ile siyasal ve sosyal alanda konuşmak, birbirimizin dertlerini, tasalarını, endişelerini duymak imkânsız hale geliyor. Farklılıklar olduğundan daha da büyük ve ortaklıklar neredeyse hiç yokmuş gibi görünebiliyor. Oysa her şeyin başında insan olmaktan kaynaklanan en temel

ihtiyaçlarımız ortak, bebeklere, çocuklara ya da yaşlılara içimize sinen özenli bir bakımı nasıl sağlayacağımız ya da hasta olduğumuzda ya da sakatsak bize nasıl bir destek verilebileceği hepimizin ortak ihtiyacı.

Yaşadığımız çevre, gençlerin, çocuklarımızın geleceği, bugün pandemi sonrası, ekonomik şartların ağırlığı altında sahip olduğumuz ortak sorunlar, dertler ve endişeler için birbirimizle konuşmak ve beraber çözüm geliştirmeyi başarmak zorundayız. Elinizde tuttuğunuz bu metin işte bu çerçevede Türkiye'nin içinde bulunduğu kutuplaşmış siyasal iklimde bireysel düzeyde deneyimlenen duygusal kutuplaşmanın geldiği noktaya dikkat çekerek, hepimizi fanuslarımızdan çıkma-ya davet ediyor.

Bölüm Kaynakçası

Habermas ve Müzakereci Demokrasi için bkz.

Eriksen, E. O., & Weigard, J. (2003). *Understanding Habermas: Communicative Action and Deliberative Democracy*. Continuum.

Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action: Volume One-Reason and the Rationalization of Society*. (Çev. Thomas McCarthy). Beacon Press.

Müzakereci Demokrasi ve Kutuplaşma için bkz.

De Witte, M. (2021, Şubat 4). Could Deliberative Democracy Depolarize America? Stanford Scholars Think So. *Stanford News*. <https://news.stanford.edu/2021/02/04/deliberative-democracy-depolarize-america/> (Erişim Tarihi: 06.06.2022)

Fishkin, J., Siu, A., Diamond, L., & Bradburn, N. (2021). Is Deliberation an Antidote to Extreme Partisan Polarization? Reflections on "America in One Room". *American Political Science Review*. 115(4), 1464-1481. <https://doi.org/10.1017/S0003055421000642>

Stasavage, D. (2007). Polarization and Publicity: Rethinking the Benefits of Deliberative Democracy. *The Journal of Politics*. 69(1), 59-72.

Suskunluk Sarmalı için bkz.

Noelle-Neumann, E. (1986). The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin. *Social Forces*. 64(3). <https://www.jstor.org/stable/344337>

Kutuplaşma için bkz.

McCoy, J., & Somer, M. (2019). Toward a Theory of Pernicious Polarization and How It Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 681(1), 234–271. <https://doi.org/10.1177/0002716218818782>

Sunstein, C. R. (2002). The Law of Group Polarization. *The Journal of Political Philosophy*. 10(2), 175-195. <https://doi.org/10.1111/1467-9760.00148>

TÜRKİYE’DE KUTUPLAŞMA NASIL ÇERÇEVELENİYOR?*

Kutuplaşmanın yalnızca Türkiye’ye özgü bir durum olmadığını daha önce söylemiştik. Aslında bu durum ülkemiz için de yeni bir tartışma değil, geçmişte kutuplaşmanın farklı biçimlerine şahit olduk. Bu farkı kutuplaşmaların birçoğunun bugüne yansıdığını ve hatta günümüz siyasetini ve toplumsal ilişkilerini etkilediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Daha önce karşılaştığımız farklı kutuplaşma eksenlerine Türkiye’nin “kadim” bölünmeleri adını verebiliriz. Öncelikle, dünyanın birçok ülkesinde siyasete biçim veren sağ-sol kutuplaşması, hafızalarımızda “anarşi/terör” ile birleşerek 1970’lere damgasını vuran bölünme olarak aklımıza geliyor. Türkiye’de 1960’ların sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte ortaya çıkan sağ-sol ayrışması; 1960’ların sonunda ve 1970’lerde silahlı çatışmalara varacak kadar sertleşiyor ve daha sonraki dönemlerde sık sık olumsuz bir anlamda kullanılıyor.

Kadim bölünmelerin en önemlilerinden biri de “Merkez-Çevre” ayrışması. Osmanlı İmparatorluğu’ndan, Tanzimat’tan beri gelen modernleştirici ve Batılılaşmacı bir merkeze karşı direnen çevre ve aralarındaki gerilim önemli kutuplaşmalardan bir tanesi. Bu kutuplaşmadan önce Demokrat Parti’nin, daha sonra Adalet Partisi’nin; daha sonra Milli Nizam ve Milli Selamet partilerinin doğduğunu söyleyebiliriz.

Şerif Mardin tarafından 1973 yılında yazılan makalede “merkez-çevre” bürokrat kadroların temsil ettiği “laik” bir “merkezi” ifade ederken, “çevre” din temelli geleneksel yaşam biçimini göstermektedir. Merkez-çevre ayrımı bu iki kutup arasındaki çatışmayı gösterir. Osmanlı İmparatorluğu’ndan süregelen modernleşme bir ayrımı temsil ederken farklı dönemlerde ayrımın belirli kodları yeniden üretilerek varlığını hissettirir. Mardin’in ilgili makalesini takip edersek, Osmanlı’daki modernleşme sürecinin ardından, 1920-1922 yılları arasında gerçekleşen Kurtuluş Savaşı süresinde meclisteki “İkinci Grup” oluşumundan ve benzer şekilde Cumhuriyet Halk Partisi’nin “bürokrat merkez” ve Demokrat Parti’nin “demokratik çevre” temsilinden bahseder.

Bkz . Mardin, Ş. (1973). Center - Periphery: A Key to Turkish Politics?. Daedalus, 102(1), 169-190.

“Laikler ve dindarlar” arasında da bir gerilim olduğunu söylememiz gerek. Merkez-çevre çatışmasının bir başka tezahürü olarak da aktarılan bu eksenle laik merkezdekiler ile dindar çevredekiler arasında da her zaman değerler üze-

(*) Tuğçe Erçetin’in katkılarıyla kaleme alınmıştır.

rinden bir kutuplaşma var. Her iki grubun da kendi dünya tasavvuru ve iyi bir dünyanın nasıl olması gerektiğine dair verdiği yanıtlar çok farklı olduğu için bugüne kadar gelen bir kutuplaşmadan bahsedebiliriz. Yukarıda daha önce değindiğimiz *Kulturkampf* kavramı aslında bu kutuplaşmayla oldukça örtüşüyor.

Yine Türkiye'deki kadim kutuplaşmalardan biri "Türkler" ve "Kürtler" arasında. Cumhuriyetin kuruluş döneminde ulus devlet oluşumu çerçevesinde tek bir kimliğin yaratımı, farklı kimliklere ve farklı inançlara hoşgörünün düşük olması kendi kimliğini savunmak isteyenlerin her zaman "öteki" olarak algılanması ile sonuçlanıyor. 1980'lerde Türkiye'de çatışmaların, terörün artması ve ardından gelen yasaklamalar bu ayrışmayı daha önemli hale getiriyor. Özetle Türkiye'deki önemli fay hatlarından bir tanesi Türk-Kürt gerilimi diyebiliriz.

Tüm bu kutuplaşma eksenlerinin Türkiye'de farklı dönemlerde daha belirgin olarak siyasal ve toplumsal hayatı şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Ancak odaklandığımız bireysel düzeyde duygusal siyasal kutuplaşma ise özellikle parti taraftarlarının birbiriyle olan ilişkilerini etkileyen ve toplumda beraberce yaşamayı zorlaştıran boyutu. Tam da bu nedenle duygusal kutuplaşmayı azaltmaya dair hem kendi çalışmamızda ne yaptığımızı anlattığımız, hem de farklı alanlarda bu çabayı veren uzmanların katkılarını ele aldığımız ikinci bölüme geçmeden önce içinde bulunduğumuz bu dönemi anlamak için medya, sosyal medya ve siyasetçilerin kutuplaşmayı nasıl çerçevelediğine odaklanmak istiyoruz. Günümüzde Türkiye'de bu çerçevelemenin duygusal siyasal kutuplaşmaya nasıl yol açtığını ve aslında her gün nasıl pekiştirdiğini beraberce düşünmenin yararına inanıyoruz.

Medyada yer alan haberler, köşe yazıları ya da siyasetçilerin konuşmaları, partilerin açıklamaları birçok konuda farklı çerçevelmeleri içeriyor. Bizlerde belirli bir konuyla ilgili fikir oluştururken bu çerçevelerden faydalaniyoruz. Farklı konular üzerinde oluşturulmuş, seçilmiş görüşleri ifade eden çerçeveler bizler için var olan karmaşık sosyal dünyayı daha anlamlı bir hale getiriyor. Buna, Amerika Birleşik Devletleri'nde son dönemde yaşanan vahim olaylar sebebi ile çokça tartışılan "bireylerin silah bulundurma ve taşıma" hakkını örnek verebiliriz. Bir taraf bu hakkı "savunma amaçlı ve güvende olma" özgürlüğü olarak çerçevelerken, diğer taraf tam aksi bir biçimde "başkasının güvenliğini tehlikeye atma" olarak çerçeveleyiyor. Bu iki türlü çerçeveleme, örneğin "özgürlük" ve "tehdit", aynı olay karşısında çok farklı yorumlara sebep olabiliyor. Olayların nedenlerini ve hatta nasıl meşrulaştırıldığını anlamamızı sağlıyor. Karşılaştığımız ve benimsediğimiz bu yorumlar zaman içerisinde değişiklik gösterebiliyor ancak bazılarımızı bu çerçeveler içinden tüm dünyayı izah edebilmeyi de tercih edebiliyoruz.

Konular hakkında nasıl bilgi sahibi oluyoruz? Görüşlerimiz nasıl oluşuyor? Bunca habere, bilgiye erişimimiz varken hangisi doğru hangisi yanlış nasıl anlayacağız? Nasıl yorumlayacağız? İşte bu zor soruları çoğu zaman kendimize sormuyoruz ya da yanıtı üzerinde çok düşünmüyoruz. Bazen bilinçli bir biçimde güvendiğimiz liderlerin, uzmanların, köşe yazarlarının görüşlerini takip ederek, onların bakış açısını öğrenmek ve onların konuyu ele alışları ve çerçeveleyişleri ilerlemeyi tercih edebiliriz. Ama bazen farkında olmadan kendi takip ettiğimiz medya kanallarından, gazetelerden ya da sosyal medya fanuslarımızdan ve kendimizi yakın hissettiğimiz siyasetçilerden aldığımız mesajlarla bir çerçeveyi kolaylıkla benimseriz. Siyasetçiler ve siyasi örgütlerin “aynası” rolündeki medya da kendi pozisyonlarını ve söylemlerini meşrulaştırmak için çoğu zaman bir çerçeveyi tercih ediyor. Bizim bilgi edinme konusundaki tek kaynağımız o çerçeve ise bizler de o yorumun dışına pek çıkamıyoruz. Aslında belki de en önemli sorun da, bu durumun bir “çerçeve” olduğunu düşünmeden, sahiplendiğimiz çerçevenin tek olduğunu ya da doğru olan biricik çerçeve olduğunu düşünmemiz.

Medya ve Sosyal Medya

Siyasetin ve medyanın iç içe geçtiği bir dönemde yaşıyoruz. Hem Türkiye’de hem de dünyada bunun örneklerini görüyoruz. İster geleneksel medya diye tarif edebileceğimiz gazete ve televizyon; ister sosyal medya olsun, okuru-izleyeni-takip edeni çoğu zaman “haberdar etmekten” çok, yönlendirmek isteyen bir yapıda. Bu yönlendirme ticari ya da siyasi amaçla yapılabilir. Yeni medyanın en önde gelen platformlarından Facebook’ta 87 milyon kullanıcının kişisel verilerinin Cambridge Analytica adlı bir şirket tarafından uygunsuz kullanımıyla ilgili ortaya çıkan durum hâlâ tartışma konusu. Bu verilerin 2016 yılında Donald Trump’ın ABD Başkanı seçilmesinde, İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden çıkmasında yani referandumda Brexit kararının alınmasında etkili olduğu yolunda bilgi, çalışanların itirafı ve daha sonradan kapanan şirket ile Facebook hakkında davalar var.

Cambridge Analytica, Amerika Birleşik Devletleri’nde veri analizi şirkettir. 87 milyon Facebook kullanıcısının verilerini yasal olmayan bir şekilde kullanmasıyla gündeme gelmiştir. Bu verilerin Facebook kullanıcılarının yaptıkları kişilik testleri ile toplandığı belirtildi. Bu testin yapılmasına izin veren kişilerin aynı zamanda verilerin bilimsel kullanımına izin verdikleri bir uygulama hem testi yapan kişilerin hem de arkadaşlarının verilerine ulaşmayı mümkün kıldı. Bununla beraber, ulaşılan verilerin ABD seçmenin davranışlarını etkilemeye çalışması yönündeki hizmeti ile ilgili de tartışmalar halen devam ediyor.

Karmaşık sorunları anlamak, gelişmeleri takip etmek ve gündeme dair bilgi almak için çoğumuz medyaya başvuruyoruz. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte siyasetçiler yalnızca kürsülerde veya seçim mitinglerinde değil; halkla doğrudan temas kurmak için de kitlelere en kolay ve direkt bir şekilde erişebildikleri medyanın aracılığıyla da mesajlarını iletiyorlar. Tam da bu sebeple, parti örgütlenmelerinde iletişim profesyonellerinin günümüzde etkili bir yeri var. Siyasetin “medya merkezli” gerçekleştirilmesi, siyasi partiler arası rekabeti geliştirecek, ülkenin sorunlarını entelektüel zeminde tartışacak politikalar-söylemler yerine; “başarı algısının” liderlerin medya performansına bağlı hale gelmesi, siyasetçileri medyanın kullanım şeklini daha fazla düşünmeye yöneltiyor. Bu sebeple seçmenlerle ilişki kurmak, lider ile seçmen arasındaki bağı kuvvetlendirmek için, siyasetçilerin medyadan içerik aktardıkları ve hatta zaman zaman onun da önüne geçen sloganlar, ya da “şovları” yoğun kullanmaya başladıkları bir döneme geçtik. Aynı anda pek çok haber kanalında canlı yayınlanan mitingler-konuşmalar, aynı başlıklarla çıkan gazeteler, Tik Tok’a yüklenen, kısa, bir kısmı abartılı, ilginç, komik farklı biçimlerde videolar, Twitter ya da Facebook’ta hatta Metaverse aleminde düzenlenen siyasal toplantılar var.

Siyaset ve medya arasında “karşılıklı ihtiyaca” dayanan bir ilişki var. Siyasetçilerin söylemlerindeki içerik, medyayı okunur-seyredilir-takip edilir kılar-ken medyanın yarattığı alan ise siyasetçiler için cazip bir alan oluyor. Liderlerin haber değeri taşıyan özellikleri —özellikle son yıllarda en çok ön plana çıkan popülistler için düşünebiliriz— hitap ettikleri kişilerin değerlerini ve duygularını yansıtmaları, kullandıkları agresif ton, dramatik yaşam öyküleri ve zaman zaman politik olarak doğru olmayan ama kitleleri etkileyebilecek içerikler medya tarafından ilgi görüyor.

Medya Sistemleri

Tabii bu koşullarda hangi siyasetçinin ne kadar başarılı olduğunu anlamamız çoğu zaman medyadaki görünürlüğe bağlı hale geldiği için medya sistemlerinin yapısal özelliklerini de göz ardı edemeyiz. Bazı medya yapıları siyasetçiler ve siyasi fikir ve değerler için kısıtlayıcı da olabilir. Şöyle de söyleyebiliriz, medya bazı siyasetçilerin sesini kısabilir. Çeşitliliğin ve farklılıkların sesinin görünür olup olmadığını anlamak için yapısal özellikleri anlamamız gerekli, o yüzden de Hallin ve Mancini tarafından geliştirilen medya sistemleri yaklaşımı yol gösterici olabilir. Yazarlar var olan medya sistemlerini üç farklı medya sistemi ile sınıflayıp, dört farklı boyutla ayrıştırıyorlar: Kutuplaşmış Çoğulcu Model, Demokratik Korporatist Model ve Liberal Model. Bu üç model arasındaki farkları siyasal paralellik, profesyonellik, gazete endüstrisi ve devletin rolü ile açıklıyorlar. Bu

değişkenlerin oluşturduğu yapısal özellikler kutuplaşmayı daha mümkün hale getirebildiği için burada kısaca ele alalım.

Siyasal paralellik, medya içeriklerinin farklı siyasi görüş ve değerleri ne kadar yansıttığı ile ilgili. Siyasi örgütlerin görüş ve değerlerinin medya araçlarında/ içeriklerinde nasıl ve ne oranda yer aldığı olarak tanımlayabiliriz. Bu açıdan ikiye ayrılıyor: İçsel çoğulculuk ve dışsal çoğulculuk. Dışsal çoğulculuk, siyasi partiler/hareketler ile medya arasında bir bağın olması ve bu bağ dışında kalan farklılıkların yansıtılmaması. İçsel çoğulculuk ise, siyasi örgütlenmelerle ilişkinin olmaması ve farklı görüş ve seslere yer verilmesi. Peki bu özelliğin kutuplaşma ile nasıl bir ilişkisi var birlikte düşünelim. Dışsal çoğulculuk siyasi görüş-parti ile paralellik taşıdığı için, bu tür medya sistemleri daha kutuplaştırıcı bir ortamın oluşmasını kolaylaştırıyor. Farklı görüşleri temsil eden gazeteler veya televizyon kanalları kendi içlerinde tek sesli olmaya başlayınca ve diğerlerini dışlayınca, kutuplar arasında mesafe açılıyor. Sistemleri birbirinden ayıran ikinci özellik ise, medyanın özerkliğini, etik anlayış ve kurumsallaşmayı içine alan profesyonellik. Etik haberciliğin ve objektif bilgi aktarımının olduğu sistemlerde daha az kutuplaşma oluyor. Üçüncü olarak, ülkelerde zaman içerisinde değişiklik gösteren gazete-medya endüstrisine yani ticari basın varlığına işaret ediliyor. Son olarak ise, devletin rolü ya da müdahalesine yani medya kaynaklarına orantısız erişim ve kaynakların orantısız kullanımı olarak açıklayabiliriz.

Burada Venezuela'da Hugo Chavez'in her pazar günü altı saat boyunca süren "Alo Başkan" veya Ekvador'da Rafael Correa'nın cumartesi günleri "Citizen's Connection" (Vatandaşla Bağ) olarak bilinen ve üç saat süren televizyon programlarını iki ayrı örnek. Benzer şekilde, Tayland'da televizyon istasyonları, telekomünikasyon ve mobil telefon şirketleri sahibi Thaksin Shinawatra'nın özel hayatı ile ilgili sorular aldığı radyo programı ve "Sahne Arkası Şovu: Başbakan" televizyon yayını da eklenebilir. Türkiye'de yakın geçmişte, tek/az kanallı televizyon döneminde, Turgut Özal'ın başbakanlığı zamanında sıklıkla kullandığı "İcraatın İçinden" programı ya da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Ulusa Sesleniş" programları da belirtilebilir.

Burada iktidarda olan partilerin daha avantajlı olduklarını söylememiz yanlış olmaz. Devletin-iktidarın, doğrudan ya da oluşturduğu "düzenleyici" kurumlarca dolaylı müdahale ettiği medya sistemlerinde bu eşit erişimin, imkânların olmaması kutuplaşmayı arttıran bir faktör. Müdahaleler kimi zaman kurumlara maddi zarar vermeye yönelik olurken (reklam ambargosundan vergi cezasına) kimi zaman da gelen farklı cezalandırmalar ile medya kontrolü farklı şekillerde sağlanabilir.

Peki Türkiye farklı medya sistemleri arasında nerede yer alıyor? Burada az önce paylaştığımız Hallin ve Mancini'nin modellerini merkeze alarak düşün-

lim. Modeller arasında Türkiye’ye yer verilmiyor ama modellerin özelliklerine dayanarak Türkiye’de medyayı “kutuplaşmış çoğulcu model” olarak tarif etmek mümkün. Türkiye’de medya sektörü zaman içerisinde değişikliklere uğrasa da 1980’li yıllardan itibaren etkisini göstermeye başlayan neoliberalizm, Türkiye’de iş çevrelerinin medya sektörüne ilgisini artırdı ve farklı medya gruplarının ortaya çıkmasına neden oldu. Yeniden tasarlanan medya düzeninin, siyasal paralelliğin çeşitli çıkar ilişkileri nedeniyle yükselmesiyle, yani siyasi parti ve medya grupları arasındaki ilişkilerin değişik gerekçelerle yakınlaşmasıyla, bazı ittifakları da beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz. Farklı medya içeriklerinin belirli parti ve liderlerin argümanlarını yansıtmaları ve diğerlerine eşit derecede yer vermemele-ri, hatta “ötekinin sözünü çarpıtarak vermeleri” yankı odalarından çıkmaya imkân vermemeye başladı. Böylelikle medya gruplarına ait televizyon kanalları ya da gazeteler, belirli siyasi partilerin ve temsilcilerinin söylemlerini daha görünür hatta tek kılmaya başladı. İdeolojik ayrımlar ya da temsillerin belirli gazete-televizyonlar aracılığıyla görünür kılınması, yani parti gazete-televizyonlarının yaygınlaşması ve kimi örneklerde bunun sadece siyasi tutum nedeniyle değil ticari ilişkilerle açıklanabilmesi medyaya olan güveni de oldukça azalttı.

Türkiye’de devlet kontrolünün, cezalandırmaların ve ayrıcalıklarının medya üzerindeki etkisi de kutuplaşma durumunu etkiliyor. Medyaya erişimde avantajlı olmak partiler ve siyasetçiler için görünürlük anlamına gelirken, her siyasetçinin ya da partinin sesi eşit biçimde duyulmuyor. İktidar ve/ya muhalefet medyası olarak tanımlanmaların yapıldığı bir ortamda bu farklı medya kanallarının gerçeklik temsilleri ile kutuplar birbirinden daha uzaklaşıyor.

Peki editörlerin ya da köşe yazarlarının kutuplaşmada rolü yok mu? Manşetleri düşünelim. Ve hatta en çok bilgiye ihtiyaç duyduğumuz o “kritik” anlardan birini seçelim. 2017 yılında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin oylandığı referandumu hatırlayalım. Referandumlar daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi iki saf yaratıyor ve saflar pozisyonlarını olabildiğince açık bir şekilde belirtmek için keskin bir “söylem” sınıрыyla ayrılıyor. 16 Nisan 2017 yılında da doğal olarak keskin iki blok vardı: “Evet” ve “hayır”. Referandumun ertesi günü iktidar kanadına yakın olan gazetelerin manşetleri: “Milletin Zaferi” (Star Gazetesi), “Halk İhtilali” (Sabah Gazetesi), “Türkiye Kazandı” (Yeni Şafak), “Millet Yönetime El koydu” (Akşam Gazetesi). Tavrını “evet” bloğundan yana koyan, iktidar kanadını destekleyenlerin birbirine yakın manşetler attığını görüyoruz. Peki ya muhalefet kanadındaki manşetler nasıldı? Çoğunun manşeti “sandıktan çıkan mühürsüz oylara” vurgu yapar şeklinde bir benzerlik içeriyordu. Sözcü Gazetesi “Vicdanınız Rahat mı?”, Cumhuriyet Gazetesi “Sandığa Gölge Düştü”, Evrensel Gazetesi “Sandıkta İktidar Gölgesi” gibi

manşetlere yer verdi. İktidara yakın medya doğrudan “sonuca-kazanca” vurgu yaparken muhalif medya “usulsüzlüğü” gündeme taşıyordu. Herkes kendi okunu-izleyenini kendi perspektifinden bilgilendiriyordu.

Kutuplaşma ortamı medyaya erişim ve medyayı kullanma şekline yansıyor, kitleleri de bir parçası haline getirebiliyor. TurkuazLab’in 2020 yılında gerçekleştirdiği araştırmasının sonuçlarına bir bakalım. Öne çıkan sonuçlardan biri “yakın çevremizle görüş benzerliklerimiz olduğu” ... Araştırmadaki katılımcıların %70’i yakın çevreleriyle siyasal konularda görüş birliği olduğunu söylüyor. Hemen ardından “hükümetin yargı ile ilgili uygulamaları konusunda” yakın arkadaşlarının kendileriyle ne kadar aynı fikirleri olduğu da soruldu ve %79,3 “aynı fikirde” cevabını veriyor. Yani ailemizde ve sosyalleşmelerimizde bizimle daha çok benzerlikleri olan ve benzer fikirleri paylaşan kişilerle bir aradayız.

Tıpkı sosyal yaşamımızdaki fanuslarımız gibi haber alma ve bilgi edinme kaynaklarımızı da benzerlikler üzerinden seçiyoruz. Kendimize yakın hissettiğimiz partinin argümanları ya da söylemleri ile uyumlu olan haber kaynaklarını tercih ediyoruz. Yine araştırmadan daha önce de aktardığımız üzere:

AK Parti taraftarları daha çok Kanal 7, ATV Ana Haber, A Haber programlarını;

MHP taraftarları TRT 1’i;

CHP taraftarları FOX TV ve Halk TV’yi;

HDP taraftarları FOX TV ve CNN Türk’ü;

İYİ Parti taraftarları CNN Türk, NTV ve Star TV’yi diğerlerine göre tercih ediyorlar.

Ayrıca, kendimize yakın hissettiğimiz ve bu yüzden diğer kanallara göre daha sık izlemeyi tercih ettiğimiz haber kaynaklarını nasıl değerlendirdiğimizi de vurgulamakta yarar var, onları “daha tarafsız” görüyoruz:

AK Parti ve MHP taraftarları ATV, A Haber, TRT1, Sabah ve Hürriyet’in;

CHP taraftarları Cumhuriyet, Sözcü ve Halk TV’nin;

HDP taraftarları Halk TV ve FOX TV’nin tarafsız olduğunu söylüyor.

Dünyamız ve ülkemiz hakkındaki algılarımızın çok azını aslında doğrudan deneyimler aracılığıyla elde ediyoruz. Medya, özellikle de televizyon, gazete gibi iletişim araçları bizim algımızı, yargılarımızı belirliyor. Seyrettiğimiz haberler, diziler, okuduğumuz gazete haberleri, köşe yazıları dışarıdaki dünyanın, doğrudan şahit olmadığımız dünyanın nasıl bir dünya olduğunu bize gösteriyor.

Dolayısıyla, hangi mecrayı takip ediyorsak, nerelerden bilgi alıyorsak dışarıdaki dünya hakkındaki algımızı da o belirliyor, hangi kaynaklardan haber alıyorsak onların bize tarif ettiği o dünyada yaşıyoruz. Aslında televizyon ve benzeri iletişim kanalları bizim önyargılarımızı hem tekrarlıyor hem güçlendiriyor hem de oluşturuyor.

Medyanın “yakın olunan siyasi parti ve liderlerinin aynası olması” bizleri etkiliyor ve farklı parti taraftarlarını birbirinden uzakta tutuyor. Medyadaki farklı kanallar “haber”den ziyade bir görüşü “hakikat” olarak aktardığı için siyasal duygusal kutuplaşmanın en önemli nedenlerinden biri olan bizim “farklı gerçeklikler içerisinde yaşamamıza” neden oluyor. Bazen de aynı “hakikat”le yüzleşsek bile bu hakikatin nedenini ya da sorumlusunu tamamen farklı bir biçimde değerlendirebiliyoruz.

Sosyal Medya

Zamanımızın büyük bir kısmını geçirdiğimiz sosyal medya da birçok alanda bizlere bir dünya algısı ve “hakikat”ın bir temsilini yansıtıyor. Kendimize benzeyenlerle takılıyoruz, kendimize benzeyenleri takip ediyoruz. Çoğu zaman düşüncelerimizin, sesimizin yankısını duyduğumuz fanusumuzdan pek dışarı çıkmıyoruz. Bu da “homofili” denen bir olgunun aslında sosyal medyada da var olduğunu gösteriyor. Bizim görüşlerimizle uyuşmayan görüşlere sahip olanları kolaylıkla arkadaş listemizden çıkartabiliyoruz ya da Twitter’da takip etmeyi bırakabiliyoruz.

Bu durumun yanı sıra platformlar bizim orada daha fazla vakit geçirmemizden para kazanıyorlar. Orada tıkladığımız ve açtığımız her sayfa, orada geçirdiğimiz her dakika, gördüğümüz her reklam platform için para kazanmak demek. Bu yüzden de geliştirdikleri algoritmalarla hoşumuza gidecek görüşleri, haberleri önümüze getiriyorlar. Biz de bu haberleri gördükçe o platformlarda daha fazla vakit geçiriyoruz, daha fazla reklam görüyoruz ve platformlara para kazandırıyoruz.

Özetle sosyal medya, çok farklı birçok sesin duyulabildiği bir özgürlük alanı olma ihtimalini taşısa da çoğumuz sosyal medyada da bize yakın olanlarla, kendi fanuslarımızın içinde yaşamaya devam ediyoruz. Biz kendi sesimizden başka bir ses duymadığımız yankı odasında yaşadığımız zaman farklı bir gerçeklik algısına sahip oluyoruz. Sosyal medya kendimizin “haklılığını” her gün bize göstererek, “öteki” gruplarla olan mesafemizi daha da arttırıyor. Peki, sosyal medyada “kutuplaşma” nasıl çerçeveleniyor? “Kutuplaşma”ya dair tartışmalar sosyal medyaya nasıl yansıyor? Biz sosyal medyada ne tür haberleri ve yorumları okuyoruz?

Bu sorulara yanıt verebilmek amacıyla bir giriş çalışması yaparak 2017-2022 yılları arasında içinde kutuplaşma kelimesi geçen 25 bin tweeti gözden geçirip, temizledik. Temizleme sonrasında kalan 2600 tweet bize Twitter’da kutuplaşmanın nasıl ele alındığına dair bir perspektif sundu, kısaca özetleyip bulguları sizinle paylaşmak isteriz.

Öncelikle Twittosphere’de geleneksel medyanın içerik sağlayan belirleyici bir rolü olduğunu söylemek gerek. Gazetelerde yer alan haberlerin, röportajların, köşe yazılarının ve televizyon kanallarında yer alan haberler ve tartışma programlarının hem kendi internet sitelerinden hem de Twitter adreslerinden paylaşılması hem de kısa ve vurucu yorumlarla retweet edilmesi oldukça sık karışımıza çıkan bir durum oldu. Bu tespitin geleneksel medya kanallarının yeterli kadar okunmadığı ya da izlenmediği algısını da aslında sorgulatacak bir tespit olduğunu düşünüyoruz. Özetle Twitter’da önümüze düşen tweetlerin bir kısmı zaten hali hazırda geleneksel medya kanallarında yayımlanmış olan programlara, yazılara ya da haberlere bizi yönlendiriyor. Bu bağlamda kutuplaşmaya dair incelediğimiz tweetlerin kayda değer bir kısmı bu alandaki yorum yazıları, bizlerin çalışmalarının da dâhil olduğu araştırma sonuçlarına dair tartışma programları ya da röportajları içeriyor, birkaç örnek verelim:

“Oxford’dan Türkiye raporu: Medyada kutuplaşma ve haberlere güvensizlik dikkat çekici”

“Toplumsal dönüşümü en iyi okuyan araştırmacılardan @BekirAgirdir, Oksijen gazetesindeki son yazısında nihayet kimlik siyasetinin sonuna yaklaştığımızı müjdeliyor; kutuplaşma buzunun, yoksullaşmanın ateşinde erimeye başladığını teşhis ediyor.”

“Yine mi kutuplaştırma?! - YENİ ASYA”

“Yalçın Doğan yazdı: Acılı bir vedaya düşen gölge: “Kutuplaşma”

“Hakan Tahmaz yazdı: Verilerle, birarada yaşamın ve barışın zemini...”

Bu tür tweetleri retweet edenler aynı zamanda yorum yaparak, aslında sunulan ya da sunulmak istenen çerçeveyi pekiştirebiliyorlar ya da aşağıda olduğu gibi tam aksine bu çerçeveyi sorgulatabiliyorlar:

“Profesör konuklarınız toplumda siyasi kutuplaşma yok diyor. Toplum içine girmedikleri ne kadar da aşîkâr. #TürkiyeninNabzı”

Ve yine bu geleneksel kanalların kutuplaşmayı yarattığı ve bu durumdan beslendiği vurgusu da yine bu tür çerçevelendirmeleri sorgulatabilecek, en azından kuşku yaratabilecek yorumları içerebiliyor. Bireyler bu tür yorumlar ile aslında eleştirel bir okuma ile çerçeveleri sorgulatabiliyorlar:

“Kutuplaştırma, düşmanlaştırma, şeytanlaştırma konularında tüm medya mensuplarının (ben de dâhil) çeşitli oranlarda payı vardır.”

“Tartışma programlarının gerginlik ve reyting dışında kimseye bir hayrı var mı?”

“Türkiye’de fikrîsel hayatın giderek çoraklaşmasının belki de en önemli sebebi #DüşünselKabilecilik. Aydınlar* ekseriyetle “bu fikir iyi mi, kötü mü” demiyor, “bizimkilerden birisi mi söylemiş, ötekilerden mi” üzerinden pozisyon alıyor, kutuplaşma coşuyor, analitik düşünce ağılıyor.”

Ancak düşünürler, yazarlar, kamuoyu önderleri de farklı kutuplarca sahip çıkılarak, taraf olma halinin yansıması olarak da tweetlerde yer alıyor:

“Bu ülkede 2 tane GENÇLİĞE HİTABE yazıldı biz sadece üstat Necip Fazıl Kısakürek’in gençliğe hitabesini benimsedik.”

“Bu ülkede bir tutam aydınlık, bir tutam umut, bir tutam haysiyet kaldıysa şayet o sizin oy uğruna devlet düşmanı ilan ettiğiniz Türkan Saylan, Nazım Hikmet, Uğur Mumcu gibilerin sayesinde. Onlar ne seçim hesabınıza ne de kutuplaştırma stratejinize sığar.”

Benzer bir biçimde geleneksel kanalların aracılığı ile popüler figürlerin kutuplaşmaya dair açıklamaları ve dizi gibi popüler kültüre yansımaları da yine tweetlerde karşımıza çıkan anlatılardan. Burada, bu bölümün en sonunda ele alacağımız siyasetçiler gibi, kamuoyu liderleri olarak belirttikleri görüş, çerçeveleme o figürü daha yakın görenler tarafından benimsenirken, karşı tarafta tepki yaratabiliyor. Mazhar Alanson, Şener Şen ve Rahmi Koç’un verdikleri mülakatlar ve onların sosyal medyaya yansıması bu örneklerden. Netflix’in popüler dizisi “Bir Başkadır” bu alanda oldukça fazla referans verilen bir kaynak:

“Türkiye’de kutuplaşma anlatısını, bir popüler kültür metni olan Bir Başkadır dizisi üzerinden konuşacağız. Yarın akşam çaycılar çaylarını, kahveciler kahvelerini alıp bize katılabilirler. Bekliyoruz.”

Popüler kültürde de kutuplaşmanın sosyal ilişkilerimizi, hatta aile yaşamımızı nasıl etkilediğini ele alan örneklerle rastlıyoruz. Güldür Güldür Show’da Mesut ve Bilal bu durumun çok güzel bir örneği: <https://www.youtube.com/watch?v=P1ck4uFjTu4>

Twitter’da incelediğimiz tweetlerin özgün içerikli olanlarına baktığımızda ise listelemeye “kutuplaşmanın ne olduğunu ne olmadığını” anlatan tweetlerle başlayabiliriz:

“Kutuplaşma siyasetin iki zıt tarafa bölünmesi değildir. Kutuplaşma, tarafların akılcı bir tartışma yürütmeyi duygusal olarak reddetmeleridir.”

“Kutuplaşma sokaktaki vatandaşın ortadan kaldıracağı bir şey değildir. Bu, siyasi liderlerin tavrını değiştirmesiyle önlenir. #MilleteSözümüzVar”

Kutuplaşma aslında çoğunlukla ötekinin, “biz”den olmayanın yaptığı bir eylem olarak çerçevelenmiş halde. Başta siyasetçiler olmak üzere “öteki”nin kutuplaştırdığı, sorumlunun öteki olduğu vurgulanırken, kutuplaşma değil kutuplaştırma ve sorumlusu var: “Biz” değil “öteki” suçlu, “düşmanlaştırma” çoğu zaman kutuplaşma kelimesi ile eş anlamlı kullanılıyor. Kutuplaştırmanın faili, ötekiler:

“Bizde kutuplaşma yok, bizde ayrıştırma yok. Biz dilden değil, gönülden ‘evet’ istiyoruz.”

“Dinimizde kutuplaşma yoktur. Cemaatler yüzünden bölündük. Irkçılık yüzünden bölündük. TÜRK LÜK ve KÜRTLÜK yüzünden bölündük.”

“Kutuplaşma falan yok, biz ve öteki taraftaki şerefsizler var o kadar...”

Bu durum da yine fark edilerek, tepki ile ifade edilebiliyor:

“Onlar istediği gibi hakaret edebilir, bu kutuplaştırma olmaz. Biz#HaddiniBil-MetinUca dersek bu kutuplaştırma olur. Yersen.”

“Valse bile tetiklenip onu kutuplaşma alanı yapmaya çalışan insanlar zaten kutuplaşmaya yer atıyordur. Oyna devam. Adamlar vals görünce kırmızı gören boğaya dönüşüyorsa bu onların sorunu dsds biz ne yapalım?”

“Yeni doğmuş bebek veya lohusa anne.. Hiçbir değer yargısı veya kural tanımayan bir nefret. Ondan sonra da üsluptan, seviyeden, kutuplaşmadan bahsederler!

Yazık!!!”

“Ülkenin bu duruma gelmesi felaket, temeli atılan her şey artık hortluyor, bu kadar kutuplaşma iyi değil, hem de hiç iyi değil !”

Siyasetin doğası gereği “kutuplaşma” olacağı, kutuplaşmanın olması gerektiğini söyleyen tweetler de var. “Kutuplaşmayıp da ne yapalım?” diyen ve var olan durumda ortaklaşmanın mümkün olmayacağını da söyleyen kuvvetli tweetlere de sık sık rastlıyoruz:

“Memlekette kutuplaşma artıyormuş. Ne yani şimdi bu mikrop’larla kutuplaşmayalım da ne yapalım? Sonuna kadar kutuplaşacağım bu zihniyetle çünkü midem mikrop kaldırmıyor.”

“Bu bir kutuplaşma değil, vatana ait olanla hain ayrışması”

“Sizinle cehennem buz tutana kadar mücadele edeceğiz...”

“Eğer ki ortak paydamız din, namus, vatan ekseninde birleşmiyorsa, kimse kusura bakmasın ben aynı cenahta değilim. Bunun adı da kutuplaşma ise ben o kutuplaşmanın tam ortasıydım o zaman...”

“Kutuplaştırma siyasetinin panzehiri ılımlı muhaliflik değildir, söz konusu kutuplaştırmanın yapaylığını ifşa edip, hakiki bir kutuplaştırmayı siyasetin merkezine yerleştirmektir.”

Hatta kutuplaşmanın sadece Türkiye’de değil tüm dünyada olduğu ve aslında zamanın ruhunun yansıması olduğunu söyleyen tweetler de kutuplaşmayı normal bir durum olarak çerçeveleyerek, durumu sorgulamayı önlüyorlar:

“Yalan, hakaret, ötekileştirme, şeytanlaştırma ve kutuplaştırma... Post-truth çağın şiarı olup çıktı. Vicdani denge kayboldu.”

“Kutuplaşma dünyanın gerçeği, iki kutupludur malum, insanların kutuplaşması da kaçınılmaz bir vaka; ya haktan ya batıldan yana olur insan ve bu kutuplara yakınlığı kadardır ağırlığı ve asaleti, arada savrulanlar hafif ve değersiz..”

“...Bu sistem kutuplaştırma üzerine kurulduğu için, sürekli kutuplaşma üretiyor. Bu sistemden yan yana yaşama kültürü, uzlaşma ve demokrasi çıkmaz!”

Seçim dönemleri ve referandum süreçleri de kutuplaştırmaya katkı sunan dönemlerden:

“Yerel seçimler genel seçim havasında yine kültürel temelli kimlik siyaseti temelli kutuplaşma hakim adayların kim olduğu projeleri konuşulmuyor hele muhalefetin medyada hiç ismi yok temsilcisi yok vurun abalıya mantığı ile iktidarın karşısında olan herkes hain kötü”

“Kutuplaştırma, bölme ve korkutmayla gidilen sandıktan seçim çıkar ama demokrasi çıkmaz!”

“Ülkemizin gidişatını ve kaderini değiştirecek olan referandum süreci kavga, kutuplaşma, ayrışma aracı olmasın sel gider kum kalır.”

“Referandumda yaşanan ayrışmayı, “kutuplaşma” gibi negatif bir terimle anlatmak ne kadar doğru? Evet ve Hayır’dan başka cevap yoktu ki...”

Kutuplaşmanın istenmeyen bir durum olarak tasviri ve yeni bir anayasa ile çözümü de yine Twitter’da farklı biçimlerde karşımıza çıkıyor:

“Vatandaş kutuplaşma istemiyor. Yeni Anayasayı anlayıp kararını verecek. Etrafınızdaki insanları kazanmaya çalışın. #BirMilletinDirilişiEvet”

“Türkiye’nin kutuplaşma virüsünden arınması, temel hak ve özgürlüklerin milli değerlerle perçinlenmesi için yeni bir Anayasa şarttır.”

“Türkiye’deki kutuplaşma kardeşliğimizi kemiriyor, eritiyor! Ortak değerlerimizi yok ediyor. Bu kutuplaşma; yolsuzluk yapanı, usulsüzlük yapanı, haksızlık yapanı koruyor.”

“Vatandaş herkese mesajını vermiştir: Kavga istemiyorum, kutuplaşma istemiyorum, ekonomik kriz istemiyorum, aş, iş, ekmek, adalet ve demokrasi istiyorum demıştır. Siyasetin de gündemini buna göre belirlemesi gerekir.”

Tam tersi olarak değerlendiren yorumlar da var:

“Son 16 yılda ‘yaratılan’ halkın fotoğrafı bu. Dinlemiyor, dinlese de inanmıyor. Sevmediğinin doğrusuna inanmaktansa sevdiğinin yalanına inanmak işine geliyor.”

Bu bağlamda da kutuplaşmayı ortadan kimin kaldırması gerektiği de yine farklı kutupların dillendirdiği başlıklardan:

“Üstelik toplumda büyük kutuplaşma var. Düşman kamplara bölünmüş bir toplum böyle bir kalkınma seferberliğini başaramaz, ekonomik sıkıntının etkisiyle çözülmeye başlar. Kutuplaşmayı ortadan kaldırmak herkesten önce iktidarın görevidir.”

“Velhasıl “kutuplaşma var, sevgi kazanacak, her şey çok güzel olacak” geyiklerinizi yapmadan önce siz ve sizin gibi düşünenler, düşünmeyenlere nasıl davranıyor, ne kadar tahammül edebiliyor bir düşünün. Belki o zaman gerçekten her şey çok güzel olur.”

Bu kutupların dışında olmanın da makbul olmadığını ve kutuplaşan siyasetin her yere sirayet ettiğini de belirtenler de var:

“Meseleleri toptancı bir şekilde siyah beyaz görmemek, kutuplaşma ortamının dışında düşünmek, kendini bir mahallenin konforlu alanına kapatıp sürekli karşı tarafa sallamamak “kafa karışıklığı” sanılıyor.”

“Toplumsal kutuplaşma siyasi partiler açısından öyle kullanışlı ki, her kesim bu kutuplaşmadan menfaat elde ediyor.”

“Maalesef; Türkiye’de siyaset “kin, nefret ve kutuplaşma” üzerine kurulmuş durumda. Ne ölüye saygıları var ne...”

“Profilimizde hayvansever olduğumuzu belirtmek durumunda kalıyor olmak, ülkenin kara bir lekesidir. Her alanda kutuplaşıyoruz. Hayvan sevenler ve sevmeyenler olarak da yeni bir kutuplaşma yaşıyoruz. Azıcık insan olabilesek bu ayrımlara hiç gerek kalmayacak.”

Ancak kutuplaşmanın nasıl başladığı bile bir kutuplaşma konusu olarak aktarılabiliyor:

“Sonra 2002 senesinde AK Parti iktidara geldi. Tüm büyü bozuldu. Vatandaş arasında kutuplaşma arttı, ekonomi bozuldu, işsizlik, özelleştirmeler, cari açık vs. birbirini kovaladı.”

“Türkiye’de oluşan kutuplaşma #depremin ardından da ortaya çıktı. Depremi İstanbul Sözleşmesi’ne bağlayan da vardı, ABD’nin oyununa da.”

“Kutuplaşma GEZİ ile başladı. Sağ duyu ile bitirelim.”

Kutuplaşmanın başlangıç tarihi gibi tarihsel olaylar yine kutuplaşan taraflar tarafından anlam yüklenerek ele alınıyor ve tweetlerde bunun eleştirisi de yapılıyor:

“15 Temmuz’da sokağa çıkanlar Gezi Parkı’nın gençleri değildi”

“Tarihi olayları, bir kutuplaştırma aracına dönüştürmek kimseye fayda sağlamaz. Bu tarih, hepimizin tarihidir; Malazgirt de bizindir, 30 Ağustos da!”

Kadim bölünmeler olarak belirttiğimiz etnik ve mezhepsel ayrımcılık da kutuplaşma ile çerçeveleniyor:

“Mezhep ve etnik kutuplaşma felaket habercisidir.”

“Alevi vatandaşlar üstünden kutuplaştırma yaparak sokaklarda kan dökmek istiyorlar.”

“Konya’da Kürtlere yönelik yapılan katliam ülkedeki kutuplaştırma politikalarının ürünüdür. Bu alçak faşist saldırıyı kınıyoruz.”

İçki içmek; başörtüsü ya da yeni havalimanın ismi yine sosyal medyada kutuplaşmanın örneği:

“Türkiye’nin büyük bir çoğunluğu Osmanlıya neden #AbdülHamitHan ‘la bir alıp veremediği var. Ecdadını tarihini inkar edene şaşarım Lakin “Atatürk havalimanı” olan kapatılıp yerine “Abdülhamit Han” diye havaalanı açmak yeniden kutuplaşma gerginlik yaratmak.”

Benzer bir biçimde cami açılması da tweetlerde tartışılan bir konu ve onun eleştirisi olarak yer alabiliyor:

“Taksim’de Gezi Parkı’na karşı rövanş kazanmış edasıyla cami açıldı. Sonra “mücahit” edebiyatı başladı! Bir cami, resmen kutuplaştırma aracı yapıldı! Oysa Gezi’de, oruç tutmayanlar oruç tutanlara sofra hazırlamıştı.”

“Taksim Camii, bir ihtiyaçtı. Taksim’e de çok yakıştı. Emeği geçen herkesten Allah razı olsun.”

Deprem, orman yangını gibi afet durumlarında ve pandemide dahi kutuplaşmanın müdahaleleri ya da bağış toplamayı etkilemesi tweetlerde farklı olaylar için ele alınıyor:

“Bağış toplama kampanyasına bile siyaset gözlüğüyle bakarsak, virüsle mücadele ederken bile bir ve bütün olamazsak, biz ne zaman biraraya geleceğiz? Savaş hali var, savaş!..”

“Twitter’deki kutuplaşma şehvetinin, “ben senden daha iyi bilirim” ciliğın, trolleme tutkusunun, “doğru-yanlış fark etmez, ilk tiviti ben atayım” acelesinin, laf sokma takıntısının önüne geçemeyiz. Ama deprem gibi bir konuda hepimizin sorumlulukları olduğunu da unutmamalıyız bence.”

“Kutuplaşma refleksi, deprem gibi herkesi acıda birleştiren bir durumda bile siyaseti kontrol etmeyi başardı.”

“Yaşanan salgın ve ağır kriz içerisinde bile kutuplaşma arayanların, belediye yardım hesaplarına ‘bloke’ koyanların iyi niyetli olduğunu düşünmek mümkün müdür?”

“Yangın Deprem Sel Kar Doğal afetlerdir. Doğal afetler birlikte çözüm bulmayı zorunlu kılar. Mevcut durum. Oluşturulan kutuplaşma zemini...”

“Uydu fotoğrafı ile Antalya/Manvayat yangını...Yangının dumanı Akdeniz’i kaplamış görünüyor. Felaket büyük...Bu yangın felaketi bu milleti birbirine yaklaştıracığına daha çok kutuplaşma iklimi görüyorum...”

“Deprem üzerine tartışmalar Türkiye’nin asıl sorunun jeolojik fay hatları değil, toplumsal fay hatları olduğunu gösteriyor.”

Yine depreme dair kriz yönetim toplantısına İstanbul Belediye Başkanı’nın davet edilip edilmeme durumu da farklı kutuplarca ayrı anlatıyla tweetleniyor:

“Devlet İstanbul’da @ekrem_imamoglu’nu yok sayarak kriz yönetmeye çalışıyor. Depremde bari vazgeçseler bu kutuplaş(tır)madan...”

“Toplantının yapılacağı kuruma yazılı olarak bildirilmiş, Ekrem bey tenezzül edip katılmamış, yerine görevlendirme yapmış, kendisi başka programa katılmış, deprem konusunu hafife almış, İstanbulluyu önemsememiş...”

Bu ortamın içinde olmaktan üzüntü duyan, yorulduğunu ifade eden ve duruma dair uyarıda bulunanlar da var:

“Şu cümleleri üzümlere yazıyorum: Biz, iktidar ve muhalefet olarak bölünenler, karşılıklı güvenimizi o kadar kaybetmişiz ki, aynı yardım kampanyasında bile buluşamıyoruz. Koronavirüsten tehlikeli bir hastalık varsa o da salgına karşı mücadele azmi veren milli direncinin çökmesidir.”

“Vallahi bu siyasi çekişmelerden yorulduk billahi yorulduk. Bu zor dönemde hâyr işinde bile kutuplaşma, kavga. Beyler bu memleket insanların can der-

dinde olduğu bu dönemde sizlerin üzerinde itişip, kavga edebileceğiniz bir yer değil. Bu milletin tokatı ağır olur...”

Kutuplaşma okulları, baroları, meslek odalarını, futbolu etkiliyor ve aynı zamanda bu alanlarda kutuplaşma gözlemlenebiliyor. Daha doğrusu tweetlerde bu alanlarda “kutuplaşma” tartışmalarının izlerini sürebiliyoruz:

“Yardımcı Eczacılık Yönetmeliği hayatımıza meslek içi ayrıştırma ve sorun getirmiş, geçici bir istihdamdan öteye gidememiştir. Zaten ülkemizde var olan ve sürekli şikayet ettiğimiz kutuplaşma sorunu, mesleğimizde de acı bir şekilde ortaya çıkmaktadır.”

“Tuzla’dan bir tersane işçisi mektubu: Tersane işçileri arasında kutuplaşma çok fazla.”

“...utanmadan Türk Futbolunda kutuplaşma oldu diyor.”

“Mecliste birbirine küfür eden adamlar, tribünde küfüre yasak koyuyor. Siyasette kutuplaşma yapan adamlar, tribünlerde birlik istiyor. İğneyi kendinize çuvaldızı bize batırın.”

“Okulda kutuplaşma farkettiyseniz her gün gitgide artıyor. biz sadece bunu aşip okulu eski canlı günlerine getirmeye çalışıyoruz, ve bunun herhangi bir üst akla kişisel bir yararı yok.”

“Zira branşlar arası kutuplaşma topyekun ‘öğretmenlik’ mesleğine fazlaca zarar vermektedir.Bir grup hakkını arar ya da sesini duyurmaya çalışırken birilerine saldırmaya son vermelidir! Ya birleşir tok oluruz ya da ayrışır yok oluruz.”

Twitter’da geleneksel medya gibi kutuplaşma alanında tweetler ve retweetleri en çok şekillendiren diğer kaynak ise siyasetçiler. Bu aslında bir sonraki bölümde de ele alacağımız üzere siyasetçilerin kutuplaşma konusunu nasıl çerçevelediğini de bize gösteriyor. “Toplumda yok siyasetçide var, kutuplaşma kime yarıyor?” diyen tweetten de anlayacağımız üzere kutuplaşmanın siyasilerce yaratılan “suni” bir durum olduğu tekrarlanıyor:

“Toplumsal kutuplaşma siyasi partiler açısından öyle kullanışlı ki, her kesim bu kutuplaşmadan menfaat elde ediyor.”

Yine yukarıda ele aldığımız üzere “öteki” partinin/ “öteki” liderin yol açtığı bir durum olarak parti liderleri tarafından da çerçevelenebiliyor:

“Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerif hattında kutuplaşma yaratmak, bölücülük yapmak, Fatih Sultan Mehmet Han’ın vakfiyesi ile Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün emanetleri muhtevasında sanal uçurumlar oluşturmak en hafif tabirle soysuzluktur” (MHP lideri Devlet Bahçeli)

“Ebedi ve ezeli kardeşliğimizi, CHP’nin kutuplaştırma siyasetine kesinlikle kurban etmeyeceğiz. Etnik kimlik üzerinden, mezhep, meşrep, ideoloji üzerinden milletimizin arasına fitne sokulmasına göz yummayacağız.” (Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan)

“İktidarın ayrıştırma ve kutuplaştırma politikalarının tam tersine, birlik ve uzlaşa ile çalışmalarımıza devam edeceğimizi kamuoyunun bilgisine sunarız.” (Altı Siyasi Parti Genel Başkanının Ortak Açıklaması)

Kutuplaşmayı reddeden, kutuplaşmayı çözeceğini söyleyen tüm partiler, tüm liderler ve onların kampanya ya da mitinge davet sloganları da Twitter’da oldukça yoğun yer alıyor. Yukarıda aslında özetlemeye çalıştığımız diğer çerçevelerle oldukça çelişse de bir ortak vaat olarak kutuplaşmayı sonlandırmak tekrarlanıyor:

“Nefret, kutuplaştırma ve ötekileştirme yerine, 83 milyonu kapsayacak şekilde kucaklayıcı ve birleştirici bir anlayışın sağlanması yolunda atılacak olan her türlü adıma en büyük desteği vermeye hazır olduğumuzu bir kez daha aziz Milletimizin huzurunda ifade etmek isteriz.#Erbakan...”

“Ülkemizde yaşam biçimlerimiz ve inançlarımız üzerinden kutuplaşma kovalayanlar, insanlarımızın geçim sıkıntılarına, evlatlarının geleceğine dair hiçbir çözüm üretmiyor. İşte, biz bunu değiştireceğiz!”

“Ülkemizin durumu ne birilerinin dediği kadar siyah, ne birilerinin dediği kadar beyaz. Gri bir tonda zaman zaman açılıp koyulaşarak gel gitleri oynuyoruz. Gerçekleri görmeden iki uçlu bağnaz yaklaşımlara gerek yok. Kutuplaşma bu ülkeye bir fayda sağlamaz.Görün artık. #29Ekim”

“Toplumu kutuplaştırma politikalarına “HAYIR” diyoruz. Kötülüğe karşı iyiliği savunan herkesle birlikte 7 Aralıkta Ankaradayız #Demirtaşla”

“Kutuplaşma yerine kucaklaşma”

“Tekçi kutuplaşma değil, çoğulcu buluşma! 11 Şubat’ta, Ankara Arena Spor Salonu’nda, tüm renklerimizle bir araya geliyoruz. Tüm yurttaşlarımızı kucaklayarak Türkiye’ye huzur, refah ve kardeşliği hep birlikte getireceğiz#Martin-SonuBahar”

“Sen ben kavgası yok. Mevzu vatan olduğu zaman herkes aynı hedefe kitlenecek. Kem sözden kirli siyaset dilinden kendilerini vazgeçilmez sanan kendini beğenmiş ukala insanlardan bıktık artık. Kutuplaşma bitecek, MeralAkşener İyiGelecek”

Tweetler üzerinden de kısaca değindiğimiz üzere siyasetçiler en çok alıntılanan ve takip edilen kişilerin başında geliyor. Duygusal siyasal kutuplaşmada bizlerin “öteki” parti taraftarlarına olan tutumumuzda hayati bir rol oynuyor-

lar. Tam da bu nedenle, kutuplaşmayı azaltmak için neler yapabiliriz sorusuna odaklanmadan önce son olarak siyasetçilerin kutuplaşmayı nasıl çerçevelediğine odaklanacağız.

Siyasetçiler Kutuplaşmayı Nasıl Çerçeveliyor?

Medya ve sosyal medyada kutuplaşmanın nasıl çerçvelendiğini anlamaya çalışırken, en fazla referansın olumlu ya da olumsuz bir biçimde siyasetçilere olduğunu gördük. Duygusal kutuplaşmanın en önemli göstergesi olarak hoşlandığımız ve hoşlanmadığımız partilere, siyasetçilere ve taraftarlarına yönelik hisler aslında ağırlıklı siyasetçiler tarafından şekilleniyor.

Siyasi parti liderleri kutuplaşmayı nasıl çerçeveliyorlar? Kutuplaşmayı nasıl tanımlıyorlar? Kutuplaşmanın biçimlerini, nedenlerini ve sonuçlarını nasıl aktarıyorlar? Kutuplaşmanın azaltılması konusunda hangi çözüm yollarını öneriyorlar?

Bu soruların yanıtlarını verebilmek gayreti ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA), Gelecek Partisi (GP), Halkların Demokratik Partisi (HDP), İYİ Parti (İYİP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Saadet Partisi (SP) liderlerinin 2020-2022 yılları arasında medyada ve partilerin internet sitelerinde yer alan 197 konuşmasını inceledik.

Eskiden Türkiye’de kutuplaşmanın olup olmadığı da üzerinde kutuplaşılan bir konu iken zaman içinde bu durumun değiştiğini söylememiz mümkün. Siyasi liderler, Türkiye’de kutuplaşmanın varlığının kabulünde ortaklaşıyorlar, ancak kutuplaştırma hâlâ kendi partilerinin değil de diğer partilerin izlediği bir siyaset olarak anlatılıyor. Parti liderleri, diğer partileri kutuplaşma nedeni olarak görürken, kendi partilerinin pozisyonunu Türkiye için birleştirici olarak tanımlıyorlar.

Kutuplaşma siyasetçiler tarafından farklı şekillerde tanımlanabiliyor. Yukarıda özellikle sosyal medyadaki yansımalarında da gösterdiğimiz üzere: Tarihsel referanslar ve değerler üzerinden “öteki”nin tanımlanması ve düşmanlaştırılması ve siyasetin bu makbul ve makbul olmayan gruplar üzerinden yapılması oldukça sık rastladığımız bir çerçeve. Yine “öteki” olarak tanımlanan grubu sorunların kaynağı olarak “günah keçisi” ilan etmek ve ülkenin geriye gitmesinin, sorunların çözülmemesinin sebebi olarak değerlendirmek de sıklıkla karşılaştığımız bir başka ifade biçimi. Üçüncü bir şekli de kutuplaşmanın stratejik bir performans, ikna etme stratejisi olarak kullanılması, siyasetçiler bazen bu şekilde kullanıyorlar bazen de nasıl kullanıldığını göstermeye çalışıyorlar.

Siyasetçilerin bu konudaki söylemlerini siyaset yaşamımıza damgasını vuran bloklar, yani ittifaklar bazında değerlendirecek olursak, Cumhur İttifakı

cephesinde Türkiye siyasi tarihindeki kadim bölünmelerin yarattığı iklime değilerek halk merkezli ve müesses nizam karşısı referanslarla kutuplaşma anlatısını görüyoruz:

“Türkiye çeşitli dönemlerde farklı siyasi, sosyal, ekonomik araçlar kullanılarak özellikle bu süreçlerin dışına itilmiştir. (...) Kimi zaman sağ-sol, kimi zaman Alevi-Sünni, kimi zaman Türk-Kürt, kimi zaman dindar-laik kisvesi altında oluşturulan kutuplaşmalar bu araçlardan biridir” (Erdoğan, 11 Ekim 2021).

Kutuplaşmanın sebebi olarak görülen siyasi partiler ve temsilcileri “milletle çalışmayanlar” veya “milletin yararına olmayanlar” olarak konumlandırılırken; “biz-onlar” ayrımı yapmamak üzerinden aktarılıyor. Cumhuriyet İttifakı’nın bir diğer temsilcisi MHP lideri Bahçeli ise, milli güvenlik ve milli tehlike değerlendirmeleriyle kutuplaşmayı kriz dönemleri, toplumsal istikrarsızlık ve ekonomik sıkıntılar ile çerçevesiyor. Bununla beraber, Bahçeli’nin konuşmalarında kutuplaşma Türkiye’ye özgün bir sorun değil, dünya ahvalini anlatan küresel bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Bu bakımdan kutuplaşma yerine uzlaşma ve birlik olma “kuvvet sahibi” olmak ile ilişkilendirilirken MHP liderinin anlatısında kutuplaşmanın bir “zayıflık” ve “olmaması gereken” bir durum, bir hastalık olarak yorumladığını ileri sürebiliriz.

Muhalefet partilerine baktığımızda ise Türkiye’deki kutuplaşmayı “siyaset aracı”, “strateji” ve “yöntem” olarak tanımlamalarında ortaklaşmalar var.

Ana muhalefet partisi lideri Kemal Kılıçdaroğlu, kutuplaşmayı yönetim şekli ile bağdaştırarak kimlik, yaşam tarzı ve inanç üzerinden kutuplaşmaya dikkat çekiyor:

“Ayrıışan bir topluma dönüştük. Daha düne kadar komşumuzun kimliğini sorgulamazdık. Şimdi inancını, kimliğini, yaşam tarzını sorgulamaya başladık. Bu çok tehlikeli bir şeydir. Kimlik sorgulanır mı?” (24 Mart 2022).

İdeal siyaset tasviri yapan DEVA Partisi lideri Babacan’ın Türkiye’deki kutuplaşmayı düşmanlaştırma üzerinden tanımladığını ve kutuplaşmayı kriz dönemleri ile bağlantılı gördüğünü söyleyebiliriz. Kritik dönemlerin aşılabilmesi ve iktidarın sürdürülebilmesi için “kutuplaş(tır)ma” Babacan tarafından stratejik bir siyasi performans, ikna etme stratejisi ve kriz yönetimi olarak açıklanıyor. 5 Nisan 2021 tarihli konuşmasında Babacan, Kanal İstanbul projesinin gerçekleştirilmesi için hükümetin potansiyel toplumsal bir ayrım yaratabileceğini iddia ederek kamuoyunu buna ikna edebileceğini aktarıyor:

“Hükümet önümüzdeki günlerde insanların önüne ‘Kanal İstanbul’u destekleyeceksin ya da darbecisin’ gibi bir alternatif koyabilir. (...) Bundan sonra

Kanal İstanbul'u istemiyorum' diyene 'ha sen darbeci amirallerle berabersin' denilebilir. Tipik bir kutuplaştırma”.

Benzer şekilde, Saadet Partisi Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu “bir araya gelip konuşamamak” olarak aktardığı kutuplaşmanın en basit konularda bile varlığını koruduğunu vurguluyor.

Kutuplaşmanın siyasetçiler açısından önemli bir sorun olarak görüldüğünü İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener'in “kutuplaştırma düzeni” gibi bir tanım ile yansıtmamasından ve gündelik hayat deneyimlerinde bir değişime yol açtığını vurgulamasından anlayabiliriz. Akşener, Türkiye'deki kutuplaşmayı ayrıştırma noktalarının ön plana getirilmesi, başarısızlıkların görünürlüğünü engellemek için suçlama söyleminin kullanılması, “makbul ve terörist” ayrımı nedeniyle düşmanlaştırma ve toplumun birbirine yabancılaşması olarak görmekte; bu açıdan kendisi tarafından kutuplaşmanın bir siyasi araç olarak çerçevelendiğini yorumlayabiliriz. HDP Eş Genel Başkanı Mithat Sancar ise, bir röportajında siyasette “avantaj elde etmek için bir yöntem” ifadesiyle aktardığı kutuplaşmanın siyasetçiler ve toplum arasında farklılaşma yarattığını dile getiriyor. Kutuplaşmanın yaygınlaştığını ifade etmek için “soğuk savaş dönemi” tanımı üzerinden “kutuplaşma atmosferinin esnetilmesi” gerektiği söylemini öne çıkaran Gelecek Partisi lideri de bunu “iktidar aracı”, “üslup”, “ötekileştirme” ile açıklıyor.

Liderlerin söyleminde kutuplaşma farklı biçimlerde öne çıkıyor: Siyasi kutuplaşma, toplumsal cinsiyet bazlı kutuplaşma, ekonomik kutuplaşma, değerler üzerinden kutuplaşma, kimlik, inanç ve yaşam tarzı üzerinden kutuplaşma, etnik ve dinsel kutuplaşma.

Farklı biçimde kutuplaşmaların etkili olmaya başladığını ele alan SP lideri, ekonomik kutuplaşmayı vatandaşların ekonomik koşulları ve sosyoekonomik statüleri üzerinden değerlendiriyor, bahsettiği ayrışmada avantajlı ve dezavantajlı kesimleri iki uçta görüyor. Bu nedenle, “kamu kaynaklarından beslenen ve birden fazla kurumdan maaş alanlar” ile “yoksullar” arasındaki mesafe çerçeveleniyor. Karamollaoğlu'nun yoksul kategorisinde “4 bin küsur lirayla ev geçindirenler, 650 liralık KYK bursuyla günde bir öğün yemek yiyenler, hayatta kalmaya çalışanlar, masraflarını karşılayamadığı için okulu bırakmak zorunda olanlar...” gibi sembolik gruplar var (13 Nisan 2021). Ekonomik kutuplaşma aynı zamanda “ekonomik mağduriyet” ile birlikte sunuluyor: “Sizin stokçu dedikleriniz bugün sattığı malı yarın sattığından pahalıya alan ve her gün zarar eden bakkal, manav, kırtasiyeci, çamaşırcı, çorapçı... Yeter artık, vatandaşları birbirine düşürmeyin” (Babacan, 8 Aralık 2021).

Diğer kutuplaşma biçimleri siyasetçilerin ortak bir anlatısına işaret ediyor: 28 Şubat süreci, başörtü yasağı, etnik ve mezhep kırımları ve milli beka söy-

lemleri ile şekillenen siyasetin değerler ve güvenlik üzerinden bir kutuplaşmayı yarattığı (Davutoğlu), etnik meselelerin eşit yurttaşlık üzerinden tartışılmaması (Sancar), Kürtçe konuşmak (Babacan), göçün bir sonucu olarak demografik değişimin ortaya çıkması (Akşener), millî ve dinî değerlerin araçsallaştırılması (Bahçeli). Özetle değerlerin, etnik ve kimlik üzerinden yapılan tartışmaların kutuplaşmayı derinleştirdiği genel bir çerçeve olarak görülüyor. Belirli tartışmaların veya sorunların siyasette kutuplaşma konusu haline getirildiği de sıklıkla yer alıyor. Bu konular arasında Ayasofya, orman yangınları, Kürt sorunu, göç ve sığınmacılar, İstanbul Sözleşmesi, Çanakkale Köprüsü, doğal afetler, Kanal İstanbul, Gezi Parkı ve ekonomik kriz bulunuyor.

Siyasetçiler tarafından öne sürülen kutuplaşma nedenleri ve politika tercihleri arasında zıtlık olduğundan bahsedebiliriz. Kendilerini ayrıştırdıkları diğer siyasi partilerin savunduğu politikalar ve algılanan siyaset biçimleri kutuplaşma ile ilişkilendirirken kendi partilerinin yansımalarını kutuplaşmadan/kutuplaştırmadan bağımsız varsaymaktalar ve hatta kutuplaşmanın azaltılmasında önemli rol oynadıklarını (ya da ileride bu konuda önemli rol oynayacaklarını) konuşmaları aracılığıyla iletiyorlar. Karşı kamplara yönelik tepkilerini karşılaştırdığımız zaman kendi pozisyonları, ihtiyaç olarak önerdikleri değişimler ve düzenlemeler kutuplaşmanın azaltılmasındaki etkilere dayandırılarak meşru kınıyor. Kutuplaşmanın siyasi aktörler için nedenlerine dönecek olursak, şöyle listeleyebiliriz: Yönetim sorunu, başarısız kriz yönetimi, tek seslilik, sorunlara yönelik çözümsüzlük, güvenlikleştirilmiş dil, medyada taraftarlık, partizanlık, yasa düzenlemelerinde çeşitliliğin olmaması, sivil toplum örgütlerinin süreçlere dâhil edilmemesi, farklı görüşlerin kapsanmaması, nefret söylemi, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, parlamenter sistem, siyasetçilerin dili, düşmanlaştırıcı siyaset, parti kimliklerinin ön plana çıkarılması, seçim sistemi, partilerin dışlanması...

Yukarıda kutuplaşmanın nedenleri arasında ifade edilen konulardan bazılarını açalım. Yargı tartışmaları ile yargının siyasallaşması ve yargı bağımsızlığının olmaması vurgulanıyor. Benzer şekilde, medyadaki taraftarlık ve partizanlık da medya içeriklerinin farklı siyasi yönelimleri ya da örgütlenmeleri yansıtmaması ile ilgili. Bu durum kutuplaşmanın nedenleri sorgulamamızda çeşitliliğin ve kapsayıcılığın eksikliğine dikkat çekiyor. En başta belirttiğimiz gibi, kutuplaşma yerine kutuplaştırma ifadesi aktörler arasında ağır basıyor, yani siyasi seçkinlerin siyaset tarzı ve dili ortak bir neden olarak beliriyor. Siyasi konuşmalarda diğer kampın temsilcisi ya da farklı bir grubun üyesinin “tehlikeli” olarak yansıtılması ve “öteki” olarak konumlandırılması toplumsal kutuplaşmanın en etkili nedenlerinden biri olarak gösteriliyor.

“Mesela Türklerin çok sevdiği bir Kürt, Kürtlerin çok sevdiği bir Türk MHP için de HDP için de bir tehlike olarak görülür. Çünkü onlar kutuplaşan bir siyasetin ürettiği politikalardan yüksek oy alırlar. (...) Türkçeyi Kürtçenin karşısına, Türkleri Kürtlerin karşısına diken bir politikadan bahsederler.” (Davutoğlu, 3 Haziran 2020).

Kutuplaşmanın nedenleri ile ilgili içeriklerde sistem tartışmaları, iktidar ve muhalefet partilerinin farklılaştığı üç şekilde ele alınıyor: Bunlardan birincisi, yüzde 10 barajın az oy alan partileri dışarıda bırakarak tam temsiliyet sağlamaması (yeni seçim yasası ile baraj yüzde 7'ye indirildi). Dolayısıyla çoğulculuğu engellemesi düşüncesiyle ilişkilendirilen seçim sistemi. İkinci olarak, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. Cumhurbaşkanı aynı zamanda bir partiyi temsil ettiği için karar mekanizmalarında ve denetlemede çeşitlilik eksikliği nedeniyle kutuplaşma sebepleri arasında yer aldığı belirtiliyor. Üçüncü olarak ise, özellikle cumhurbaşkanlığı sistemini savunan iktidar ortağı tarafından, “karar süreçlerinde tıkanmalara yol açtığı gerekçesiyle” parlamenter sistem etkili görülüyor.

Üç tartışmaya da baktığımız zaman, siyasetçilerin kendi gündem ve politika tercihlerinin diğerleriyle mesafe oluşturmalarında etkili olduğunu görüyoruz. Genel olarak uzlaşmacı diyalogun ve aynı masa etrafında farklılıkların bir araya gelmesinin önündeki engeller kutuplaşmayı güçlendiren ve gruplar arasındaki farklılıkları derinleştiren tartışmalar arasında. Bu konuda ortak kaygılar ve sevinçler etrafında bir araya gelememek, ittifak oluşturan partilerin diğerlerine dışlayıcı yaklaşımı, hakaret dilinin kullanılması, bağlama göre olumsuzlukların kaynağı olarak gösterilen/hedefe koyulan gruplara karşı suçlayıcı söylem, doğal afetlerde farklılıkların görüşlerinin dikkate alınmaması gibi algılanan sorunlar uzlaşmanın yerine kamplaşmanın faktörleri olarak gözlemlendi.

Kutuplaşmanın yol açtığı bazı sorunlar da konuşmalarda önemini koruyor. Halkın mağduriyetini irdeleyen konuşmalarda inşa edilen bölünmelerin sonucunda farklılıkların kategorize edilmesi nedeniyle ötekileştirildiklerine ve marjinalleştirildiklerine dair anlatı görmek mümkün. Hem diyalog kurulmasına yönelik bariyer durumunda değerlendirilmesi hem de güvenlikleştirilmiş bir dil aracılığıyla farklı grupların “tehdit” olarak yansıtılmasının insan hakları ve özgürlük konularında demokrasi açısından olumsuz bir sonuç yarattığının altı çiziliyor. Birbiriyle konuşamayan parti ve temsilcilerinin sorunlarda da aynı masada olamamasının çözümsüzlüğü derinleştirdiği yine aynı bağlamda ele alınıyor. Güvenlik sorununun gündeme getirildiği konuşmalarda ise ilerleyen süreçte “şiddet ve tehlike” ortamının güçleneceği ve bu perspektifte bir “güvenlik sorununun” mevcut olduğu belirtiliyor.

Partilerin gelecek tahayyülü, kutuplaşmanın azaltıldığı bir ortam üzerinden dizayn edilmekte ve partiler kendilerini idealize edilen ortamda etkin bir şekilde katkı sunabilecek aktör olarak ilan ediyorlar. Bu doğrultuda her parti temsilcisinin kutuplaşma konusunda kendilerini yücelttiğini ve çözüm önerileri sunduğunu görebiliriz. Demokrasi kültürünün içselleştirilmesine önem atfedildiğini söylemek mümkün, demokrasinin bir çözüm olarak görülmesinin sebebini ise yöntemleri ile aktarıldığının altını çizmeli; yani diyalog, müzakere, birbirini anlama ve mutabakat gibi yaklaşımların olması sebebiyle demokrasi kutuplaşmanın dağılması konusunda bir çözüm yolu olarak ifade ediliyor. Var olan siyasetin aktörleri aracılığıyla kutuplaşmanın süreklilik haline geldiğini aktaran liderlerin önerileri arasında siyaset dilinin değişmesi de bulunuyor, dilin değişimi ile birlikte farklı partilerin seçmenleri için de kapsayıcı bir ortamın gerçekleştirilmesi için siyasetçilerin parti kimliklerini özne yapmamaları gerektiği belirtiliyor. Ortaklıklar üzerine yapılan vurgu özellikle ortak akıl, birleştirici çaba ve ortak kaygıların benimsenmesi ile tanımlanıyor ve böylece tüm farklılıklara rağmen diyalogu sürdürebilmek ve temel ilkelere buluşabilmek kutuplaşmanın azalması için gerekli olarak belirtiliyor.

“Kutuplaştırmamanın değil kucaklaştırmamanın peşinde koştuk. Bölmenin değil birleştirmenin gayreti içinde olduk. Fitneyi değil, kardeşliğimizi güçlendirmek için çalıştık” (Erdoğan, 16 Kasım 2021).

“Acılarda ortaklaşamayanlar ne sevinçlerde ortaklaşabilir ne de yarınlarda. Her şeye rağmen oturup konuşmak, birbirini tanımaya, anlamaya çalışmak erdemli bir duruştur. Sorunların diyalog ve müzakere çözümüne katkı sunmak, her siyasetçinin asli ve ahlaki görevidir” (Demirtaş, 23 Eylül 2020).

“Kutuplaşmadan yana değiliz, kavgadan yana değiliz, kucaklaşmadan yanayız, beraber olmaktan yanayız, birlik olmaktan yanayız” (Kılıçdaroğlu, 4 Aralık 2021).

“Bizim hayalimizde, herkesin kendisini özgür ve eşit hissettiği bir Türkiye var. Hiç kimsenin kendini ikinci sınıf vatandaş hissetmediği, herkesin eşit, birinci sınıf hissettiği bir Türkiye var” (Babacan, 20 Kasım 2021).

“Birbirimizle konuşabildiğimiz ve bir masanın etrafında oturabildiğimiz gün, aşamayacağımız hiçbir engel, çözemeyeceğimiz hiçbir sorun kalmayacaktır” (Karamollaoğlu, 27 Şubat 2022).

Ortaklıklar konusunda CHP lideri Kılıçdaroğlu’nun kişisel farklılıklar yerine ne sosyal kimliklerin ön plana çıkarılmasına dair bir önerisini de ekleyelim. Yaşam tarzı, inanç sistemleri ve kimliklerin farklılıklarından ziyade daha kolektif bir yaklaşım tercihi göze çarpıyor. Burada değinilmek istenen, ortak sorunların ortak çözümlerinin kutuplaşmanın önüne geçeceği vurgusu. Mesela emekliler,

işsizler, kamyon şoförleri, çiftçiler gibi sosyal kimlikler üzerinden örnekler paylaşıyor.

Bu süreçteki kutuplaşma konusu etrafında anlatıları gündeme getiren iki gelişmeyi de dâhil edebiliriz. Birincisi, Kemal Kılıçdaroğlu tarafından ortaya atılan “helalleşme” kavramı, bu kavram “geçmişle yüzleşme, yaraları sarma, geçmişte kırılan ve korkutulan bireyler ve gruplarla barışma” yolculuğunu ilan ediyor. İkincisi ise, Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Demokrasi ve Atılım Partisi, Demokrat Parti, Gelecek Partisi, Saadet Partisi) “Altılı Masa’nın” kurulması. “Altılı Masa” ile ilgili parti liderlerinin konuşmalarında aralarındaki farklılıkların altı çizilerek ortak kaygılar, kapsayıcılık, beraber yaşama ve diyalog gibi temalar içeriliyor.

Sistem değişikliği, daha açık bir ifadeyle, muhalefet bloğu tarafından cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden güçlendirilmiş parlamenter sisteme geçiş halkın sorunlarına odaklı, kapsayıcı, adil hukuk sistemi, şeffaf ve denetlenebilir bir yönetim anlayışı ile çerçevelenerek bir çözüm yolu olarak aktarılıyor. Cumhuriyet Halk Partisi ise cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi 50+1 oyla iktidar oluşturmayı mümkün kılması, siyasal tıkanıklıkların ve anlaşmazlıkların partiler arası işbirliğine ve uzlaşmasına dönüşmesi gibi nedenlerle kutuplaşmanın önündeki engeli kaldıracığını ve birlik ve bütünlük sağlayacağını öne sürmekte.

Siyasetçilerin söylemindeki çözüm yollarını özetleyecek olursak, uzlaşma ve diyalogun gerçekleştirilebildiği ve istikrarın sağlanabildiği bir ortam ile kutuplaşmanın Türkiye toplumunda azalacağına işaret ediliyor. Ancak bu bölümde özetlemeye çalıştığımız gibi siyasetçiler aynı zamanda çok daha farklı şekillerde kutuplaştırmaya katkı sunacak çerçevelerle bireysel düzeyde duygusal kutuplaşmanın oluşmasına katkıda bulunuyorlar.

Bölüm Kaynakçası

Çerçeveleme için bkz.

- Benford, R.D. & Snow, D.A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*. 26, 611-639.
- Chong, D., & Druckman, J. N. (2007). Framing Theory. *Annual review of political science*, 10(1), 103-126.
- Druckman, J. N., Peterson, E., & Slothuus, R. (2013). How Elite Partisan Polarization Affects Public Opinion Formation. *American Political Science Review*, 107(1), 57-79.
- Hänggli, R. & Kriesi, H. (2012). Frame Construction and Frame Promotion (Strategic Framing Choices). *American Behavioral Scientist*. 56(3), 260-278.
- Helbling, M. (2014). Framing Immigration in Western Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 40(1), 21-41.
- Matthes, J. (2012). Framing Politics: An Integrative Approach. *American Behavioral Scientist*. 56(3), 247-259. <https://doi.org/10.1177/0002764211426324>

Wodak, R. (2021). Crisis Communication and Crisis Management during COVID-19. *Global Discourse: An Interdisciplinary Journal of Current Affairs*, 11(3), 329-353. <https://doi.org/10.1332/204378921X16100431230102>

Medya Sistemleri için bkz.

- Bozdağ, Ç., & Koçer, S. (2022). Skeptical Inertia in the Face of Polarization: News Consumption and Misinformation in Turkey. *Media and Communication*, 10(2), 169-179.
- Çarkoğlu, A., Baruh, L., & Yıldırım, K. (2014). Press-party parallelism and polarization of news media during an election campaign: The case of the 2011 Turkish elections. *The International Journal of Press/Politics*, 19(3), 295-317.
- Erçetin, T., & Erdoğan, E. (2021). 'Mirror, mirror on the wall, please tell me...': The Populist Rhetoric of the 'New' Media of 'New Turkey'during The April 16, 2017 Referendum. *Turkish Studies*, 22(2), 290-313.
- Erdoğan, E., & Erçetin, T. (2019). Popülist Liderlerinin Başarısına Medya Sistemleri Perspektifinden Bir Bakış: Birleşik Krallık, Hollanda ve Türkiye Karşılaştırması. *Moment Dergi*, 6(1), 38-74.
- Hallin, D. & Mancini, P. (2004). *Comparative Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karlıdağ, S. & Bulut, S. (2016). Relationship Between Media Ownership and News Process in Turkey from the Political Economy Perspective. *Journal of Media Critique*, 2(7), 11-33.

İkinci Bölüm

Kutuplaşmayı Azaltmak İçin

Bu bölümde kutuplaşmayı azaltmak için neler yapabileceğimizi tartışacağız.* Çoğumuzun vereceği ilk tepki şu olabilir: Kutuplaşmanın ne kadar çetrefilli bir sorun olduğunu anlattınız, bu konuda ben ne yapabilirim ki? Ben mi azaltacağım? Biz mi kutuplaşmayı azaltabileceğiz? Daha önce de aktarmaya çalıştığımız gibi hepimiz farklı kimlikler, farklı şapkalarla sahibiz. Sahip olduğumuz farklı rollerle duygusal kutuplaşmaya katkıda bulunabildiğimiz gibi farkındalık düzeyimiz arttıkça içinde olduğumuz koşullarda bizler de azaltmaya katkı sunabiliriz.

Bu bölümde kutuplaşmayı azaltacak stratejiler ve araçlar geliştirmeyi amaçlayarak çıktığımız TurkuazLab yolculuğunun detaylarını paylaşacak, geliştirmeye çalıştığımız araçları anlatacağız, ayrıca uzmanların katılımıyla yürüttüğümüz anketten ve il çalıştaylarında tartışılan önerilerden bahsedeceğiz. Buna ek olarak kutuplaşma sorununu azaltmaya odaklanan dünyada geliştirilen müdahaleleri de sizinle paylaşacağız.

Son olarak TurkuazLab’ın bugüne kadar olan yolculuğunda da bizlere destek veren, farklı alanlarda çok kıymetli çalışmalara imza atmış değerli dostlarımız bizleri kırmayarak kendi tecrübeleri çerçevesinde sanattan eğitime, medyada sivil toplum alanına çözüme dair önerilerini bizlerle paylaştılar. Hem dünyada hem Türkiye’de konuşabilmek, duyulabilmek ve birbirini dinleyebilmek giderek daha da zorlaşıyor. Tüm bu süreçte söylediğimiz gibi elimizde sihirli değnek yok. Ancak beraberce düşünme, çalışma ve yaratıcı fikirler üretme imkânımız var. Her bir yazı bizlerde uyandırdıkları fikirler, paylaştıkları örneklerle hepimizi bu yolda ne yapabileceğimize dair düşünmeye davet ediyor.

TurkuazLab Yolculuğu

“Onlar çocuk değil”, “Çocuk gibi bakmıyorlar” cümlesini ilk duyduğumuzdan bu yana 7 yıldan fazla oldu. Ekip olarak o an ve sonrasının bizlerdeki etkisini o kadar çok anlattık ve yazdık ki, belki sizler de denk geldiniz. Ama yine yeniden tekrar etmenin elinizdeki bu metnin amacını anlatabilmek açısından anlamlı olduğunu düşünüyoruz.

Aralarında devlet görevlileri de olan çok sayıda katılımcının da bulunduğu bir tartışma toplantısında mevsimlik tarımda çocuk işçiliğini önlemeye dair yürüttüğümüz araştırma bulgularını anlatıp, somut nasıl çözümler üretebiliriz diye tartışırken bu cümleyi ilk defa duyduk. Sahada temiz suya yeterli gıdaya erişim sıkıntısı olan, en kötü biçimde çocuk işçiliği olarak tanımlanan mevsimlik tarım alanında gördüğümüz her çocuk için ne yapabiliriz; nasıl hızlı ve kalıcı çözüm üretebiliriz diye sorarken, onları orada bırakıp, nasıl kendi yaşamlarımıza dö-

(*) Birnur Eyolcu-Kafalı ve Tuğçe Erçetin’in katkılarıyla kaleme alınmıştır.

nebiliriz derken bu görüşle karşılaşırız. Bu cümle, onların “çocuk” olarak görülmemesi, bizim için önemli bir düşünce yolculuğunun başlangıcı oldu. Nasıl oluyor da insanlar için kendi ya da yakınlarının çocukları için her şeyi göze alabilirken, çocukları gözbebekleri iken, “ötekiler”in çocuklarının bu koşullarda olmasını umursamayabiliyordu. Aslında “çocuk bile değil” cümlesi bir açıdan yanıttı. Çocuk olarak bile görülüyordu. Çocuk olarak görmemek düşündüğümüz şekilde “bizim” ve “ötekinin” çocuğu ayrımını da yok ediyordu. Çocuk görmedikleri çocuklar için sorumluluk almak, etik kaygı taşımak ya da şartların düzelmesi için bu konuya dair çaba harcamak ihtiyacı da ortadan kalkıyordu.

Aslında “insandışılaştırma” akademik yazında var olan önemli kavramlardan, bildiğimiz, örneklerini okuduğumuz... Ancak yine de sahadaki çocukların durumunu anlatırken bu şekilde yüzümüze, açıkça ifade edilmesi bizim için bu algıyı anlamayı çok temel bir araştırma konusu haline getirdi.

İnsandışılaştırma

Bireylerin, ötekileştiren tutum ve davranışlarını meşrulaştırma pratiklerinden biri olan insandışılaştırma, “öteki” olarak görülen grup üyelerinin insan olduğu gerçeğinin reddedilmesidir. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, insandan daha aşağıda canlı veya doğüstü yaratıklarla aynı özelliklere sahip olduklarını iddia etme olarak tanımlanır. Çoğunlukla “öteki’nin” fiziksel özellikleri ile yapılan ırkçı tanımlar ile uygulanır. Böylece, insandışılaştırma hayvan benzetmeleri ile karşımıza çıkar ve tiksinti gibi bir duyguyu da canlandırır. Örnek vermek gerekirse, “koyun gibi olmak”, “hamam böceği gibi” ve “robot gibi” tarifleri söz konusudur. İnsandışılaştırma aynı zamanda “öteki” görülenlerin şeytanlaştırılmasını mümkün kılan tasvirleri de ön plana çıkarır.

Bkz. Costello, K. & Hodson, G. (2009). Exploring the Roots of Dehumanization: The Role of Animal-human Similarity in Promoting Immigrant Humanization. *Group Processes & Intergroup Relations*. 13(1), 3-22. <https://doi.org/10.1177%2F1368430209347725>

Toplumda “öteki”nin çocuklarına ya da “öteki” olan gruplara yönelik algılar ya da ön yargılar çok belirleyici. Yasaların uygulanması, konunun önceliklendirilmesi, ayrımcılık ya da dışlayıcı pratiklerle yeniden üretilmesinde algıların rolü hayati. Algılar, zaten zor olan sorunların çözümünü imkânsız hale getiriyordu. Bu örnekte çocuk işçiliğini önlemeye yönelik politikaların önceliklendirilmesi; sahadaki çocukların tıpkı kendi çocuklarımız gibi biricik olduklarını, onların üstün yararını gözetmenin her şeyden önce geldiğini söyleyebilmekle

mümkündü. Ancak kendi çocuklarımız için hayal ettiklerimizi tüm çocuklar için istemedikçe yasal düzenlemelerin, genelgelerin uygulanması hele ki bu denli zor, çok katmanlı, çok boyutlu ve kesişimselliği de içeren bir sorunda aşılması zor duvarlara çarpmamıza yol açıyordu.

ÖTEKİLEŞTİRME

Ötekileştirme hakkında TurkuazLab internet sitesindeki sesli sözlükte yer alan kısa videoya göz atabilirsiniz: Ötekileştirme nedir? <https://www.turkuazlab.org/sesli-sozluk/>

İşte tam da bu durum bizi toplumdaki ötekileştirmeyi ve kutuplaşmayı anlamaya dair çalışmaya yöneltti. Sorunlara dair çözüm geliştirmeye, beraber hareket etmeye bu kadar ihtiyaç varken, nasıl oluyor da giderek birbirimizden daha da uzaklaşıyorduk? Birbirimizi daha da duymaz hale geliyorduk? Yaşadığımız toplumda sahip olduğumuz haklara bazılarımızın erişiminin olmaması bizler için sorun olmayabiliyordu?

Türkiye’de insanların siyasi tercihlerinin de kemikleşmiş aidiyetlere dönüşmesi ve bu kimlikler sebebiyle bir arada yaşamının gittikçe daha zor hale gelmesi gerçeği, Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2015 ve 2017 araştırmalarıyla¹ karşımıza çıkmıştı. Yine benzer biçimde gençlerle ötekileştirme/me süreçlerini anlamaya çalıştığımız araştırma² bulguları da bizlere bu alanda değişimi/ dönüşümü hedefleyen bir müdahale ihtiyacı olduğunu göstermişti. Türkiye’de var olan ve giderek yükselen kutuplaşma ortamı, çoğulcu demokrasiye zarar vererek, popülist ve çoğunlukçu siyasetin yaygınlaşması ile sonuçlanıyordu.

Bunun yanı sıra günümüzde hepimiz giderek daha fazla kendi görüşlerimizi pekiştiren, zıt görüşleri duymadığımız “yankı odaları”nda kendi fanuslarımızda yaşar hale geldik ve aynı zamanda zıt görüşlere sahip kişilerin bulunduğu ortamlarda hassas konularda tartışmaktan kaçınır olduk. Sonuçta suskunluğun hepimizi sarmaladığı kendi dünyalarımızda, katmanlanan sorunlara beraberce çözüm üretmekten çok uzağa düşer hale geliyorduk.

1 Erdoğan, E., & Uyan-Semerci, P. (2018). Fanusta Diyaloglar: Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması 2015, <https://www.turkuazlab.org/wp-content/uploads/2020/12/Kutuplasma-Arastirmasi-Sonuclari2015.pdf>; Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması 2017, <https://www.turkuazlab.org/wp-content/uploads/2020/11/kutuplasmanin-boyutlari2017-ozet-bulgular.pdf>

2 Uyan-Semerci, P., Erdoğan, E., & Sandal Önal, E. (2017). “Biz”liğin Aynasından Yansıyanlar: Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Araştırma bulgularımız ve hepimizin farklı alanlarda deneyimlediğimiz bir araya gelme konusunda yaşadığımız tüm tespitlerimize de dayanarak kutuplaşmayı azaltmaya yönelik çalışmak, demokrasiyi ve çoğulculuğu güçlendirmek için adım atmak üzere Türkiye’de Kutuplaşmayı Azaltmak için Stratejiler ve Araçlar Projesi, kısa adıyla TurkuazLab’i geliştirdik. Pandemi ile neredeyse aynı anda Mart 2020’de başlayan çalışmamızı, 2022 Haziran sonunda tamamlayacağız. Türkiye’de Kutuplaşmayı Azaltmak kelimelerinin ilk hecelerini birleştirerek oluşturduğumuz TurkuazLab, Avrupa ve Asya’yı, doğu ile batıyı birleştiren İstanbul Boğazı’nın rengi ve İstanbul’un farklılıklar ve çeşitliliği bir araya getiren benzersiz özelliğiyle de örtüştü. Yine de belki sizlerin de aklından geçen, bu rengin, farklı kutuplar için farklı çağrışımlar yapacağı eleştirisi ekibimizde de dillendi. Biz de bu durumun dahi konuşmaya, diyaloga, düşünmeye vesile olma ihtimalini de düşünerek, TurkuazLab ile devam ettik.

Renklerin birleştirmesi? Renklerin ayırması? Bize öğretilenler ve zamanla öğrendiklerimiz? Renkler bile bu kadar anlam yüklü iken birbirimize dair önyargılar olmadan nasıl konuşacak, birbirimizi nasıl duyacağız?

Kutuplaşmayı Anlamak dersliğindeki “Kimlik Oluşumu” dersinde yer alan, *Taraftarın Gözünden* videoları renklerin taraftarlar için anlamını bize aktarıyor:

Taraftarın Gözünden: Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe videolarını şu linkten izleyebilirsiniz: <http://turkuazlabsaha.org/class/kutuplasma-yi-anlamak/lecture/lecture2/module/module-2>

Çalışmamız kapsamında gerçekleştirdiğimiz Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2020 araştırması, bu konunun toplumdaki boyutlarını ve acil müdahale gerektiren bir soruna dönüştüğünü bir kez daha gösterdi. Araştırmamızın odaklandığı duygusal siyasal kutuplaşmayı daha önce yürüttüğümüz “Diğeri ile Karşılaşmada Ötekileştirme/meyi Anlamak: Türkiye’de Gençlerle Empati ve Eşitliği Tartışmak” araştırmasından taşıdığımız üç belirleyen kriter ile; parti taraftarları arasındaki sosyal mesafe, parti taraftarlarının duydukları ahlaki üstünlük ve diğer parti taraftarlarına karşı siyasal hoşgörüsüzlük olarak ölçtük. Türkiye’de siyasi parti taraftarlarının, “öteki” olarak gördükleri parti taraftarlarıyla komşu olmak istemeyenlerin, çocuklarının birlikte oynamasını istemeyenlerin ya da iş yapmak istemeyenlerin oldukça yüksek oranda olduğunu bulduk. Aynı zamanda çoğunlukla yakın hissedilen parti taraftarlarına olumlu sıfatlar, “öteki” parti taraftarlarına olumsuz sıfatların atfedildiğini gördük. Bu iki bulgu da farklı parti taraftarlarının birlikte yaşama arzusunun düşük olduğunu bizlere gösterirken,

siyasal alandaki haklara ötekinin sahip olmamasının da toplumda oldukça yüksek oranda kabul gördüğünü de yansıttı.

Türkiye’de demokrasinin sağlıklı bir şekilde çalışmasının önünde engel oluşturan kutuplaşmanın sonuçlarına dikkat çekmeyi hedeflediğimiz Turkuaz-Lab ile kutuplaşma ve beraber yaşamaya verdiği zararlar hakkında farkındalık yaratarak, Türkiye’de insan hakları, sosyal uyum ve diğerine saygının hâkim olduğu yeni bir ekosistemin oluşmasına katkı sağlamayı hedefledik. Turkuaz-Lab, sivil toplum, akademi ve ilgili tüm aktörleri kutuplaşmayı azaltacak stratejiler ve araçlar ile donatma amacıyla Mart 2020’de faaliyetlerine başladı. İlginç bir rastlantı olarak aynı tarihte Covid-19 salgını ile hepimizin mesafeye dikkat edip, kendimizi ve sevdiklerimizi korumaya çalışmak için “hayatın eve sığdığını” deneyimlediğimiz bir dönem de başladı. Tam da biz sosyal mesafe ölçeği ile toplumda tespit ettiğimiz durumu ele almaya çalışırken, hepimiz kendimizi korumak için evlerimize sığınmak zorunda kaldık. İçinde olduğumuz yankı odalarından çıkmamızı sağlamak için farklı karşılaşmaları önerecekken pandemi tüm dünyada bizleri maskelerin ardına saklanmak zorunda bıraktı.

TurkuazLab’da neler yaptık?

İki yılı aşan TurkuazLab maceramızda birbirleriyle ilişkili bir dizi adım attık. Öncelikle, çabamızı daha iyi anlatabilmek, tanıtabilmek amacıyla bir internet sitesi inşa ettik. TurkuazLab’ın www.turkuazlab.org adresindeki internet sitesi sadece çalışmanın içeriği, adımları ve ekibimiz hakkında detaylı bilgi vermekle kalmıyor; kutuplaşma konusuyla ilişkili bilgilere kolaylıkla erişilmesini sağlayan bir portal işlevi görüyor. İnternet sitesinde daha önceki araştırmalarımız, Türkiye ve dünyada yayınlanan akademik kaynaklar, konuyla ilgili uzmanlarla yaptığımız “podcast” ve “webcast” serileri ve başlıca kaynaklara aşinalık sağlayacak sesli sözlük videoları bulunuyor, böylelikle internet sitemiz sürekli güncellenen renkli bir kütüphane işlevi görüyor. Sitemizde aynı zamanda bu konuda çalışma yürüten diğer kuruluşlara da bağlantılar bulunuyor, böylelikle sorunu önemsenlerin çabalarını ortak bir platformda sunabiliyor.

Çalışmamızın bir sonraki aşamasında ortak sorunumuz kutuplaşma hakkında ortak akıl geliştirmek amacıyla “Politika Delfisi” (*Policy Delphi*) Yöntemi ile bir çalışma yürüttük. Türkiye’den ve dünyadan konunun uzmanlarının katıldığı çalışma dört aşamadan oluştu ve kutuplaşmanın temel nedenleri ve çözüm önerileri konusunda ortak bir bilgi üretmeyi amaçladı. Çalışma sonuçlarını Kasım 2020’nin sonunda yaptığımız bir çalıştay ile uzmanlarımızla paylaştık, Türkiye’de ve dünyada kutuplaşmanın varlığı ve kutuplaşmayı azaltmak için geliştirilebilecek stratejiler hakkında detaylı bir tartışma olanağı bulduk. “Politika

Delfisi” çalışması —bir sonraki bölümde yöntemi ve sonuçları hakkında daha detaylı bilgi vereceğiz— kutuplaşmayı daha derinlikli bir şekilde almamamıza ve kutuplaşmayı azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmemize katkı sağladı.

TurkuazLab kapsamında yürütülen etkinliklerin detayları için:
bkz. <https://www.turkuazlab.org/etkinlikler/>

Covid-19 salgınının bir derece azalmaya başladığı Kasım-Aralık 2020 tarihlerinde, 2015 ve 2017 yıllarında yürüttüğümüz Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırmasının sahasını yapabildik. Araştırma çalışması Kasım-Aralık 2020 tarihleri arasında, Türkiye 18+ yaş nüfusunu temsil eden 4006 kişiyle, 29 ilin kent- sel ve kırsal bölgelerinde yüz yüze görüşmelerle yapıldı. Saha çalışmasını Pandemi döneminin zor şartlarında hem görüşülenlerin hem de anketörlerin sağlığına dikkat ederek gerçekleştirebilen Fraktal Araştırma ekibine ayrıca teşekkür borçluyuz.

Elinizdeki kitapta araştırma bulgularımıza dair çarpıcı noktaları tüm metinde de yansıtmaya çalıştık, ancak çok sayıda slayttan oluşan ve sunumu iki saate yaklaşan çalışmayı daha fazla merak edenler, araştırmanın detaylı sonuçlarına ve araştırma sunumuna buradan ulaşabilir:

Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2020 Araştırması: <https://www.turkuazlab.org/ilgili-projelerimiz/turkiyede-kutuplasmanin-boyutlari-2020/>

Kısaca özetleyecek olursak, araştırmamız doğal afetler, salgın hastalıklar, terör saldırıları, ekonomik kriz gibi birtakım konuların Türkiye toplumunda ortak kaygıları oluşturduğunu gösterdi. Yine kadına yönelik şiddetin yaygınlığı konusunda toplumsal uzlaşma olsa da sorumlunun kim olduğu konusunda fikir ayrılıkları olduğu görüldü.³ Araştırma sonuçları Türkiye medyasında geniş bir yankı buldu ve hem sonuçları hem de konuyla ilgili kaygılarımızı farklı mecralarda dile getirme fırsatı bulabildik.

Araştırma sonuçları bize Türkiye’de bireysel düzeyde var olan duygusal kutuplaşmanın daha net bir resmini gösterdi. Öte yandan araştırmamızı daha önceki saha çalışmalarımızdan farklı kılan, tasarlamaya çalıştığımız müdahale aracını

3 Uyan-Semerci, P. & Erdoğan, E. (2021). İstanbul Sözleşmesi Hakkındaki Algılar: Kadına Yönelik Şiddetin Yaygınlığında Uzlaşma, Sorumlulukta Ayrışma. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 165-176. <https://doi.org/10.47613/reflektif.2021.20>

Tahmin Oyunu

Fanus Oyunu

Kaç: Kareliler ve Çizgililer

Şekil 2.2 TurkuazLabSaha'da oyunlar

biçimlendirmemize yardımcı olmasıydı. Hayalimizdeki müdahale aracı, herkesin kolaylıkla erişebileceği, içerisinde oyunlar yer alan ve oyunlaştırılmış bir çevrimiçi eğitim aracıydı. Aracımıza www.turkuazlabsaha.org adresinden erişilebiliyor. “Kutuplaşmayı Anlamak” başlıklı derslikte, altı temel başlık altında kutuplaşma hakkında bir sertifikalı eğitim programı hazırladık.

“Kutuplaşmayı Anlamak” başlığı altında sırasıyla “Kutuplaşma”, “Kimlik oluşumu”, “Ötekileştirme” ve “Gerçeklik oluşumu” var olan durumu ve süreçleri aktarmak için, “Temas ve karşılaşma” ve “İhtiyaçlar, haklar ve yapabilirlikler: farklılıklar ve ortaklıklar” başlıklı dersleri ise daha çok kutuplaşmayı aşabilmek için tasarladık. Her ders için ise konuyla ilgili okumalar, dijital kaynak önerileri (podcastler, videolar, webcastler vb.), ilgili linkler ve katılımcıların kendilerini test edebilecekleri kısa testler hazırladık.

Kutuplaşma ders videoları ve röportajlar, bizlerin önerdiği biçimde sırasıyla izleyebileceğiniz gibi, ayrı videolar olarak izleyebilir ya da ihtiyaçlar doğrultusunda çevrenizde, kurum içi eğitimlerinizde de bunları kullanabilirsiniz.

Ayrıca TurkuazLabsaha’da “KAÇ: Kareliler ve Çizgililer Ülkesi”, “Fanus Oyunu” ve “Tahmin Oyunu” isimli üç oyun da tasarladık. Bu oyunlar hem konu hakkında farkındalık arttırmak hem de

tartışma başlatabilmek için hepimize tutumlarımıza, davranışlarımıza ve çevremize eleştirel bakabilme imkânı sunuyor. Farklılıklarla beraber uyum içinde yaşayabilmenin imkânlarını birlikte düşünmek için TurkuazLabsaha’nın sizin tarafınızdan ihtiyaçlarınıza uyan bir şekilde yaygın biçimde kullanılmasını çok önemsiyoruz.

Çalışmamızın bir sonraki aşamasında bizim için yine oldukça heyecan verici bir başka faaliyet olan il çalıştaylarına başladık. Türkiye’nin on farklı ilinde gerçekleştirdiğimiz il çalıştayları ile kutuplaşma olgusuna yönelik bir anlayış/farkındalık oluşturmayı ve katılımcılarla işbirliği içerisinde çalışarak kutuplaşmayı azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmeyi hedefledik. Bu amaçla kutuplaşma sorununu önemseyecek ve azaltmaya yönelik faaliyetler yürütebilecek, birbirimizden öğrendiklerimizi kendi deneyimleriyle birleştirebilecek davetlilerimizle bir tartışma platformu sağlamaya çalıştık.

İlkini Eylül 2021’de İstanbul’da gerçekleştirdiğimiz il çalıştaylarını sırasıyla Trabzon, Muş, Zonguldak, Bursa, Diyarbakır, Mardin, Ankara, İzmir ve son olarak Adana’da Mayıs 2022’de tamamladık. Kutuplaşmanın Türkiye’nin farklı coğrafyalarında bireysel düzeyde ve sivil toplum çalışmalarında nasıl deneyimlendiğini bizlere gösteren il çalıştayları, katılımcılarına da kutuplaşmayı anlama, tartışma ve farklı alanlarda çalışanlarla bu konuyu derinlemesine konuşma ve tanışma imkânı yarattı. TurkuazLab il çalıştayları hakkında detaylı bilgileri, kitabın ilerleyen bölümlerinde “TurkuazLab İl Çalıştayları” başlığı altında aktarmaya çalışacağız.

Şu an okumakta olduğunuz bu metin ile de TurkuazLab yolculuğunu, bu yolculukta öğrendiklerimizi siz okuyuculara aktarmak istedik. Kutuplaşmanın ne olduğu ne olmadığı, kutuplaşmaya dair tanımlar ve kavramlar, duygusal siyasal kutuplaşma, kutuplaşmanın nedenleri ve nelere sebep olduğu başlıkları üzerinden aktarımlarda bulunmaya çalıştık. Konuk yazarlarımızın kendi çalışma alanlarıyla ilişkili olarak kutuplaşmayı ele aldıkları yazıları ile kitabımız zenginleşti ve içerik yönünden çeşitlendi. Bu vesileyle onlara kitabımıza değerli katkılarından dolayı bir kez daha teşekkür etmek isteriz. Açık erişim ile geniş bir yelpazeden okuyucuyla buluşmasını ve kutuplaşmayı azaltmaya yönelik atılan adımlara katkı sunacağını umuyoruz.

İl çalıştaylarında bir araya geldiğimiz sivil toplum temsilcileri, aktivistler ve ilgili paydaşların katılımıyla gerçekleştireceğimiz kapanış konferansımızla da TurkuazLab’in bulgularını kamuoyuyla paylaşacağız. Amacımız bize katılan dostlarla kutuplaşmayı azaltmaya dair yeni adımların atılmasını sağlamak ve bu bağlamda sorunların ortak akılla, elbirliğiyle çözülmesine vesile olmak.

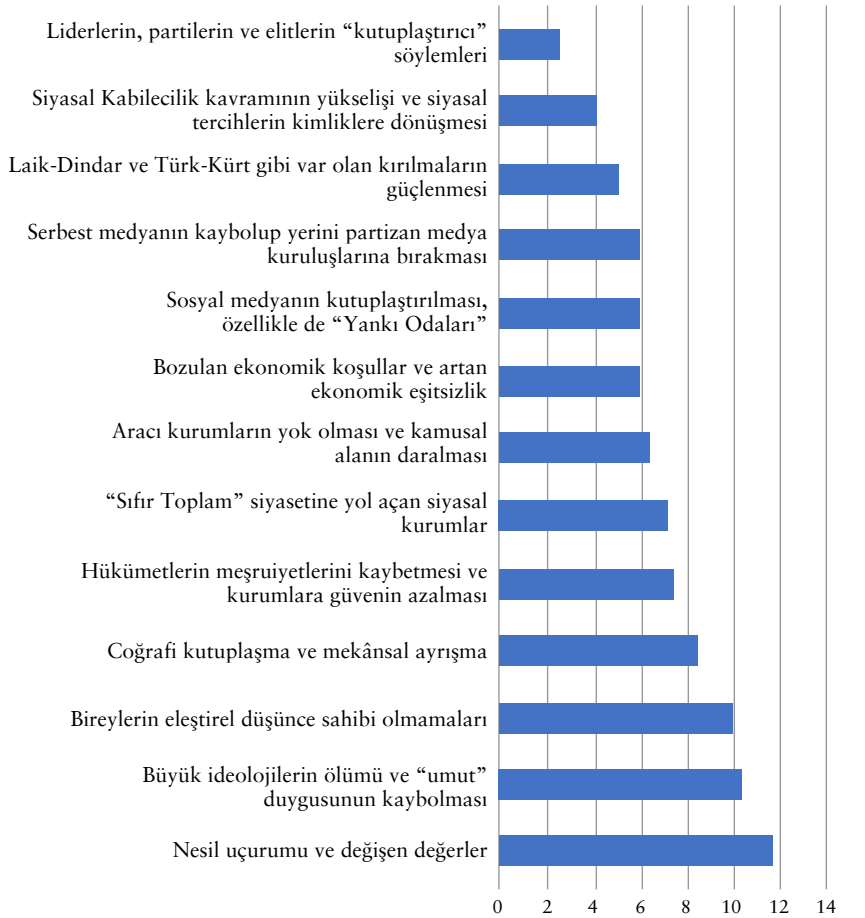
POLİTİKA DELFİSİ ÇALIŞMASI

Çalışmamızın başlangıç aşamasında kutuplaşma konusunda uzmanlığı olan Türkiye’li ve uluslararası camiadan uzmanların katılımıyla pandemi koşullarında çevrimiçi “Politika Delfisi” yürüttük. Politika Delfisi çalışması, konu uzmanlarının belirlenen çerçevede politikaları, birden fazla turda istişare ederek geliştirmelerini sağlayan bir yöntem.

İsmi Antik Yunanistan’daki Delfi Tapınağı’ndan alan bu yöntemi, ilk önce 1950-60 yılları arasında gelecekteki değişiklikleri öngörmek amacıyla RAND Corporation adlı düşünce kuruluşu uygulamış. Uzmanların, olması muhtemel olayların olasılıkları ve sonuçları üzerine, diğerlerinin görüşlerini göz önünde bulundurarak kestirim yaptıkları ve bir uzlaşma aradıkları bir yöntem olarak geliştirilmiş. 1969 yılında Murray Turrof, bu yöntemi siyaset geliştirmeye uyarlamış ve Politika Delfisi (*Policy Delphi*) ismi vermiş. Önemli bir politika konusundaki tartışmalarda en güçlü karşıt görüşlerin nedenleriyle birlikte ortaya çıkmalarını sağlayacak bir ortam sağlamayı ve sağlıklı bir müzakere ortamı yaratmayı amaçlamış.

Biz de çalışmamızda Politika Delfisi yöntemini kendi araştırma alanımıza uyguladık. Bu yöntemin en önemli avantajı, sıradan bir çalıştayda duyulamayacak seslerin duyulmasını ve uzmanların diğerlerinin görüşlerini duyarak kanaatlerini değiştirebilmelerini sağlaması. Pandemi koşulları nedeniyle “uzaktan” yaptığımız bu çalışmada, önce küresel ve yerel kutuplaşmanın nedenlerini sorguladık, daha sonra da bu kutuplaşmaya nelerin çare olabileceğini tartıştık. Çalışma sonrasında yine uzaktan bir çalıştay ile de sonuçları daha detaylı tartışabildik.

Politika Delfisi çalışmasında öncelikle Türkiye’de ve dünyada kutuplaşma konusunda doğrudan ya da dolaylı çalışan uzmanlardan oluşan bir panel oluşturduk. Bu panele, çalışmamıza katılmaları için bir davetiye ilettik. Katılmayı kabul eden uzmanlar üç turlu bir çalışma yaptılar. İlk turda Türkiye’de ve dünyada kutuplaşmanın nedenleri üzerine açık uçlu bir soruyu yanıtladılar. İkinci tur geldiğinde, ilk turda verilen yanıtlardan oluşturulan listeyi önemine göre sıraladılar. Aynı turda, kutuplaşmanın çözümlerine yönelik önerilerini de sundular. Üçüncü tur geldiğinde uzmanlar, ikinci turun sonuçlarını göz önünde bulundurarak yeniden bir değerlendirme yaptılar, önerileri önem ve yapılabirlik kriterlerine göre sıraladılar.

Şekil 2.3 Kutuplaşmanın Nedenleri (Sıralama)

Şekilde de görüldüğü üzere çalışmaya katılan uzmanlar kutuplaşmanın en önemli sebebinin liderlerin, partilerin ve elitlerin kutuplaştırıcı söylemleri olduğunu düşünüyorlar, ortalama olarak ikinci sırada belirtilmiş. Kimlik siyasetiyle ilişkilendirilebilecek iki gelişme, birincisi siyasal tercihlerin kimliklere dönüşmesi ve ikincisi var olan toplumsal kırımların —Laik-Dindar, Türk-Kürt gibi— güçlenmesi de ikinci sırayı alan etkenler.

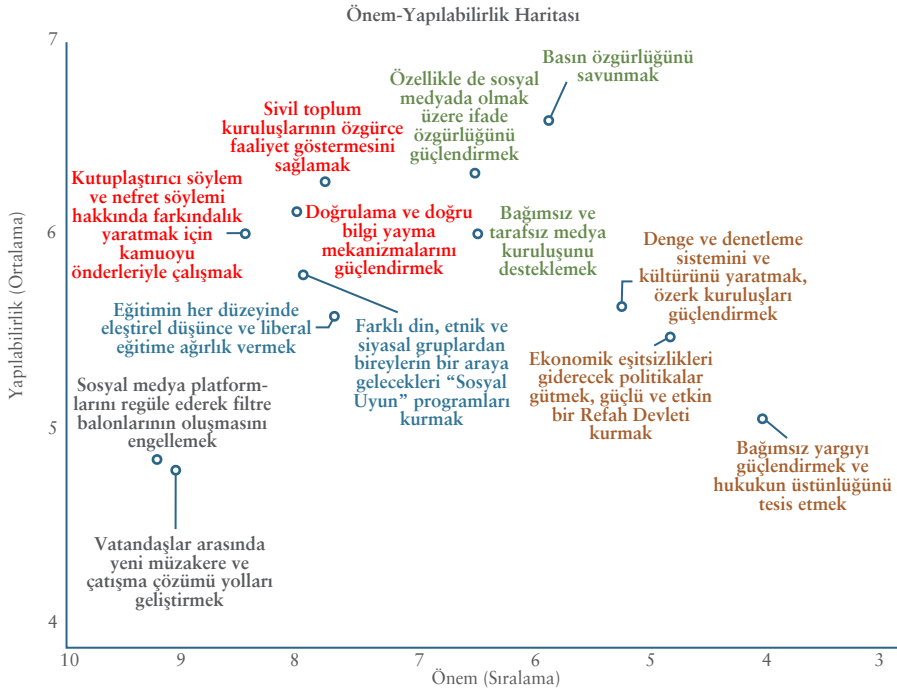
Ekonomik eşitsizliğin artması da kutuplaşmanın önemli nedenlerinden biri olarak görülürken; ülkemizin medya ortamının da kutuplaşma üzerinde etkili olduğu düşünülüyor: Serbest medyanın yok olup yerini partizan bir medya ortamına bırakması ve bir çare olabilecekken sorunun bir parçasına dönüşen sosyal medyanın yükselişi.

Bu iki gelişme de insanların yankı odalarında yaşayıp diğerinin görüşüne aşına olmalarını engelleyen gelişmeler. Siyasal kurumlara güvenin azalması ve referandum/referandum benzeri seçimlerle siyasetin “Sıfır Toplam” bir oyun haline dönüşmesi de diğer önde gelen sebepler arasında. Coğrafi kutuplaşma, mekânsal ayrışma ve bireylerin eleştirel düşünce sahibi olmaması ise nispeten geride kalmış.

Kutuplaşmaya Karşı Mücadelede Yapısal Reformlar Gerekliyor

Çalışmanın daha sonraki aşamalarında ise uzmanların önerdiği kutuplaşmayı azaltabilecek bazı politikalar üzerinde konuştuk ve bu politikaların önemi ve yapılabilirliği üzerinde tartıştık. Çalıştayda ise bu politikalar üzerine daha detaylı tartışmalar yaptık.

Şekilde de gösterildiği üzere, kutuplaşmaya karşı alınabilecek önlemlerin kendiliğinden bir gruplamaya gittiğini görüyoruz. Bazı konular diğer konulardan daha önemli, ancak yapılabilirlikleri düşük. Bağımsız yargıyı güçlendirmek ve hukukun üstünlüğünü tesis etmek; ekonomik eşitsizlikleri giderecek politikalar güderek güçlü bir refah devleti kurmak ve denge-denetleme sistemini ve kültürünü yerleştirirken, otonom kurumları güçlendirmek önemli bulunan ama yapılması zor görülen politikalar arasında.

Şekil 2.4 Kutuplaşmaya Karşı Tedbirler (Önem X Yapılabilirlik Haritası)

TURKUAZLAB İL ÇALIŞTAYLARI

TurkuazLab yolculuğunu özetlerken belirttiğimiz gibi il çalıştaylarımızı kutuplaşma olgusuna yönelik farkındalık yaratmak ve sivil toplumla birlikte kutuplaşmayı azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmek, ortak akıl üretmek amacıyla planladık. Aynı zamanda TurkuazLab’da yaygınlaştırmak üzere geliştirdiğimiz tüm bilgileri ve araçları paylaşarak, katılımcıların bilgisine sunarak, onların çalışmaları açısından faydalı olmasını umduk. Çalıştaylarımızı Eylül 2021 ve Mayıs 2022 tarihleri arasında Türkiye’nin on ilinde sivil toplum kuruluşu temsilcileri ve aktif yurttaşlardan oluşan toplam 239 katılımcı ile kapalı toplantı olarak gerçekleştirdik. Pandemi döneminin kısıtları sebebi ile çalıştay takvimini bir süre ertelese de bizler ve davetimizi kabul eden katılımcıların birçoğu için, pandemi sonrası yüz yüze katıldığımız ilk toplantı olması açısından özel bir deneyimdi, toplantıları hepimiz için değerli kıldı ve yüz yüze tartışmaları ne kadar özlediğimizi fark ettik...

İl çalıştaylarında bazen çok net olarak sorulan bazen de akıllardaki soru olarak sohbetlerde dillendirilen önemli soru, neden o ilin seçildiği ve neden bu katılımcılara davet gittiği idi. Aslında içinde bulunduğumuz kutuplaşmış siyasal iklimin bu tür “niyet okuma”; “ardındaki neden”i bulma güdüsünü devreye sokması da çok anlamlı ve anlaşılır. Çalışmamızın sınırları ve süresi içinde 10 ili belirlememiz gerekiyordu. Türkiye’nin farklı bölgelerinden, birbirinden farklı sosyo-kültürel özellikler taşıyan, sivil toplumun yapısı ve siyasi eğilimleri çeşitlilik gösteren on ili; İstanbul, Trabzon, Muş, Zonguldak, Bursa, Diyarbakır, Mardin, Ankara, İzmir ve Adana olarak netleştirdik. Amacımız büyükşehirlerin yanı sıra çeşitliliği olabildiğince yakalayacak ve mümkünse çevre illerden de katılımı arttıracak illeri seçmekti.

İlki Eylül 2021’de başlayan il çalıştaylarının sekizini 2021 yılı içerisinde tamamladık. Covid-19 vakalarındaki artış sebebiyle ara verip, 2022 Mayıs ayında İzmir ve Adana toplantıları ile on ili tamamlanmış olduk. Her ilde o il ve çevresindeki illerden sivil toplum kuruluşları temsilcileri, üyeleri ve aktif yurttaşları “Türkiye’de ve Dünyada Kutuplaşmayı Anlamak ve Azaltmak” başlıklı il çalıştaylarına davet ettik. Kendi çalışma alanlarında deneyimledikleri kutuplaşma örneklerini paylaşarak çözüm önerileri geliştirmeye katkı sunacak ve çalıştayda elde edilen çıktıları kurumlarında paylaşacak kişileri bulmaya çalışarak, çalışmamızın amaçlarına uyumlu olacak şekilde oldukça geniş kapsayıcı bir davetli listesi hazırladık. Yazılı davetin ardından yanıt alamadıklarımıza telefonla da ulaşmaya çalıştık. Yaklaşık olarak davet ettiğimiz her üç kişiden biri katılımcı olarak bizlerle oldu. Sonuçta cinsiyet dağılımının eşit olduğu çalıştay katılımcı-

ları ağırlıklı olarak (%70) üniversite ve üzeri eğitime sahiptirler. En genç katılımcımız 19 ve en yaşlısı 75 yaşında idi.

Bu noktada katılımcıların bu davate icap edenler olduğunu ve bu açıdan aslında “bu konu”ya ya da “bize” dair kuşku duyanların bir kısmının baştan bu karşılaşmaya/buluşmaya katılmamayı tercih etmiş olabileceğini belirtmemiz gerek. Özetle ne kadar kapsayıcı bir katılım olmasını istesek de bunun yine de sınırlı olduğunu söylemeliyiz. İl çalıştaylarına katılan ama daha sonra kendilerinin ifadeleri ile aslında daha çok “kim” olduğumuzu ve “amacımız”ın ne olduğunu merak eden kuşkucu katılımcılar da yer aldı. Özellikle bu kuşkucu katılımcıların gün sonu geri bildirimlerinde “bakıp gitmeyi” planlarken tüm gün kaldıklarını ve çalıştaya dair olumlu görüş dile getirmeleri bizi memnun etti. Olumsuz düşünenlerin sessiz kalmadığını umut etmek istiyoruz.

Katılımcılarla tanışma ve ısınma etkinliği ile başlayan çalıştayda amacımız güvenli bir ortam yaratarak, herkesin birbiriyle taşıdığı şapkaların yanı sıra bireysel tercihleri, özellikleri ile de karşılaşmalarıydı. Benzer yaşam biçimlerini veya farklı düşünce ve tutumları ortaya çıkaran gündelik sorularla başladık. Farklı sorular, farklı katılımcıları yan yana getirdi. Vejeteryan olmak ya da spor yapmak gibi sorular katılımcıların daha da yaratıcı soruları ile oldukça renkli ve kahkahalı bir aktiviteye dönüştü. Aslında tam da bu oyun, bizim bireysel düzeyde önyargıları ve kalıpyargıları bir kenara bırakarak, birbirimizi tanıyabilmemiz için sihirli olmasa da anahtar bir rol oynayarak, günün devamının daha az gergin ve daha az çatışmalı geçmesini sağladı. Burada ekibimizin Itır Erhart gibi hem deneyimli hem de sonsuz bir pozitif enerji ile bu tanışmayı/ karşılaşmayı sağlayan bir üyesi olması çok büyük şans.

Tanışma ve ısınma etkinliği sonrasında “Kutuplaşma: Temel Kavramlar ve Araştırma Bulguları” ile kutuplaşma hakkında temel kavramları ele alıp, odaklandığımız duygusal kutuplaşmanın ne anlama geldiğini, tartışmaya temel oluşturması için Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2020 araştırmasının sonuçlarının özetini aktardık. Her ilde katılımcıların soru ve yorumları ile birlikte araştırma sonuçlarını ele aldığımız heyecanlı oturumlar gerçekleştirdik. Bu oturum sonrasında kutuplaşmanın hayatımıza etkilerini, katılımcıların bireysel ve kurumsal düzeydeki kutuplaşma deneyimlerini paylaştıkları bir oturumla tartıştık. Bu noktada her ilin dinamiği, katılımcıların tecrübeleri örneklerin ve tartışmanın dilini etkiledi. Bireysel tecrübeleri dillendirmek ve kendi yaşamımıza, kendi ailemize, kurumumuza, kendimize eleştirel bakmak çok kolay bir süreç olmadığı için, bu tartışmada daha güvenli bir biçimde kurumların içinde bulunduğu zorlukları ya da ilin sorunlarını ifade etmek bazı katılımcılar için tercih ettikleri risksiz bir tutum oldu. Ancak bazı illerde katılımcıların belki de hiçbir

ortamda sesli aktarmadıkları deneyimleri tüm içtenlikle paylaşmaları hem hepimizde üzüntü, öfke, empati gibi çok farklı duygular uyandırdı hem de sonrasında söz alan katılımcıların kendi öznel deneyimlerini daha rahat paylaşmasını sağladı. Bu oturumların daha detaylı bir özetini aşağıda ele alacağız.

Öğle saatlerinde verilen bir yemek molası ardından çalışmaya, kısa bir ısınma etkinliği sonrasında katılımcıların kutuplaşmadan çıkış yollarını birlikte düşündükleri ve çözüm önerilerini beraberce geliştirdikleri 5-6 kişilik grup çalışmaları ile devam ettik. Her grubun ürettiği fikir ve önerileri tüm katılımcılarla paylaştığı ortak buluşma sonrası, kutuplaşmayı azaltmaya yönelik çözümler neler olabilir, nelere ihtiyaç var, hangi yöntemler uygulanabilir, bunları konuşabildik, belki de somut çıktılar oluşturabildik, bunlara da birazdan değineceğiz.

Genelde beklenen çalıştay akışının tersine, ekibimizin kendi düşünce yolculuğunu, TurkuazLab'i ve çevrimiçi eğitim aracı başta olmak üzere tüm çıktılarını tanıtmayı ise son oturuma bıraktık. Bu tanıtımın başta olmaması bilinçli bir tercihimiz oldu. Her il çalıştay farklı yönleri ile çok öğretici oldu ve baştan bizim çalışmamızın detaylarımızla başlasaydık, deneyim paylaşımı ve çözüme dair beraber düşünmenin bizim aktardıklarımızla belirlenme ihtimali vardı. Bizim için çalıştayların en büyük katkısı, bilmediğimizi, düşünemediğimizi katılımcılardan duymak idi. Katılımcıların sahip oldukları farklı şapkalar ile kutuplaşmayı azaltma çabasındaki yolculuğumuza katılmalarını umduğumuzu belirterek, başka buluşmaların imkânlarına dair düşünerek, tartışarak çalıştayları sonlandırdık.

Kutuplaşmanın Hayatımıza Etkileri

“Kutuplaşmanın hayatımıza ve sivil topluma etkisi” oturumunda dillendirilen temaları ve örnekleri bu bölümde sizlere olabildiğince özetlemek istiyoruz. Oturumlarda amacımız, katılımcılardan kutuplaşmanın bireysel alana ve sivil topluma nasıl yansıdığı ve varsa ortaklaşmaya dair iyi örnekleri duymaktı. Ancak tüm illerde kutuplaşma ve Türkiye'nin siyasal ortamına dair genel yorumlar da farklı yoğunlukta dile geldi. Bu oturumlarda paylaşılanları sırasıyla en çok dillenen temalar çerçevesinde ortaklıklar ve farklı duruşları da içerir bir biçimde yorumlar ve deneyimler üzerinden aktaracağız.

Siyasal hayata dair genel tespitler: “Kutuplaşma bir var olma stratejisi.

Burada aksaklık nerede var?”

Çalıştaylarda “siyaset kutuplaşmayı belirliyor” düşüncesi en çok duyduğumuz yorumlardandı. Siyasetçilerin, parti liderliklerinin kutuplaşmayı arttırdığı, derinleştirdiği aktarıldı. Ancak son dönemlerde iktidar sahiplerinin —partilerden

bağımsız— kutuplaşmayı gündeme aldıkları ifade edilirken, partilerin kendi gündemlerine bağlı olarak kutuplaşma söylemini kullandıklarından bahsedildi. Çalıştaylarda siyasal parti üyelerinin yan yana gelemes olduğu görüşü de sıklıkla tekrarlandı.

Haklara erişimin siyasallaşması, yargı sisteminin kişilerin kimliklerine göre işliyor oluşu da yine dikkat çeken ve kutuplaşmayı arttıran bir nokta olarak sıklıkla aktarıldı. Kutuplaşmadan kimlerin sorumlu olduğunu araştırmamız, kutuplaştırmanın müsebibini sormamız gerektiği görüşlerinin, oturumun çizdiği-miz çerçevesini eleştirir biçimde bize yöneltildiği durumlar oldu:

“Sorun toplumda değil, sorun politikacıların ve medyanın dilinde. Basında anlatılanlar veya siyasi partiler tarafından kullanılan dil kutuplaştırıcı ve bunun çevresinde siyaset yapmaktalar.”

“En büyük sorun siyaset. Muhalefet veya iktidar olsun, siyaset çirkinleşti. Toplumda siyah bir set çekilmiş. Bu siyah setten dolayı görünmez olanlar var.”

“Sağlı sollu bataklığa saplanmış durumda siyasi partiler; insanlık haysiyetini barındıran cümleler çıkmıyor. O yüzden bunlara cephe alırım. Tutulacak bir şey yoksa ve hâlâ insanlar tutuyorsa bana göre ırkçılık kavramı bir dindir, bir inançtır. O sistemi tanırlaştırmış olanlar için böyledir. Hem kendimi onlardan uzak tutarım hem de yakın çevremi uzak tutarım.”

Bu tür eleştirilere, bizden önce diğer katılımcılardan katılmayanlar olduğunu gördük. İnsanların içinde bulundukları gruplar içerisinde kümeleşmelerinin, hemşerilik ilişkilerinin gündelik hayattaki iletişimi belirlediği ve kutuplaşmanın “biz”in değil, daha farklı grupların sorunuymuş gibi algılandığı söylendi. Kutuplaşma hakkında paylaşılan ifadelerde, toplumdaki ötekileştirme ve ayrışmanın belirginleştiği vurgulandı. Örneğin kendimize hak gördüğümüzü başkasına görmemek, diğer insanları fark etmeyerek ortak acı ve sevinçlerin göz ardı edilmesi, Türkiye’de özellikle bazı bölgelerde yaşanan olaylara karşı sessiz kalınması gibi ifadeler ile katılımcılar toplum içerisindeki kutuplaşmayı örnekledirdiler. Kutuplaşmadan bahsederken başkasının sorunuymuş gibi bahsedilmesinin sorunlardan biri olduğu ifade eden katılımcılar da oldu:

“‘Biz’in’ değil, daha farklı grupların sorunuymuş gibi, ‘onlar’ kutuplaşıyor” gibi yansıtıyor.”

“Bütün her şey siyaset ve medya dediğimizde ev sahibinin suçu yok mu demek gerekiyor, hırsız zaten suçlu ama ev sahibi kapıyı açık bıraktı. Toplumda da bir şey var, çabuk etkileniyoruz ve iyi dönüşüme yol açmıyor bir şeyler. Kimliklerimizi ayrı bir yere koymayalım ama çıkış noktası burada tıkanıyor.”

Bir katılımcımız tartışmaları dinleyince demokratik ilde yaşadığını hissettiğini ama öyle olmadığını söyledi. “Madem bu kadar bir aradalık var. ...kimliğimden, yaşadığımız politikadan dışlanmaya maruz kaldım, yaptık da.”

Toplumun eğitim düzeyindeki farklılıklar, ana dilde eğitim konusu, KHK kararları, göç ve ekonomik eşitsizlikler Türkiye’de kutuplaşmayı artırdığı düşünülen diğer önemli konular olarak ifade edildi. Çalıştaylarda Türkiye’deki kutuplaşma hakkında altı çizilen önemli noktalardan birinin aşağıda ele alacağımız siyasetin ve medyanın kutuplaştırıcı dili olarak vurgulandığını gördük. Siyasilerin kutuplaşmayı arttıran söylemlerinin toplum içerisindeki farklılıkları çatışmaya dönüştürdüğüne, kutuplaşmayı araçsallaştırdıklarına ve hangi parti olduğu fark etmeksizin siyasilerin hınç, intikam, korku gibi duygulara vurgu yaparak kutuplaşmayı körüklediklerine değinildi. Dijitalleşme kültürünün kutuplaşmayı artırdığı vurgulandı. Dijitalleşmeyle birlikte özel yaşamın daha görünür halde geldiği ve hoşgörünün azalmasıyla örneğin bazı özel şirket çalışanlarının sosyal medya paylaşımları sebebiyle işten atılmasına sebep olan süreçlere şahit olduğuna dikkat çekildi. Bu ortamın endişe yarattığı aktarıldı. Tüm bu durumun yeni olup olmadığı ve eskiden “aramızda sorun yoktu” argümanı üzerine de tartışıldı.

Endişe ve güven: “Herkesin endişesi var”

Katılımcıların birçoğu “endişeli” olma halini farklı düzeylerde ve biçimlerde ifade ettiler. En çok dillendirilen durumlardan biri: “Herkesin endişesi var” oldu. Yine kutuplaşmanın yarattığı duygular açısından hınç, intikam, korku gibi duyguların altı çizilerek kutuplaşmanın ve endişelerin sürekliliği anlatıldı.

Güvende hissetmek yine birçok ilde çok defa dillendirildi. Sosyal medyada, kamusal alanda düşüncelerin ifadesine dair korkular, çekinceler aktarıldı. Çalıştay katılımı için bile kimsenin güvence veremeyeceğinin bir katılımcı tarafından söylendiğini hatırlıyoruz⁴. Suskunluk Sarmalı’nın günlük hayata ve iş yapış biçimlerine de sirayet ettiğini söyleyen bir katılımcı, her bir kutbun kendini güçlendirme eğiliminde olduğunu, bu güç arttıkça istenmeyen şekilde davranmaya ve konuşmaya dönüştüğünü, girilen ortamlarda selamlaşmaların dahi değişerek davranışlara yansıdığını aktardı. Bu durumun aynı zamanda farklı çevrelerden gelen insanların birbirleriyle temasını oldukça azalttığı ve mesafeyi artırdığı da vurgulandı. Ancak düzenledikleri bir eğitim tecrübesini aktaran bir katılımcımız ise “Kendimizi, olduğumuz gibi, kısıtlanmadan ait hissettiğimiz bir alan oldu.

⁴ Biz, bu olası endişenin katılımı sınırlamaması için, çalıştayları konuşulanların değil, konuşanların gizliliğini koruyan Chatham House kuralları ile yürüttük. Burada konuşulanları il özelinde olmayan genel bir çerçeveden aktarmayı ve direkt alıntılarda il, mahalle, mezhep, etnik köken gibi tüm özel isimleri üç nokta ile belirtmeyi tercih ettik.

Derin kutuplaşma içinde insanların nasıl hâlâ bir araya gelmek istediğini gösteriyor bu. Suskunluk sarmalını kendi çapında aşmaya çalışan insanlar var” diyerek iyi bir örnek sundu.

Yaşadığı şehirde “yaşamak güvenli hissettiriyor, çünkü komşum tarafından yardım alabileceğimi biliyorum” ifadesi, ismini söylediğinde ona ait bir algının oluştuğunu ve gruba yerleştirildiğini belirten bir katılımcıdan geldi: “Adımı söylemedikçe sınıfsal açıdan ortada bir yerdeyim”. Kişinin adının, onun yaşamını etkilemesine bir diğer örnek bir başka katılımcı tarafından çocukken “oyunlara alınmaması” olarak aktarıldı.

Mekâna, şehire ya da mahalleye göre güven hissetmek vurgusu birçok ilde karşımıza çıktı. Ne kadar farklı olsun, hoşgörü olsun desek de kriz zamanlarında bunun —kutuplaşmanın— ortaya çıktığı söylendi: “...’da daha milliyetçi kesimde yaşadım ama ...’de bu sorun yoktu, sol görüşlü öğrencilerin çevresiydi.’da yaşarken o güvenli duruma ihtiyaç duymuyorsun, ama deplasman olduğunda koruma içgüdüğü hissediliyor”. Farklı illerde ya da il dışına çıkarken nasıl daha güvende hissedilebileceği ve bir sivil toplum kurumunun parçası olmanın ne kadar önemli olduğu söylendi.

Kutuplaştırmacı dil: “Dil yarası”

Kutuplaştırmacı dilin etkisi çok fazla tekrarlanan ve her düzeyde aktarılan bir başlık oldu. Bu bölümün başlığı olan “dil yarası” da bir katılımcı tarafından söylendi. Siyasetçilerin kullandığı, medya ve sosyal medyada kullanılan dile dair örnekler paylaşıldı. Siyasi söylemlerin farklılıkları araçsallaştırdıkları ve ayrımların yaratıldığı vurgulandı. Siyasette ve medyadaki kutuplaştırmacı ve ayrımcı dil sebebiyle yan yana gelmenin ve diyalogun mümkün olduğuna dair bir söylem geliştirmenin zorlaştığı vurgulandı.

Okulda, mahallede kullanılan dil ve evde büyüklerin kullandığı dilin çocuklara etkisi farklı illerde birçok katılımcı tarafından örneklendirildi. Bu noktada daha çok kişisel tecrübeler, kendilerinin ya da sevdiklerinin yaşadığı örnekler aktarıldı. Ev içinde çocukların bu dille büyümesinin, ayrımcılığı normalleştirilmesi ve içselleştirilmesinde etkisi olduğu ifade edildi. Bir katılımcı kendisine etnik kimliğinin “saklanması” gereken bir durum olduğunu bilmediğini “ta ki samimi arkadaşşıma gidince babaannesesi ... ‘kimlerdensin’ diye sorunca” verdiği yanıtı karşı arkadaşının babaannesinin söylemesi ile aslında kimliğinin farkına vardığını paylaştı. Başka bir katılımcı çocuğunun iki yıl içinde farklı illerde yaşarken geçirdiği değişimi özetleyerek, iki yıl önce başka ilde beraber oyun oynadığı yine aynı gruba ait çocuklar varken, taşındıkları ilde “anne ben artık ...leri sevmiyorum, okulda kimse sevmiyor” dediğini aktardı.

Kutuplaşmanın etkilerinden biri olarak ele aldığımız suskunluk sarmalının, iş yapma pratiklerine nasıl yansıdığına dair çarpıcı bir örnekte, bir katılımcımız sosyal medya hesaplarını gizliye aldığını aktardı. Birçok çalıştayda sosyal medyadaki paylaşımların tartışılmasıyla ilişkili bu örnek üzerinden, var olan yapının ve bağlamın baskı ile ilişkilendirildiğini ve farklı görüşlerin paylaşılmasının bu tür durumlarda sorun yarattığını, bu durumun kutuplaşmayı derinleştirdiğini de tartıştık.

Ayrımcılık pratikleri: “Hep bir ama var...”

“Hep bir ‘ama’ var ve ‘ama’ kutuplaşmayı beraberinde getiriyor, daha katmanlı olarak kutuplaşıyoruz gittikçe” ifadesi farklı gruplardan katılımcılar tarafından aktarıldı. “Ama” sonrasının, bir önemi olduğunun altı çizildi. “Ama” ile başlayıp devam eden söylemin etkisinden bahsedildi.

Bu “ama”ların ayrımcı pratikleri haklı göstermek için kullanıldığını katılımcılar örneklerle anlattılar. Yaş, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnik ve mezhepsel azınlıklar, muhafazakâr/modern ayrımının deneyimlendiği ayrımcı pratikler tartışmalarda örneklendirildi. “Öteki”ni isteyip/istememenin düşündürücü ve endişelendirici olduğu; “hak” olduğu ve bir tür “alt-üst ilişkisi” oluşturmaması gerektiği ele alındı. Birçok katılımcı “hak” olduğunu ve hak perspektifinden bakmak gerektiğinin altı çizirken, bir katılımcımız ise “bunun bir had sorunu olduğu”nu söyledi.

Kadının, kadınların bedeni üzerinden kutuplaşmanın derinleştiğinden bahseden kadın katılımcılar, “kapalı olan” ve “kapalı olmayanlar”ın görüşlerine dair önyargıların, kalıpyargıların olduğunu söylediler. Yine kadın katılımcılar, ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıklarını örneklerle açıkladılar:

“Kadın olduğum için ayrımcılıkla karşı karşıya geldim ve ne zaman haklarımı istediysem (ki bana verilmiş haklar) o zaman sorun yaşadım.”

“Kadın olarak liseye devam etmem baskı yarattı sonra gittiğim üniversite için de ayrı bir mahalle baskısı yaşadım. Ahlaki üstünlük konusunda olumsuz bir sürü sığara maruz kaldım. Kimseye laf anlatamayacağımı düşündüm.”

Benzer bir biçimde genç ya da yaşlı olmak üzerinden yaş ayrımcılığı örnekleri de verildi. Gençlere yönelik tutumu bir katılımcı aşağıdaki sözlerle aktardı:

“Gençler olarak sadece gelecekte değil, bugünün ortakları olarak da karar vermede olacağız. Ne zaman dâhil olsak gençlerin ‘ası’ ya da ‘vandal’ olma hali ortaya çıkıyor.”

“Norm”un dışında olanlara dair de ayrımcılık katılımcılar tarafından aktarıldı. Otizimli bireylerle çalışan katılımcı: “Sadece Suriyeliler ya da etnik köken olarak çerçevelenmesi doğru değil” diyerek, otizmilere karşı da mesafeyi ve negatif tutumu örneklendirdi. Başka bir katılımcı da toplumda mental rahatsızlıklarla ilgili de önemli bir ayrımcılık olduğunu söyleyerek akademik alanda belirli konulara dair çalışmanın yoğunlaştığını, örneğin mental rahatsızlıklara yönelik ayrımcılığın ve ötekileştirmenin ele alınmadığının altını çizdi.

“Turnusol kağıdı”nın kendi kimliklerine dair tutum olduğunu söyleyen katılımcıya yine aynı kimliğe sahip olduğunu söyleyen bir başka katılımcı aşağıdaki yorumu yaptı:

“Sadece’lerin ayrımcılığa maruz kaldığını düşünüyordum, yeni çalıştığım dernek hakları ile ilgileniyor. Sonra şehir şehir gezince (onların) koşullarını gördüm, yaşadıkları hukuki sorunları değerlendirdim.”

Ayrımcılık ve önyargı pratikleri farklı şekilde deneyimlerle de aktarıldı. Dış görünüşü ve doğduğu yer sebebiyle iş vereninin önyargılı davranışlarına maruz kaldığını belirten bir katılımcımız da tecrübesini şu sözlerle dile getirdi:

“İşe alındığımda patronum dış görünüşüm ile ilgili nedenlerle aslında alınmamı istemediğini söyledi. Ne zaman işte sorun yaşasam ‘sen zaten ...’lısın’ dedi. Kendisine yakın bir siyasi görüşe yakın olduğumu öğrenince ise bana ... (yemek) ısmarladı. Yani kimliğimde yazan yerle değerlendirildim.”

“Ortak acılar ve ortak sevinçler” olduğu ama “diğer” insanları fark etmeye çalışmadığımızı belirten bir katılımcımız da oldu. Kendine “Niye sürekli ben kendimi anlatıyorum?” diye sorup, artık vazgeçtiğini belirten de:

“90, 2000’li, 2015’te sosyal mesafe daha farklıydı. 90’larda karşı tarafa anlatma çabam vardı, 2000’li yıllarda —bilgi erişiminin kolaylaşması nedeniyle— bunu bir iki kere anlatma ihtiyacım vardı. 2015’ten sonra istediğim kişiye anlatıyorum, istemediğim kişiye anlatmıyorum.”

Suriyeliler ve göç: “Çocuğun suçu yok”

Çalıştaylarda Türkiye’de Suriyeliler ve genel olarak göç ve mülteciler konusu da sıklıkla dile geldi. Göçmenlerle ilgili nefret söyleminin süreklilik gösterdiğine ve kutuplaşan tarafların bu konuda birleştigiine dikkat çeken bir katılımcı, ortak “düşman” veya ortak “ötekiler”in Suriyeliler olduğunu söylerken, ideolojik, etnik veya dinsel kutuplar arasında bir ortaklık yarattığı katılımcıların çoğu tarafından kabul edildi. Bazı illerde ise konumları gereği kullanılan dil ve yaklaşım

daha kapsayıcıydı. Bazı illerde de katılımcılar, o ilde birlikteliklerin “huzursuz” olduğunu ifade ederken, sorunlar ve konuşulmayan konular arttıkça birlikteliklerin zarar gördüğünün altını çizdi. Bir başka anlatıda ise göçmenlerin de kendi aralarında ayrışma yaşadığını, örneğin Türkiye’de uzun süredir ayrımcılığa ve ötekileştirilmeye maruz kalan Suriyeliler’in, kısa süre önce gelen Afganlar’ı kendi ötekileri olarak gördüğü ifade edildi. “Biz de ne meyilliymişiz bu ayrışmaya... Misafir misafir istemez, ev sahibi hiçbirini istemez...”. Sahadan örnek veren katılımcımız farklı gruplar tarafından bir başka farklılıkların istenmediğine dair örnekler verdi.

Eğitim alanında çalışan katılımcılar ise genellikle Suriyeli öğrencilerin olduğu sınıflarda çatışma alanları oluştuğunu, göçmen çocukların kendilerini ifade edemediklerinde kendi aralarında gruplaştığını ve okullarda bu tür gruplaşmaların yaygınlaştığını aktardılar. Mevsimlik tarım işçiliğinde de göçmenlere ve göçmen çocuklara karşı ayrımcı uygulamalar yine bu bağlamda dile getirilen ve altı çizilmesi gereken noktalardan biri olarak karşımıza çıktı.

Sığınmacı aile ve çocuklarla ilgili projede çalışan bir katılımcı: “Biz kendimiz kibirliyiz. Bu ülkeye gelenin tek ihtiyacının gıda ve sığınak olduğunu düşünüyoruz. Çocuğun suçu yok. Onu ötekileştirerek çok bir şey yapmış olmuyoruz” derken, kendisinin “Suriyeli profilinde değilsin” dediğini paylaşan katılımcı, önyargılı olduğunu fark ettiğini aktardı.

Çalıştaylarda Suriyelilere yönelik negatif tutumları olan ve aşağıdaki örnekler bunu aktaran katılımcılardan:

“İlla herkesi kabul etmek gerekmiyor.”

“Mübadele ile Suriye’den gelenlerin aynı değil.”

“Suriye’den gelenler yanlış politika sonucu “işe yaramayanların” gelmesidir.”

Eğitim: “Ben ne çocuğuyum?”

Sınıf öğretmeni bir katılımcımız sınıfında Suriyeli öğrenciler nedeniyle sıklıkla bir çatışma olduğunu vurguladı. Türkçe bilmeyen Suriyeli öğrencinin kendini ifade edemediği için daha agresif olabildiğini, karşılığında “pis Suriyeli, git buradan” gibi bir tepki aldığını anlattı. Suriyelilerin gruplaştığı ve okullarda ayrı gruplaşmaların yaygınlaşmasının sorun olduğu da dillendirildi. Aslında yalnızca Suriyeliler için değil, eğitim konusunun her çalıştayda kutuplaşmaya dair yaptığımız çalışmalar açısından önemi birçok katılımcı tarafından söylendi. Eğitime erişimdeki farklar ve kapsayıcı bir eğitim olamaması birçok ilde ifade edildi. Hem katılımcıların eğitim yolculuğu hem de şu an kendi çocukları ya da yakın çevrelerindeki çocukların deneyimleri üzerinden bu konu oldukça sık aktarıldı.

Ders içi ve ders dışı aktivitelerdeki seçimlerin çocukları farklı süreçlerden geçirdiği, bazı deneyimlerin ciddi travmalara yol açtığı örneklerle paylaşıldı. Bir kadın katılımcı “Kızım 5,5 yaşındaydı, bir gün anaokulundan eve geldi ve ‘Ben ne çocuğuyum?’ diye sordu” diye aktararak, çok erken bir yaşta çocukların bu süreçlerden geçmek zorunda kaldığını ve öğretmenlere bu duruma dair farkındalık kazandırmanın önemini vurguladı.

Bir başka katılımcımız, ilkokuldaki öğretmenin her günün sonunda iki öğrenciyi tahtaya kaldırarak, birbirine tokat atmasını istediğini ve sıranın kendine ve arkadaşına geldiğinde yaşadığı travmayı belki de ilk kez yüksek sesle hepimizle paylaştı.

Belli törenlerin, tarihlerin farklı şekilde algılanabildiği; öğrencilere yazdırılan kompozisyon, mektup ya da okutulan şiirlerin Türkiye’deki farklılıkların göz ardı edebildiği ve okulda çocuklarının farklı kimlikleri, kendi düşünce ve değerlerini ifade etme çabalarının onları zorlayan bir şekilde sonuçlanabildiği farklı illerde özellikle anne olan kadın katılımcılar tarafından aktarıldı.

Sivil Toplum: “Sivil toplum olarak daha sık bir araya gelmeliyiz”

Kutuplaşmanın etkilerinin sivil toplum alanında da görülmekte olduğu, sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’de bir pozisyon korumak zorunda hissettirildikleri, örneğin bazı durumlarda belediyeler ve hükümet arasında tercih yapmak zorunda bırakıldıkları belirtildi. “Sivil toplum kuruluşları karar vericilerle çalışıyorlar. Bu ilişkide tüm kararları destekleyenler, tamamen karşı çıkanlar ve bağımsızlar var. Bağımsız olanlar da destekleyip kendilerine kötü gelenlere karşı çıkabiliyorlar.” diyen bir katılımcı bağış toplama süreçleri da dâhil olmak üzere zor bir dengede çalıştıklarını belirtti. Kendi alanlarında “siyasi partilere eşit uzaklıkta” çalışmaya gayret ettiklerini vurguladı.

Belediyelerin hangi siyasi partiye ait olduğunun da il bazında bazı kutuplaşma alanları yarattığına, bunun iftar davetine, bayram ikramiyesine kadar yansımaları olabildiğine işaret eden katılımcılar oldu. Önyargıların kırılmadığını belirten gençlik alanında çalışan bir başka katılımcı belediyelerin hepsinde benzer deneyimleri olduğunu söyleyerek: “Bizimle aynı görüşte olanlar/olmayanlar diye ayrıştırmalar oldu. Kimliklerimiz kapıdan içeri girsin ama siyasi görüşlerimiz dışında kalsın istesek de olmuyor.” dedi. Genç bir sivil toplum kuruluşu üyesi de “Küçüklerimize anlatmak daha kolay oluyor, büyüklerimiz bazen dinlemek istemiyorlar.” diyerek sivil alanda gençlere söz verilmediğini aktardı. Ayrıca Türkiye’de hemşeriliğin önemli bir yeri olduğu ve gündelik hayatta önemli bir yer kapladığı birden fazla kez ele alındı.

Baskının ve kurumlara hakimiyet meselesinin sorunu derinleştirdiğini ifade eden bir katılımcı, sivil toplum kuruluşlarının birbirlerinin toplantısına gitmez hale geldiğini bize aktardı. Ayrımcı uygulama ve söylemler sebebiyle ortaklıkları korumanın bir hayli güçleştiği, aynı derdi olan insanların birbirinden farklı olduğu için yan yana gelmediği olgusu kutuplaşmanın etkilerinden biri olarak görülmekteydi: “Diyelim burada ortak bir dert var, bunun için farklılıklar o masaya gelebiliyor mu?” Aynı katılımcı kurum içinde bile bu iki grubu nasıl bir araya getirecekleri sorununu bir çözüme kavuşturamadıklarını söyledi. “Bize benzeyeni biz mi kabul ediyoruz yoksa bize benzeyen mi bize geliyor?”

İnsanların ortak alanlarının azaldığı ve kamu otoritesinin bunu önemsemediği görüşü öne çıktı. Ortak alanı sürdürebilmek için ortak bir çabanın gerektiğinden bahsedilirken, “makbul görülen” ve “makbul görülmeyen” sivil toplum kuruluşları ayrımı da vurgulandı. “Aynı derdi olan insanlar birbirinden farklı olduğu için yan yana gelmiyor” cümlesini de duyduk. Bir katılımcımız ortak bir mesele olan ve bu mesele etrafında çalışan sivil toplum kuruluşlarının (insan hakları gibi) farklılıklar nedeniyle dert ettikleri meselenin tersine davranabildiklerini aktardı. Yine çalışma alanları (örneğin otizm) sebebiyle bir ortak harekette “Bizim alanımıza girmiyor” cümlesiyle karşılaşılabilirdiğinin ifadesi yer aldı. Birlikte çalışma kültürünün geliştirilmesi gerektiği ortaklaşılan noktalardan oldu. Kendi çalışma alanlarımıza göre ayrışmanın ortak çözümler geliştirmeyi imkânsız kıldığı söylendi: “Aynayı kendimize (sivil toplum) tutmamız gerekiyor”.

Karşılıklı bir alt etme meselesiyle sivil toplumun arada kaldığını ve kendilerine kutuplaşmanın bu şekilde yansıdığını anlatırken, afet durumlarının da kutuplaşmanın etkisi altında olumsuzluğa gittiğini söyleyen katılımcılar, “siyasetin aşılamadığı” durumlarda zorlandıklarını vurguladılar. Deprem, orman yangını gibi bir afet durumunda dahi siyasetteki kutuplaşmanın ayrılıklar yarattığı ve bunun topluma daha çok zarar verdiği söylendi.

Türkiye’de kutuplaşmayı azaltmaya yönelik öneriler

İl çalıştaylarında zamanın elverdiği kadarıyla geliştirilen çözüm önerilerini bazı başlıklar altında özetlemeye çalışacağız. Deneyimimiz, kutuplaşma kadar yakıcı bir soruna dair tartışmaya ve çok detaylı bir çözüm önerisi geliştirmeye bir toplantı zamanının yetmeyeceğini bize göstermiş oldu. Ancak toplantıda çalışmak üzere çok kıymetli öneriler geliştirildi.

Temas şart

Öncelikle tüm illerde Türkiye’deki kutuplaşmayı azaltmaya dair ortak önerilere baktığımızda, temasın ve teması mümkün kılan ortak alan/mekânlar yaratmanın

en çok yinelenen ve vurgulanan öneri olduğunu görüyoruz. Bu temaslarda, karşılaşmalarda, düşünce ve ifade özgürlüğünün temin edildiği demokratik ortamların sağlanması; farklı aktörlerin bir araya gelerek diyalog kurabilmesi ve ortak dilin oluşturulabilmesinin önemi yine en çok vurgulanan noktalardan. Bunun sağlanması için sivil toplum, kamu, özel sektör ve yerel yönetimlerin aracılığıyla tanışma mekânlarının yaratılması öneriler arasında yer alıyor. Bu karşılaşmalara imkân yaratacak, kent planlamalarıyla birlikte doğal karşılaşma alanları yaratılması, sosyal temasın sağlandığı sosyal aktivitelerin üretilmesi ve ücretsiz halk eğitim alanları oluşturulmasının önemi belirtildi. Kültür, sanat ve spor gibi alanları da içerir bir biçimde bir arada yaşam ve temas alanlarının “ücretsiz”, “ulaşılabilir”, “erişilebilir” olmasının gerekliliği yine farklı gruplar tarafından vurgulandı. Bu bağlamda da yerel yönetimlere önemli rol düştüğü belirtildi.

Sosyal etkinlikler, yaşanabilir ve çevre dostu kent alanlarının artması, şehirlerde çocuklar ve kadınlar için güvenliğin sağlanması kentte güvenli karşılaşmaların, farklılıklarla beraber yaşayabilme örneklerini oluşturabileceği yine farklı grupların aktarımlarında dile geldi.

Ayrıca farklılıkların bir araya geldiği bir yer olarak da görülen kent konseylerinin işlevsel hale gelmesinin, katılımcılığı arttırmanın önemi vurgulandı. Kültür ve sanat aracılığıyla “birbirimizden farkımız yok” etkinliklerinin arttırılması; çocuk oyunları ve yemek ortaklığı, temas alanlarının sağlanabileceği buluşmalara somut örnekler olarak verildi. Gençlerin sosyal ve kültürel anlamda bir araya gelebileceği mekânlar yaratmanın önemi de belirtildi.

Dilin dönüştürülmesi

Kutuplaşmayı azaltmaya yönelik bir başka ortak öneri ise dilin dönüştürülmesi. Nefret söylemi ve dil hiyerarşisinin önlenmesi, “Nerelisin?” sorusuna verilen cevaba “olsun olsun” benzeri verilen yanıtların yarattığı sorunların farkında olarak önce kendi dilimizi dönüştürmenin önemi en temel önerilerden biri olarak öne çıktı. Kategorileştirici, aidiyetleri ve kimlikleri sabitleyici dil kullanımından kaçınmak, toplumsal cinsiyet, yaş, engellilik gibi kategoriler üzerinden söylem kurmayı bırakmak kutuplaşmayı azaltmaya yönelik atılması gereken önemli adımlar olarak belirtildi. Mekân isimlerinde dahi siyasi çağrışımlardan uzak durmanın kapsayıcılığı arttıracacağı birkaç grup tarafından ifade edildi. Toplumda diyalog dilinin yaygınlaşması için okullarda ve mahallelerde iletişim dersleri verilmesi, yerelde vatandaşların şiddetsiz bir dil kullanımına dair eğitimler düzenlenmesi pratik öneriler olarak söylendi. Yine siyasetteki ve medyadaki kutuplaştırıcı dille mücadelenin, farklılıkların siyasi malzeme yapılmasının sona ermesi gerektiği belirtildi.

Dilde yaşam hakkı, özgürlük, esenlik gibi kavramların ortak kabulü, hiyerarşi kurulmadan hoşgörünün grup üstünlüğü olmadan temini de yine dil ve kavram kullanımı yönünden dile getirilen çözüm önerileri oldu. Katılımcılar, ön yargıların kırılmasını sağlayacak ve yeniden üretilmesini engelleyecek bir anlayışın benimsenmesi için dilin dönüşümünü önemli görürken, geçmişle yüzleşmenin, öz eleştiri yapmanın ve empatinin geliştirilmesinin önemi de farklı gruplarca vurgulandı.

Hukukun üstünlüğü

Hukukun uygulanması, hukuk üstünlüğünün kabul edilmesi, uluslararası metinlerin ve İnsan Hakları Beyannamesi'nin ruhuna uygun hareket edilmesi, evrensel hakların demokratik bir anayasada tanınması, Türkiye'de kutuplaşmayı azaltacak ortak öneriler arasında yer aldı. Bu bağlamda temel haklar konusunda bilgilendirmelerin yaygınlaştırılması, hakimlere ayrımcılık ve nefret söylemiyle ilgili kapasite geliştirme eğitimleri verilmesi gibi pratik öneriler de geliştirildi. Adli yardım mekanizmalarına erişimin, örneğin ücretsiz avukatlık hizmetinin, varlığıyla ilgili de toplumun bilgilendirilmesinin öneminin altı çizildi. Yönetimde demokratik mekanizmaların geliştirilmesi, iktidara gelen partilerden bağımsız olarak işleyecek bir sisteminin kurulması da sorunların diyalogla ve birlikte çözümünü mümkün kılmak için geliştirilen önerilerden. "Tutkal" olabilecek adaleti sağlamak, insan hakları temelli eğitimlerin verilmesi, haklar konusunda farkındalık yaratmak yine vurgulanan önerilerden.

Ekonomik eşitsizlikle mücadele

Ekonomik yönden bakıldığında ise, gelir kaynaklı uçurumların bir çatışma nedeni olduğu düşüncesinden hareketle katılımcılardan oluşan birçok çalışma grubu ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasının, adil ve eşit bir gelir dağılımı temininin kutuplaşmayı azaltacağı görüşündeler. Liyakat sorununun çözümü, sınıfsal olarak yetersiz şartlarda yaşayanların nefretinin körüklenmemesi için adil paylaşımın sağlanması, sınıfsal kutuplaşmayı azaltmaya yönelik istihdam çalışmaları ve kayıt dışı çalışmanın önlenmesi de ortak çözüm önerilerinden bazıları.

Aile

Aileden başlayarak kapsayıcı bir toplum olabilmek için ailelerde de toplumsal cinsiyet rollerine dair farkındalığın artması, ayrımcı dilden uzak durulması, çocuk hakları temelli bir yaklaşımın benimsenmesi gelen önerilerden.

Eğitim

Kutuplaşmanın azaltılmasında eğitimin önemli bir yeri olduğuna dair geliştirilen fikirler ve öneriler neredeyse her çalıştayda yoğun biçimde ele alındı. Ücretsiz kaliteli eğitimin erişilebilirliğinin öneminin altı çizildi. Eğitim müfredatının insan hakları zemininde oluşturularak farklılıklara saygı, toplumsal cinsiyet, felsefe ve mantık dersleri, anadil, uzlaşma kültürü gibi derslerin içerilmesi ve eğitim veren herkesin (okul yönetimi, öğretmen, veli) bu yönden iyileştirilmesine yönelik eğitimler verilmesi kapsayıcı okullar oluşabilmesi için önerildi. Çocukların okullarda değerler eğitimi alması, okullarda çeşitliliğin zenginliğe dönüştürülerek çocuklarda ön yargı oluşumuyla mücadele edilmesi, oyunlaştırma yoluyla kutuplaştırıcı söylem ve davranışlar üzerine çocukların güçlendirilmesi de bu bağlamda ön plana çıkan diğer öneriler. Öğretmenlerin çeşitlilik konusunda farkındalıklarının artırılması, öğrenciler arasında deneyim paylaşımını teşvik edecek uygulamaların yaygınlaştırılması, yaşayan kütüphane gibi örneklerin çoğaltılması gruplarca sıralandı. Üniversite müfredatlarının da yine aynı doğrultuda düzenlenmesi ihtiyacı belirtildi. Farklılıkların gözetilmediği bir eğitim sisteminin değiştirilmesi gerektiği vurgulandı.

Sosyal medya

Kutuplaşmanın artmasında sosyal ve dijital medyanın rolü sebebi ile kutuplaştırmayı azaltmak için medya okur yazarlığı eğitimlerini yaygınlaştırmak, doğrulama kuruluşlarının bilinirliğini artırmak, eleştirel düşünce eğitimleri düzenlemek ve medya izleme çalışmaları yapmak önerileri farklı çalışma grupları tarafından aktarıldı. Aynı zamanda sosyal medyanın doğru kullanılarak sivil toplumun önemli bir iletişim aracı haline getirilmesinin önemi de belirtildi.

Ayrımcılıkla mücadele

Sosyal dışlanma yaşayan gruplar için öncelikle anayasal düzlemde eşit olan haklara erişimdeki sorunların giderilmesi vurgulandı. Çalışma gruplarından bazıları toplumun tüm kesimlerine, halk eğitimindeki öğretmenlere, polise, sağlık çalışanlarına yani hizmet sağlayıcı tüm gruplara bu alanda eğitim verilmeli önerisini getirdi. Cinsiyet rolleri üzerine yeniden düşünmeyi sağlayacak, sosyal dışlanma yaşayan gruplar, bireyler hakkında farkındalık yaratacak okumalar, masallar, kitaplar ile tabuların yıkılmasına katkı sunulabileceği dile getirildi.

Sanat

Kutuplaşmanın azaltılmasında kültür-sanat faaliyetlerinin de öneminin altı çizilirken, bilinçlendirme ve sosyal uyum faaliyetlerinde sanatın kullanılması etkili bir araç olarak önerildi. Sanatın birleştirici gücünü kullanarak farklı görüşlere sahip insanları aynı amaca yönelten etkinlikler ve projelerde çalıştırarak birlikte bir şeyleri başarabildiklerini ve ortak ürün çıkarabildiklerini göstermenin önemli olduğu vurgulandı. Bazı çalışma gruplarının, ilk seferde mümkün olmasa da zamanla katı çizgilerin kaybolduğunu göstereceğine, bu bağlamda da kutuplaşmayı azaltmak için önemli bir katkı sunacağına dikkat çektiler.

Ortak sorunlar için bir araya gelme ve ortak hayaller

İdeolojilerden çok ortak sorunlar üzerinden bir araya gelinmesi yine sıklıkla tekrarlanan bir öneriydi. Kadın, çevre, ekonomi gibi ortak sorunlar üzerinde daha çok durulabilir, birleştirici noktalarla insanlar bir araya gelebilir ve “ortak hayaller” etrafında buluşmak kutuplaşmayı azaltmak için önemli bir imkân olabilir.

İl bazında kutuplaşmayı azaltmaya yönelik öneriler

Çalıştay gerçekleştirilen illerden, katılımcıların o il özelinde kutuplaşmayı azaltmaya yönelik de bazı önerileri oldu. Burada illerin isimlerini paylaşmadan, bu önerileri kısaca aktaracağız. Dönüşümü mahallelerden başlatmak önerisi ile yerel teması sağlayacak, mahallede etkili olan kişilerle iletişim kurmak bir yöntem olarak önerildi. Okullar üzerinden velilere ulaşmanın, onlarla çalışmanın veya 60 yaş üstü kişilere ulaşmak için imam, esnaf, muhtar üzerinden temas kurmanın önerildiği iller de oldu. Yine büyükşehirlerde mahalle düzeyinde temasın azlığı vurgulanırken, sivil toplum ve yerel yönetimler aracılığıyla özellikle çocuklar arasında farklılıklarla karşılaşmalarının sağlanması gerektiği ifade edildi. Kadınlar, gençler ve çocukların katılımını arttıracak çalışmaların, dışlandığını hissedilen gruplar için kapsayıcı platformlar oluşturmanın önemi belirtildi. Ortak ilgi alanları, atölyeler üzerinden bu bağın kurulabileceği bir çözüm olarak belirtildi.

Sivil toplumun kutuplaşmayı azaltmadaki rolü ve savunuculuk önerileri

Katılımcılar çalışma gruplarında kutuplaşmanın azaltılmasında sivil toplumun rolü üzerine de bazı ortak çözüm önerileri sundu. Öncelikle sivil toplum kuruluşları arasında daha güçlü bir iletişim ağının kurulması ve temas alanlarının arttırılması fikri belirtildi. Ayrıca sivil toplum kuruluşları içerisindeki kutuplaşmanın önlenmesi ve böyle bir deneyim ile sivil toplumun dönüştürücü gücünü kullanarak topluma öncü olacak iyi örneklerin oluşturulması önerildi. Sivil top-

lum kuruluşlarının siyasi partilerden bağımsızlaşması, insan hakları çerçevesinde kapsayıcı ve ortak bir zemin oluşturulması, hiyerarşinin sorgulanması, kutuplaşmayı azaltmak için projeler yürütülmesi, bu konuya negatif yaklaşan kurumların çalışmalara dâhil edilmesi ve sivil toplum kuruluşları içinde kutuplaşma hakkındaki eğitim seminerleri düzenlenmesi gibi somut öneriler de geliştirildi.

Sivil toplum kuruluşları arası staj hareketliliği, çatı sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi, sosyal girişimlerin desteklenmesi, insan kaynağının genişletilmesi ve finansal kaynakların büyütülmesi de yine sivil toplumun kutuplaşmayı azaltmaya yönelik rolünü güçlendirecek öneriler olarak sunuldu. Sivil toplum kuruluşlarının kutuplaşmayı azaltmaya yönelik savunuculuk önerilerine baktığımızda ise anayasal yurttaşlığın sağlanması ve devletin tüm yurttaşlara eşit mesafede durması için savunuculuk yapmanın önemli görüldüğünü söyleyebiliriz. Kutuplaştırıcı uygulamalardan vazgeçilmesi için kampanyalar düzenlenmesi, siyasetçilerin dilinin dönüştürülmesi için sosyal medyanın sivil toplum kuruluşları tarafından bir baskı unsuru olarak kullanılması, yerel yönetim ve sivil toplum bağlarının güçlendirilmesi gibi savunuculuk faaliyetleri önerildi. Aynı zamanda siyasilerin parti gözetmeksizin bir arada olacakları bir ekip oluşturmaları, her siyasi partiden bir kişinin Türkiye'nin sorunlarını meclise taşımaları ve bu kişilerin bağımsız olması önerisi ile karşılaşılırken, bir yandan da sivil toplumun siyasi partilerden bağımsızlaşması gerektiği, bunun savunuculuk kapasitesini zorlaştırdığı da ifade edildi.

KUTUPLAŞMAYI AZALTMAYA YÖNELİK DÜNYADAN ÖRNEKLER

Türkiye’de Kutuplaşmayı Azaltmak için Stratejiler ve Araçlar Projesi’nde, bir yandan da dünyada benzer örneklerin olup olmadığını araştırdık. Hem onların deneyimlerinden öğrenmek hem de beraber düşünebilmek için bu tür projeleri, oluşumları öğrenmek ve tanımak önemliydi. Dünyada farklı uzman ve akademisyenlerin kutuplaşmanın azaltılması, diyalogun ve etkileşimin yaygınlaşması, toplumsal uyumun sağlanması ve farklılıkların bir arada yaşaması için katkıda bulundukları çalışmalar mevcut. Bu çalışmaların birçoğu kutuplaşmanın oluşmasında etkili olabilen unsurları öne çıkarmakta ve bir kısmı da birlikte yaşamı mümkün kılacak çalışmalara odaklanmakta. Özellikle kültürel çeşitlilik ve farklılıklarla beraber yaşamaya dair çok sayıda proje olduğunu ancak burada daha ziyade bizim odaklandığımız haliyle bireysel duygusal kutuplaşma alanına odaklanan çalışmaları sizlerle paylaşmak istedik. Öncelikle üniversitelerin içerisinde kurulan laboratuvarlara ve akademisyenlerin yürüttüğü projelere bakalım.

- Stanford Üniversitesi bünyesinde kurulan **Polarization and Social Change Lab** (<https://www.pascl.stanford.edu/>), artmakta olan kutuplaşmanın altını çizerken kutuplaşmayı kontrol altına almak için uygulanabilir çözümler üzerinde çeşitli araştırmalar ile katkıda bulunuyor. Laboratuvar, kutuplaşma üzerinde etkili olduğu tartışılan politik, ekonomik ve ekolojik sorunları ele alıyor. Bu nedenle farklı bağlamlarda ortaklaşılabilecek küresel ısınma, yoksulluk, göç ve sağlık sistemi gibi konuların kutuplaşma tartışmasından ayrı düşünülemeyeceğini vurgulamakta. Laboratuvar genel anlamda üç alanda bilimsel bilgi geliştirmeye odaklı: siyasi uzlaş yolları, kutuplaşmanın zararlarını azaltma ve sosyal aktivizmin etkili stratejileri.
- Stanford Üniversitesi aynı zamanda **Conflict and Polarization Initiative** (<https://kingcenter.stanford.edu/our-work/research-initiatives/conflict-and-polarization>) kapsamında okuma gruplarıyla, öğrencileri dâhil ettikleri çalışmalarla ve kutuplaşmanın azaltılabilmesi için birlikte düşünecek ve çalışacak kurumlarla tasarladıkları işbirlikleriyle bu alanda çalışıyor.
- Yine aynı üniversitede **Political Communication Lab** (<https://pcl.sites.stanford.edu/>), haberlerin ve elit söylemlerinin geniş ölçekli içerik analizi, siyasi kutuplaşma üzerine deneysel çalışmalar ve göç hakkında araştırmalar üzerine çalışan bir araştırma grubu. Bahsedilen laboratuvarın çalışmaları

arasında partizanlık, duygusal kutuplaşma, hakikat sonrası toplum, sosyal kimlikler, yankı odaları ve grup ilişkileri yer alıyor. Görebileceğimiz gibi, farklılıkların sesinin duyulmadığı bilgi kaynakları ve benzer şekilde çeşitlilik yerine kutuplaşmanın öne çıkarıldığı medya ve elit söylemlerini tartışıyor.

- Kutuplaşma literatüründeki etkili isimler arasında yer alan James Druckman'ın öncülüğünde Northwestern Üniversitesi'nde ise **Political Science Research Laboratory** (<https://faculty.wcas.northwestern.edu/jnd260/lab.html#about>) kimlik, taraftarlık, kamuoyu, medya, kutuplaşma, önyargı ve çeşitlilik üzerine çalışmalar gerçekleştiriyor. Üniversitelerin içerisinde kurulan bu laboratuvarların bizler için önemi, kutuplaşmanın sebepleri, etkileri ve sonuçları kapsamında farklı disiplinlerden yararlanarak kapsamlı bilgi sunmaları. Özellikle siyasetçilerin ve medyanın kullanımına bağlı olarak kavramların esneklediği bir ortamda araştırma gruplarının sundukları bilgi oldukça önemli bir yere sahip.
- Benzer şekilde Avrupa'da popülizm, kutuplaşma, liderlik ve duygular gibi birbirleriyle örtüşen ve birbirine etkide bulunan konulara yer veren **Hot Politics Lab** (<http://www.hotpolitics.eu/>) de, vatandaş ve elit düzeyinde farklı araştırma yöntemleriyle son yıllarda ön plana çıkan sosyal ve politik temaları irdeliyor.
- Sosyal kimliklerin ve kategorileştirmenin “diğerleriyle” yapılan karşılaştırma sonucunda kutuplaşmaya yol açmasını ele alma açısından **Humboldt Social Identity Lab** (<https://hsu-socialidentitylab.com/>) de önemli bir kaynak. Grup kimlikleri, popülizm, gruplar arası ilişkiler konularında tutum ve davranışları inceleyen araştırmalar yürüten üretken kurumlar arasında.
- Lund Üniversitesi'nde yürütülen **Self-Effects on Social Media and Political Polarization** (<https://portal.research.lu.se/en/projects/self-effects-on-social-media-and-political-polarization>) projesi ise sosyal medya ve kutuplaşma arasındaki ilişkiyi inceliyor. 2019 Avrupa Parlamentosu seçimleri boyunca sosyal medyada kutuplaştıran konuları ve sosyal medya platformlarının yapısal özelliklerinin kutuplaşmış siyasi tartışmalara katkısı üzerine çalışmaları var. Geleneksel medya haricinde sosyal medya platformları aracılığıyla kutuplaşmanın hem farklılıklarla karşılaşma açısından olumlu etkisinin olduğunu hem de “yankı odaları” içerisinde var olan tutum ve

inançlarımızı güçlendirmesi sebebiyle olumsuz etkisinin bulunduğunu ele almıştık. Bu tür çalışmaların kutuplaşmanın nasıl yeniden üretildiğine dair bilgi üretimi medya okur yazarlığı ve sosyal medya kullanımı ile ilgili bağları gözler önüne sermesi çok kıymetli.

- Jay Van Bavel'in direktörlüğünde **Social Identity and Morality Lab** (<https://www.jayvanbavel.com/lab>) kutuplaşma ile ilişkili olan ulusal kimlik, sosyal medya, gruplar arası işbirliği, yanlış bilgi ve grup ilişkileri konularını ele alan çalışmalara yer veriyor. Laboratuvarın esas derdi kolektif endişelerin, grup kimliklerinin, ahlak değerlerinin ve siyasi inançların zihni ve davranışları nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak. Laboratuvar, beyin bölgelerinin işlevinden büyük ölçekli kolektif eyleme geçişe bakarak sinir-bilim alanındaki gelişmeleri bu alana aktarıyor.
- Beraber yaşam ve sosyal uyum açısından Stockholm Üniversitesi'nde altı yıl süreceği belirtilen **The Neighbourhood Revisited: Spatial Polarization and Social Cohesion in Sweden** (<https://www.humangeo.su.se/english/research/research-areas/population-geography-migration-and-gis/projects/population-geography/the-neighbourhood-revisited-spatial-polarization-and-social-cohesion-in-contemporary-sweden-1.422224>) araştırma çalışması da mekânsal kutuplaşmanın yaşam tarzlarında, tutumlarda, davranışlarda ve değerlendirmelerde kutuplaşmaya yol açtığını ve toplumsal olarak daha az uyumun olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla sosyal etkileşim, sosyalizasyon, sosyal sermaye ve kimlik oluşumu için mahallelerin öneme değinmekteler. Mahallelerin zaman içerisinde kompozisyonunu ve bireylerin tutumlarını etkileyen dinamiklerinin nasıl değiştiğini keşfetmeyi amaçlayan çalışma yerel düzeyin toplumsal kutuplaşma ve birlikte yaşam için önemli bir faktör olduğunu aktarıyor diyebiliriz.
- Sivil bir organizasyon olan More in Common, 2018 yılından itibaren **Hidden Tribes of America** (<https://hiddentribes.us/>) projesinde ABD'de etkili olan siyasal kutuplaşmayı ve nedenlerini irdelemekte, bu doğrultuda paydaşlarla bir araya gelerek farklılıklar arasında köprü kurmak ve güven inşa etmenin yollarını aramak konusunda çabalar göstermektedir. Yayınladıkları raporda bireylerin başlıca inançlarının beş boyutunun altını çiziyorlar: kabileleşme ve grup özdeşleşmesi, korku ve algılanan tehdit, otoriter eğilim, ahlak temelleri, kişisel sorumluluk ve ajanda. Bahsettikleri dinamikleri takip ederek toplumsal ve siyasal konularda bireylerin görüşlerinin ırk, cinsiyet ve

gelir gibi demografik faktörlerden ziyade grup aidiyeti ve inançlarla tahmin edilebilir olduğunu ve oluştuğunu açıklamaya çalışıyorlar.

- Ekibin içerisinde siyasi kampanya danışmanı, siyasal iletişimci ve akademisyenlerin bulunduğu **Depolarization Project** (<https://www.wearepolesapart.com/>), kutuplaşmada nelerin etkili olduğunu ve bir yandan da kampanyaların ve sahte haberlerin geçerlilik algısını nasıl değiştirdiğini anlamak üzere çalışmalara yoğunlaşıyorlar.
- **Project Divided** (<https://www.projectdivided.com/what-is-project-divided>) hem çevrimiçi hem de yüz yüze etkinliklerle bireyleri, en baskıcı ve tartışmalı konularda farklılıkları —özellikle gençliği— bir araya getiren bir platform. Siyasi partiler tarafından temsil edilmediğini düşünen kişilere odaklanarak var olan anlatıları değiştirmeyi amaçlıyor. Projenin düşünce arka planında “temas etkisi” ve “grup düşüncesinin tehlikesi” gibi konulara değinen çalışmalara referans bulunuyor. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, pozitif etkileşimlerin birbirine zıt grupların arasındaki düşmanlığı azaltacağını vurgularken grup düşüncesinin de düşünceler ve verilen kararlar için homojenliği arttırdığı ve bireysel sorumluluk ya da yaratıcılık gibi durumları azalttığı öne sürülmekte. Özellikle yerel dinamikleri ele alıyor ve vatandaşların geleceğe dair perspektiflerini tartışmaya imkân sağlıyor. Kutuplaşmanın azaltılması gibi önemli bir çabayı düşündüğümüz zaman yerel düzeyde tartışmaların ve belirli ortak sorunlar üzerinde konuşmanın önemi göz ardı edilemiyor. Project Divided gibi çalışmalar bize dünyanın farklı yerlerinde ortak dertler ve çözümler konusunda aynı masada olabileceğimizi bir kez daha gösteriyor.
- Son olarak ele alacağımız **International Centre for Migration Policy Development**, günümüzde ana akımlaşan radikal söylemlerin bir unsuru olan göç konusunu ele alarak değerlere dayalı siyasi iletişimin ne olduğunu ve olumlu etkileşimlerin gerçekleşmesi için politikaların iletişiminin nasıl yapıldığını anlamayı amaçlıyor. Kutuplaşmanın azaltılması için değerlerin kullanılması kapsamında **What Policy Communication Works for Migration? Using Values to Depolarize** başlıklı projede kampanyalarda ve karar alıcılar tarafından değerlere dayalı mesajların altı çiziliyor (<https://www.icmpd.org/search-results?type=&topic=&s=What+Policy+Communication+Works+for+Migration%3F+Using+Values+to+Depolarise>).

Üçüncü Bölüm

Kutuplaşmayı Azaltmaya Dair Arayışlar

UMUDU YEŞERTEN HİKÂYELER KUTUPLAŞMANIN PANZEHİDİR...

Şeyda Taluk*

James Wuye ve Mohammed Ashafa, Nijeryalı rahip ve imam. Bundan yaklaşık 30 yıl önce birbirlerinin can düşmanı olan bu iki adam, Kuzey Nijerya'daki radikal Hristiyan ve Müslüman milislerin liderleri arasındaydı. Bugün ise birlikte kurdukları merkezde toplumun farklı kesimlerinden Hristiyan ve Müslümanları bir araya getirerek yıllardır ülkede şiddetli çatışmalara neden olan kutuplaşmayla mücadele ediyorlar. Bir yandan kutuplaşmaya karşı en etkin stratejilerden biri olan etkileşimi kendi yolculuklarının önemli kilometre taşı haline getirirken diğer yandan da kendi hikâyelerini yani nasıl bir araya geldiklerini, barıştıklarını anlatarak¹ toplumsal barışa katkıda bulunuyorlar.

Aristoteles'ten Machiavelli'ye, Edmund Burke'den Martin Heidegger'e birçok felsefeci, eserlerinde hikâyenin etkin bir güç olduğuna değinir. İşlevlerinin insanları bölmek mi yoksa bir araya getirmek mi olduğuna dair tartışma geliştirir, iletişim ve siyasetteki önemini ve faydasını tanımlarlar. Hikâyeler bir amaca ulaşmanın aracıdır ve tartışılmayacak güce sahiptir. Tarihin başlangıcından bu yana olduğu gibi günümüz politikasında da artan kutuplaşmanın ardında aslında hikâyeler yatar. Walter Fisher tarafından geliştirilen Anlatı Paradigması kavramı², en eski iletişim biçimi olan hikâye anlatımını merkezine alır ve tüm anlamlı iletişimin hikâye anlatımı biçiminde olduğuna dikkat çeker. Anlatı Paradigması, insanların doğal hikâye anlatıcıları olduğunu ve iyi bir hikâyenin, iyi bir savdan daha ikna edici olduğunu öne süren bir teoridir.

Dünyanın farklı ülkelerinde ya da küresel anlamda tanık olduğumuz tüm kutuplaşmalarda da tüm hikâyelerde olduğu gibi İYİ ile KÖTÜ'nün mücadelesi vardır. Kendini iyi olarak tanımlayan, biz halkız diyerek kendisini iyilerin ve çoğunluğun temsilcisi olarak tanımlayan popülist liderler, kitlelerin ruhunu çok iyi özümsemişlerdir, bu duygulara cevap verirler. “İnsanoğlu geçmişte inançsız yaşayamadığı gibi gelecekte de inançsız yaşayamayacaktır” der Gustav Le Bon, *Kitlelerin Psikolojisi* adlı eserinde.³ İnsanı, heyecanlarının ve duygularının esiri olarak tanımlayan Le Bon'a göre, insan bir şeye inandı mı artık onun etkisinden çıkması oldukça zordur.

(*) Yazar, Siyasal İletişimci

1 Bu konuda hazırlanmış iki belgesel var. Bunlar, *The Imam and the Pastor* (2006) ve devamı olan *An African Answer* (2010).

2 Fisher, Walter R., *Human Communication as Narration: Toward a Philosophy of Reason, Value, and Action*. Columbia: University of South Carolina Press, 1987.

3 Le Bon, Gustav, *Kitlelerin Psikolojisi*. Koridor Yayıncılık, 2018.

Her hikâyede olduğu gibi toplumları kutuplaştıran hikâyelerin bir kahramanı ve onun bir düşmanı vardır. Bu hikâyelerin sırtını yasladığı duygular da genellikle korkudur. Korku, tehdit algısıyla oluşan evrensel bir duygudur. Bu tehdidin çeşitli nedenleri olabilir. Ve bu korku popülist liderlerin toplumları etkilemek, ikna etmek üzere kullandıkları hikâyeler üzerinden öfkeye dönüştürülür. Hikâye anlatımı, toplumları kutuplaştırmada açıkça etkin bir rol oynarken aynı zamanda kutuplaşmanın giderilmesinde de önemli bir etkiye sahip olabilir mi? Platon'un "Mağara Alegorisi"nde olduğu gibi katı inançlar, eleştirin, aklın ve mantığın gelişmesini engellerken, hikâyelerle bunu aşmak mümkün mü?

İnsanlar politik olarak kutuplaştığında, kendilerinden siyasi olarak farklı olan insanları anlamak istemezler ve anlaşmazlıklarına, aradaki uçuruma dair nedenler üretmeye eğilimlidir. Bunu aşmak için farklı bir anlatı eksenini kurarak, insanları etkilemek ve ikna etmek şarttır. Hikâye anlatımı bilinen en eski ve evrensel ifade biçimlerinden biridir. İnsanlar, karar verirken "iyi nedenler" ararlar. Hikâyeler de insanlara bu "iyi nedenleri" verir.⁴ Kutuplaşmayla, "ortaklık, duygudaşlık" üzerinden umut hikâyeleri yazarak mücadele edebiliriz. Ortak bir hikâyenin etrafında kutuplaşan, ayrışan insanları toplamak güçlü bir liderlik gerektirir. Aynen bir bilgenin ateşin etrafında topladığı ve masallar anlattığı insanlar gibi.

Dünyada böylesine zorluğu başarmış liderlerden biri de Nelson Mandela'dır. Yirmi yedi yıl hapis yattıktan sonra Güney Afrika'nın seçimle iktidara gelen ilk siyah başkanı olan Mandela'yı, hapisten çıktığı gün yüz binlerce siyah Afrikalı "İntikam zamanı geldi" sloganlarıyla liderlerini karşılamıştı. Bunun üzerine, binlerce Güney Afrikalı beyaz, yeni iktidar döneminde öldürülecekleri ya da tutuklanacakları korkusuyla ülkeyi terk etti.

Mandela ise yaptığı ilk konuşmada, en büyük mücadelesinin siyahların yaşadıklarını beyazlara yaşatmamak olacağını, ırkçılığın ve ayrımcılığın bir daha o topraklarda hüküm süremeyeceğini söyledi. Irklar arasında uzlaşma sağlanmadan ülkenin demokrasiye kavuşamayacağına inanan Mandela'nın, spor aracılığıyla tüm Güney Afrikalıları tek yürek yapmak için verdiği uğraşın hikâyesini anlatan *Invictus* filmini seyretilmediyseniz, seyretilmenizi tavsiye ederim. Aslında beyaz azınlığın takımı olan ulusal ragbi takımı Springboks'un Dünya Kupası'nda başarılı olması için elinden geleni yapan ve bunu ülkenin demokrasiye geçişinde önemli bir taktik olarak kullanan Mandela'nın hikâyesi. Sporu, yeni Güney Afrika'nın hikâyesini yazmak için kullanan Mandela, tüm söylemlerine şiddetsiz iletişimi de yerleştirerek ülkedeki gerilimi mümkün olduğunca azaltmayı başarabildi.

Elbette, kutuplaşmayla mücadele ederken anlatı eksenini kadar kutuplaşmış toplulukları bir araya getirecek, birbirlerini anlamalarını sağlayacak bazı taktiklerin de kullanılmasına ihtiyaç var. Bunlar:

1. Etkileşim: Farklı grupların etkileşime gireceği platformların yaratılması ve bu platformların kapsayıcı olması. Kent konseyleri, mahalle komiteleri bunlar için mükemmel alanlar. Bu alanların partizanlıktan arındırılması için gerekli çalışmaların yapılması çok önemli. Belki de bu kurumlarda “şiddetsiz iletişim” eğitimlerinin gerçekleştirilmesi için öncülük yapmakta yarar olacaktır. Mesela İrlanda iklim krizi konusunda 2016’dan bu yana kent konseyleri üzerinden farklı gruplarla önemli çalışmalar yapıyor.

2. Anlamaya Çalışma, Empati: Nörobilimci Abhijit Naskar, “insana dair gerçek bir içgörü kazandığınızda, suçlama kapasitenizi kaybedersiniz” diyor. Kutuplaşmanın en yaygın sonuçlarından biri de insanların farklı sorunlar karşısında kendini değil ötekini sorumlu görmesi. O nedenle geçmişini kenara bırakıp sorumluluk alabilir, iyi anlamda kaderimizi değiştirebiliriz. Bunun için de bizim gibi düşünmeyen insanlara karşı empati geliştirmek için çok çalışmak, bu doğrultuda özel atölyeler, yaratıcı çalışmalar tasarlamak gerekir. Örneğin, diğerinin bakış açısı üzerinden onun hikâyesini yazmaya çalışmak, aynı konu üzerinden ortak bir hikâye çalışması gibi.

3. Medya ve Sosyal Medya: Bu alanlarda yankı odalarından çıkıp farklı katmanların birbiriyle iletişim kurması, birbirini dinlemesi için inisiyatif almakta yarar var. Bunun yanı sıra kutuplaştırmayı azaltacak hikâyelerin duygusal bir tonla anlatılması, farklı gruplarda paylaşılması da tarafların birbirini anlamasına, birbirine empati duymasına yardımcı olacaktır.

4. Ortak ve Büyük Hedefler: Politik kutuplaşmaya rağmen eğitim, ekonomi, çevre gibi herkesi ilgilendiren konuların insanları birbirlerine yakınlılaştırabileceğini unutmamalıyım. Belirli konular üzerinden ittifaklar kurulabilir, insanlar arasında anlaşmazlıklar bertaraf edilebilir. Burada özellikle sivil toplum örgütlerinin çalışmaları önemlidir ve elzemdir.

5. Katılımcılık: Katılımcı mekanizmaların çalıştırılması ve bu süreçlerin kapsayıcı olması gereklidir. Bu süreç içerisinde sadece vatandaşların etkileneceği hizmetler, ihtiyaçları üzerinden gerçekleşen tüm planlama ve anlatı ekseninin

kapsayıcı olması, kutuplaşmayı azaltmakta yararlı olacaktır. Burada da özellikle yerel yönetimlere görev düşmektedir.

6. Gençlerle Çalışmaya Önem Vermek: Araştırmalara göre, insanların siyasal davranışları 16-22 yaşları arasında geliyor. Bu nedenle davranış değişikliğini sağlayabilmek için bu yaş gruplarıyla güçlendirme, eğitim gibi çalışmalar yapmakta yarar var. Gerekirse bu çalışmaların aileleri de kapsamı üzerine taktikler geliştirilmelidir. Eğitim kurumları ve sivil toplum örgütleri, inisiyatif olarak belirli bir strateji doğrultusunda çalışmalar gerçekleştirebilir.

Dünyada ne kadar sorun varsa bir o kadar da onunla mücadele eden insanlar topluluğu var. Kutuplaşma da güncel siyasetin en yakıcı sorunlarından biri. Ancak bunun üstesinden gelmek için sayısız yapısal strateji var ve bunların çoğuna dair başarılı örnekler de verebiliriz. Ancak toplumu depolarize etme çabaları sadece politikacılara bırakılmamalıdır. Hikâye anlatıcıları, yazarlar, film yapımcıları, müzisyenler, akademi ve iş dünyası kutuplaşmanın sonlandırılmasında kritik öneme sahip. Umut, bugün bizi karamsarlığa sürükleyen süreçten çıkmamızı sağlayacak en önemli duygu ve umudu yeşerten hikâyeler, kutuplaşmanın panzehirdir...

SIYASETİN VE TOPLUMUN AYNASI OLARAK KUTUPLAŞTIRAN MEDYA

Murat Sabuncu*

Birkaç film kurgulayalım. “Gerçeklikle” ilgili olsun. Birincisi “gerçeği yalnızca gerçeği söyleyecek, yazacak” kişilerin arayışıyla geçsin. İkincisi “gerçeği yalnızca kendisinin duymak-görmek istediği gerçeği söyleyecek, yazacak”. Üçüncüsü “öyle bir şey söyle ki doğru olmasa da dinleyeyim, okuyayım, etkileyeyim, parçası olup yayayım” vurgusunda... Hangisi sizin filminiz olurdu?

Uzun süre Guardian’da köşe yazar gazeteci Matthew d’Ancona *Post Truth: The New War on Truth and How to Fight Back* kitabında, üretilen gerçek dışı-yalan haberlerin-bilgilerin yayılmasında, buradan kaynaklanan kutuplaşmada, yayanlar kadar toplumun bunu kabul ediş şekilleriyle de ilgilenir. Medya ve kutuplaşmayı anlatmaya, bunun çözüm yollarını yazmaya çalışırken üç taraflı bir perspektiften gidilmeli diye düşünüyorum. Medyanın finans şekli-sahipliği, geleneksel medyada-sosyal medyada haber üretenler ve tabii bilginin-haberin alıcısı, okur, izleyici.

Medya sahipliği ve medya finansı-şeffaflığı konusu çok önemli. Türkiye’de medya sahipliği ve iktidar ilişkileri her dönem tartışılır oldu. Bu iktidarla doruğa ulaşmış olsa da, 2002 öncesi dönem de medya patronlarının aldıkları ihalelerden devletle (askerle) ya da doğrudan iktidarla kurdukları ilişkilere, ortaya dökülenler, içinde bulunulan vahim durumun fragmanı olarak okunabilir. Bugün geline durumda medyanın çoğunluğunun doğrudan iktidar tarafından kontrol edildiği, özellikle iktidar medyasının gerçek sahipliği konusunun tartışılır olduğu, yayın gruplarının sırayla iktidara yakın iş insanları arasında el değiştirdiği, kamu bankalarından satın alma sürecinde kullanılan, keyfe göre ödenen-ödenmeyen kredilerin, yine kamu bankalarının reklam desteğiyle ayakta tutulan ayrıcalıklı yapılara evrildiği, medya tarihinin en karanlık döneminin yaşandığı şeklinde tarif edebiliriz.

İktidarın medyası olunamayacağı gibi “muhalefetin medyası” da olunamaz. Ancak bugün Türkiye’de bu sıfatla anılan yapılar da var. Bunların bir kısmı “iktidar taraftarı” grupların “belirsiz sahipliği” gibi olmasa da ürettikleri içeriklerde iktidar medyasıyla benzeşen özellikler bulmak mümkün.

Bir de büyük sermayeden bağımsız olarak kurulan, ölçekleri küçük etkileri büyük, internet ve Youtube üzerinden yayın yapan kuruluşlar var. Bir kısmı Google’dan aldıkları reklamlarla bir kısmı yurtdışından buldukları fonlarla yayın-

(*) Gazeteci, T24

cılık yapıyorlar. Ortak özellikleri sık sık iktidar tarafından “vergi denetimine” ya da adli takibe uğruyor olmaları.

Türkiye’de medyayı “denetleyen” kurumlar “iktidar” merkezli olduğu için, Meclis neredeyse tamamen işlevsiz hale geldiğinden medya sahipliği ve finansmanı sorgulanamıyor. Fransa’da 2022 Nisan ayında yapılan seçimler öncesinde ülkedeki meclis komisyonunda medya patronlarının televizyondan canlı yayınlara “sorgulanması” çok önemli idi. Financial Times’dan Leila Abboud aktardığına göre, özellikle Fransız medya grubu Vivendi’nin çoğunluk hisselerini elinde bulunduran Vincent Bolloré’ye sorulan sorulara dikkat çekmişti. İki konu öne çıkıyordu. “Elinizdeki medya gücüne rağmen neden bünyesinde Paris Match’tan Le Journal du Dimanche’a pek çok yayın bulunan Lagardère’yi de almak istiyorsunuz? Cumhurbaşkanı adayı Eric Zemmour’u neden ön plana çıkartıyorsunuz?”. Aşırı sağcı, ülkedeki sorunların kaynağını Müslümanlar, Araplar, siyahlar ve göçmenler olarak okuyan, Le Pen’den bile daha radikal bir isim Zemmour ve seçimlerde oy patlaması yaptı. Seçim öncesi bir medya patronuna milyonlarca izleyicinin önünde bir siyasetçiye yoğun desteğin sebebini sormak önemli. En azından şimdilik bunun Türkiye’de olması imkânsız.

Bu kısımla ilgili önerim şu. Medyanın iktidar merkezli, döneme ve ihtiyaca göre kutuplaşmayı da kullandığı yayıncılığının önüne geçebilmek için “medya sahipliğinin ve medya finansının şeffaflığını istemek-sorgulamak” gerekiyor. Bu dil, bu söylem her alanda yükseltilmeli ki sonuç alınabilsin.

Gelelim medyanın “üreten” ayağına. Yani gazetecilere. Yanlış iliklenen düğme misali, devlet-siyasetçi-medya sahibi ilişkisinin arızalı başlangıcının devamı olarak kabul edilebilir. Gazetecilik üzerine söylenen, değerini hiç kaybetmeyen bir söz vardır: Gazetecilik temas ve mesafe mesleğidir. Le Monde’un kurucusu Hubert Beuve-Méry’nin bu tanımı basit ama mesleği yapanlar için çok kritik bir kuralı ifade eder. Bu mesleği yapanların, siyasetle, iş dünyasıyla ya da genel anlamda tüm alanlarda kaynaklarla teması vardır-olmalıdır. Ancak bu temas kurulurken alınması gereken mesafede sorunlar ortaya çıkmıştır. Çoğu zaman medya patronundan, ister iktidar ister muhalefet siyasetçilerene, iş insanlarına, kurulan ilişkiler, gazeteci-kaynak noktasını aşan nitelik göstermektedir. Döneme ve güce göre sık “saf değiştirmeler” de izlenebilmektedir. Gazetecilik halk adına yapılan bir denetleme-kamu görevidir. Tek patron “halk”, tek borç “doğrularıdır”. İlk kez 19. yüzyılda Edmund Burke tarafından basın için kullanılmış, dördüncü kuvvet tanımı, (diğerleri sıradan halk, asiller ve ruhbanlar) farklı bir gücü tanımlamaktadır. Bu gücü kullanan gazeteci bunu tarafsız şekilde icra etmelidir. Özellikle son sekiz yılda Türkiye’de haber ile propaganda arasındaki fark nere-

deyse ortadan kalkmıştır. Tabii az da olsa mesleğin etik değerlerine bağlı kalmış gazeteciler de vardır.

Kutuplaşmayı da besleyen “tarafli gazetecilikten” çıkışın yolu meslek örgütlerini güçlendirmekten geçer. Özellikle medya alanında yapılan sendikacılık; sadece kişisel hak merkezli değil, mesleği bağımsız olarak yapabilmeyi, daha açık anlatımla editöryel bağımsızlığı her alan ve koşulda savunan şekle çevrilmelidir. Sendikalaşma oranı arttıkça, cemiyet ya da konseyler özgür sözün söylenmesi için mücadeleyi büyütüp yadıkça, mesleği daha özgür yapabilmenin yolları açılacaktır.

Gelelim “medya tüketicisine” yani okura-izleyiciye. Burada Hannah Arendt’in 1967 Şubat’ında New Yorker’de yayınlanan “Truth and Politics” yazısına bir referans vermek istiyorum. Yazıda Arendt bir yandan “politikacı-gerçekler” ilişkisini incelerken diğer yandan da gerçeklik algısının kişisel özellikler ve hayata bakış açısından bağımsız olmadığını savunur. TurkuazLab’ın “Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması”nın Covid pandemisi döneminde yapılan üçüncü araştırmasının sonuçları Türkiye’de yaşayanların “özellikleri” konusunda çok önemli noktaları söylüyor. Her üç araştırmada da Türkiye’de yaşayanların önemli bir kısmı kendisine uzak gördüğü siyasal parti taraftarını “ikiyüzlü”, “bencil”, “zalim” gibi sıfatlarla tanımlarken, kendi parti taraftarlarına “vatansever”, “akıllı”, “cömert” gibi sıfatları yakıştırıyor. Çalışmada belki de en çarpıcı sonuçlardan biri kendine uzak gördüğü partinin taraftarlarının “çocuklarının çocuklarıyla arkadaşlık etmesini istemeyenlerin oranının” bile yüzde 66.6 çıkması.

Cass Sunstein’in Princeton Üniversitesi’nde 2002 yılında yaptığı “Demokrasi ve İnternet” çalışmasında ortaya atılan “yankı odaları” tanımı, yani bireylerin yalnız kendi gibi düşünenlerin seslerini-görüşlerini duyabildikleri iletişim ortamı, kutuplaşmayı artıran en önemli faktörlerden. Siyasal duygusal kutuplaşmanın, iktidar yer yer muhalefet tarafından üretildiği ortamda “medya aracılığı” tartışılmaz derecede önemli. Aynı araştırmada “yanlış haberle karşılaştınız mı?” sorusuna “karşılaştım” diye yanıt verenlerin dağılımına baktığımızda ilk üç sıra bize çok şey söylüyor:

Olguların çarpıtılarak belli bir konunun gündeme taşındığı haberler yüzde 68, siyasetçi ve ünlülerin hoşlanmadıkları haber kaynaklarını kötülemek için yalan haber kavramını kullanmaları yüzde 62, siyasi ya da ticari nedenlerle tamamen uydurulmuş haberler yüzde 61.

Kitleler bir yandan kendi yankı odalarında ya da suskunluk sarmalında var olurken-dururken bir yandan da kendisine ulaşan haberlerle ilgili şüphesini ortaya koyuyor. Bu noktada “medya okur yazarlığı” yani medyaya erişim-bunu

doğru çözümleme oldukça önemli. Bunun metotlarını göstermek-eğitimi vermek kutuplaşmayı aşma noktasında kritik önemde.

Medya sahipliğinden haber üretimine ve tüketimine her üç alanda kısa sürede kutuplaşmayı aşabilecek kolay bir yol görünmüyor. Ancak şeffaflığı istemek, gazetecilerin editöryel bağımsızlığını savunacak meslek örgütlerini güçlendirmek, medya okur yazarlığını artırmak, kutuplaşmayı azaltmak konusunda önemli olabilir.

SANATTA KALMAK

İtir Erhart*

Sanatın ölüm, yas, ayrılık acısı, göç, yaşlılık, savaş, ayrımcılık gibi zor konuları, alışılmış olandan farklı bir biçimde, farklı bir yerden anlatabilme, bu sayede de ötekine dair ön yargıları, kalıp yargıları kırabilme gücü var. Bu yazıda, sanatın, sanat eğitiminin, sanatsal bakış açısı kazanmanın, dönüştürücü, iyileştirici, kutuplaşmayı azaltıcı etkisine, birleştirici gücüne dair hikâyeler, içinde tablolar, yerleştirmeler, oyunlar, orkestralar olan anekdotlar bulacaksınız. Belki bir yerinde durup bir şarkı açacaksınız, bir konser kaydını arayacaksınız. Sonra bıraktığınız yerden okumaya devam edeceksiniz ya da notalar sizi alıp götürecektir. Bir şarkıdan ötekine geçeceksiniz ve bu satırlara hiç dönmeyeceksiniz. O yüzden hepimiz için dileğimi bu noktada da paylaşmak istiyorum: daima, sanatta, sanatla kalalım.

Mükemmel Aşıklar ve Kuşkonmazlar

Öteki ile kurduğumuz ilişkiyi dönüştürmenin en etkili yollarından biri ona temas etmek, farklı bir gözle bakabilmektir. Bu yüzden derslerde, atölyelerde bu temas alanlarını yaratmaya çalışırız. Bazen bir sanat eserinin mutlak ötekine bakışı sayfalarca okumadan, haftalarca süren bir dersten, atölyeden daha hızlı dönüştürebildiğine, ortak duyguları, ihtiyaçları fark etmeyi kolaylaştırdığına tanıklık ederiz.

Birinci sınıf öğrencilerimi tanıma, onlarla birlikte kent kültürü, göç, farklılıklar, sanat, ekoloji gibi çok farklı konularda düşünme fırsatı bulduğum bir ders veriyorum uzun zamandır. Sanat ve öteki üzerine konuşacağımız derse Félix González-Torres'in *Perfect Lovers* (1991) adlı eserini yansıtarak başlıyorum.

Eser birbirinin tamamen aynı, pille

çalışan, senkronize iki duvar saatinden oluşuyor. Google yardımı almamalarını rica ederek “sizce neden bu eserin adı *Mükemmel Aşıklar*?” diye soruyorum. Gelen cevaplar üzerinden aşk ve zaman kavramları üzerine tartışıyoruz biraz. Sonra Félix González-Torres'in bu eseri sevgilisi Ross Laycock'ı AIDS'ten kaybettikten

Félix González-Torres, *Perfect Lovers*, 1991

(*) Akademisyen, İstanbul Bilgi Üniversitesi

sonra yaptığını; bu eserle aşıklar ne kadar senkronize, ne kadar “mükemmel” olurlarsa olsunlar, birinin diğerinden daha önce duracağını anlattığını söylüyorum.

Félix González-Torres, *Portrait of Ross in L.A.*, 1991

yaretçiler şekerlerden alabiliyor, yani Ross’un tatlı hatırasına dair bir parçayı evlerine götürebiliyor...”.

Lightbulbs on Strings as Metaphors (1992) ve *Billboard of an Empty Bed* (1991) ile devam ediyoruz derse. Félix González-Torres’in duvardan sarkan ampullerde yaşamın kırılğanlığını, duvar saatlerinde sevgilinin kaybını, yastıkta bırakılan çukurda derin acıyı görmesi ve bize göstermesinin öğrencilerimin hem ötekine hem de kavramsal sanata bakışını nasıl dönüştürdüğünü gözlemleyebiliyorum.

Hikâyeyi alışılmış olandan çok farklı bir biçimde aktaran bu dört eserin, 2022 yılında İstanbul’da okuyan bir grup üniversite öğrencisinin, partnerini onlar doğmadan 20 yıl önce AIDS’ten kaybetmiş, Küba doğumlu ABD’li gay bir sanatçıyı anlama olanağı yaratmasına tanıklık ediyorum. Eserlere bakarken ölüm karşısındaki çaresizliğimizi, kaybın acısını hissedebiliyorlar çünkü. Mutlak öteki olarak görebilecekleri bir adamla bile ortak bir duyguda, deneyimde birleşebildiklerini görüyorlar.

Hemen arkasından *Portrait of Ross in L.A.*’i (1991) gösteriyorum. “Sizce Ross’un tablosunu, heykelini yapmak yerine neden onu 80 kiloluk bir şeker yığını ile hatırlamak, hatırlatmak istemiş?”, “Evet, haklısınız, 80 kilo yetişkin bir erkeğin ortalama kilosu. Ross da AIDS’e yakalandığında yaklaşık 80 kiloymuş, hastalık ilerledikçe ‘erimeye’ başlamış”. “Biliyor musunuz, zi-

Félix González-Torres, *Lightbulbs on Strings as Metaphors*, 1992

Sanatçının olağandaki, günlük olandaki olağanüstülüğü görebilmesi ve bize, kimi zaman mizah ve oyun da ekleyerek anlatabilmesine dair tartışmaya Manet, kuşkonmazların¹ benzersiz hikâyesi ile devam ediyoruz. İki tabloyu da yansıtıyorum önce ve soruyorum: “Sizce neden ikinci tabloda tek bir kuşkonmaz var?”. Tahminleri al-

Félix González-Torres, *Billboard of an Empty Bed*, 1991

dıktan sonra hikâyesini anlatıyorum: Koleksiyoner Charles Ephrussi 800 Frank karşılığında eseri sipariş ediyor. Ephrussi tabloyu gönderince o kadar beğeniyor ki Manet’ye 1000 Frank gönderiyor. Manet bunun üzerine tek bir kuşkonmazı resmettiği ikinci bir tablo yapıyor ve şu notla Ephrussi’ye iletiyor: “Demetten düşen kuşkonmaz”. Birlikte gülüyoruz. Dünyanın en sıradan objelerinden birini neredeyse canlandıran ve bizi güldüren Manet’yi alkışlayarak dersi bitiriyoruz.

“Evet,ve...”

Öteki ile kurduğumuz ilişkiyi dönüştürebilecek bir başka pratik de aktif dinlemedir. Sessizce, odaklanarak, müdahale etmeden, “bitirsin de ben aklımdan geçenleri anlatmaya başlayayım” demeden, yargılamadan sözleri, sessizlikleri, beden dilini “dinlemek”.

Aktif dinleme kavramı ile doğaçlama tiyatro üzerine okuduğum kitaplar ve doğaçlama yapan oyuncular ile yaptığım sohbetler, izlediğim provalar ve oyunlar sayesinde tanıştım. Yazılı, öğrenilmiş bir metin olmadan sahneye çıkabilmek için çok iyi dinleme pratiği yapıyorlardı. Dinleme ve sonrasında da üzerine eklemek. Örneğin bir oyuncu “çok trafik vardı, o yüzden geç kaldım” dediğinde “evet, ben de biraz önce Twitter’da gördüm köprüde bir kaza olmuş. O yüzden vapurla geçtim” demek. Oyun bu şekilde sahnede yazılıyordu. Birbirini dinleyip yeni bir satır ekleyerek.

Doğaçlama tiyatro uygulamalarından biri de izleyicilerden birini sahneye davet edip, gününü anlattırmak sonra onun o akşam göreceği rüyayı oynamak. Bu “oyunu” defalarca izleme şansım oldu. Ben izleyici anlatırken hep oyuncular izledim, nasıl tüm detayları, sözleri, sessizlikleri dinlediklerini ve zihinlerine kaydettiklerini. Sonra da bu detaylardan yola çıkarak nasıl rüyayı oynadıklarını.

1 Botte d’asperges, 1880.

Édouard Manet, *A Bundle of Asparagus*, 1880

Yıllar sonra sivil toplum çalışanlarına yönelik şiddetsiz iletişim atölyesi aldığımda aynı prensiplerin ötekini anlamak, çatışmaları çözmek için de geçerli olduğunu fark ettim. Eş zamanlı olarak Augusto Boal tarafından geliştirilen Forum Tiyatro tekniği ile tanıştım. Katılım, aktif dinleme, etkileşim ve diyalog temelli bu tekniğin sosyal sorunları çözmek için nasıl kullanıldığını izledim ve içimden keşke temel tiyatro eğitimi müfredata girse diye geçirdim.

Édouard Manet, *A Spring of Asparagus*, 1880

İmkânsız gibi gelecek size belki —görene, duyana kadar ben de benzer hisler içindeydim— ama aynı prensiple yaratılan doğaçlama bir müzikal de izledim. *Baby Wants Candy* topluluğu oyuncularının birbirlerinin sözlerinin yanı sıra, sesleri, yapıları, harmonileri de dinleyerek ve üzerlerine ekleyerek bir müzikali yaratmalarına tanıklık ettim. İlk ve son kez sahnelenen bir müzikali şaşkınlıkla, hayranlıkla izledim.

Karlı Kayın Ormanı ve “Alo Galaksi Taksi, Araba yok”

Sanatın birleştirici, dönüştürücü etkisini yapılandırılmış derslerden, atölyelerden, eğitimlerden önce nerede gözlemlediğimi düşünürken oldukça eskiye, üniversitede okurken annemin beni götürdüğü Zülfü Livaneli konserine gittim. Livaneli beyaz gömleği ile sahneye çıktığında büyük bir alkış koptu. Başından sonuna dev bir korunun kendisine eşlik ettiği o konserden hiç unutmadığım bir an var:

*Şu sılanın ufak tefek yolları
Ağrıdan sızıdan tutmaz elleri
Tepeden tırnağa şiir gülleri*

Livaneli durdu. Koro bu ana hazırmış gibi, tam nerede gireceğinin provasını yapmış gibi tamamladı: “Yiğidim aslanım burada yatıyor”.

Birbirini hiç tanımayan, belki bir daha hiç görmeyecek insanlar, tüm farklılıkların ötesinde bir yerde senkronize olmuştu.

Eklektik Kelt müziğinden Kuzey Cazı'na uzanan notaların sihirli gücüne defalarca tanıklık ettim sonra. Bir akşam korumuz Harbiye Açık hava'da John Baez'e eşlik etti:

*Donna, Donna, Donna, Donna,
Donna, Donna, Donna, Don...*

Aynı sahnede *Brother Wind March*'in en iyi bildiğimiz bölümünün ilk notalarını duyduğumuz an Jan Garbarek'i çılgınca alkışladık; şarkılarını ezbere bildiğimiz Loreena McKennitt'ı, Goran Bregović'i birlikte söylemeye devam etmek için defalarca sahneye davet ettik.

Sonra bu tarıfsız coşku anlarını birlikte deneyimlediğim insanlarla aramda çok kuvvetli bir bağ kurulduğunu fark ettim. Yıllar sonra tanışılırsınız, konu konuyu açıyor ve aynı konseri izlediğinizi anlıyorsunuz. Anında derin bir soh-bete dalıyorsunuz: “Biliyor musun ben o bileti alabilmek için saatlerce kuyrukta beklemiştim...”, “Ben de arkadaşımın borç para almıştım...”, “ya ne akşamdı, yağmur başlamış ama kimse gitmemişti...”.

Benzer bir etki yaratan oyunlar, hatta replikler de var: “Alo Galaksi Taksi, araba yok” gibi. Turgut Özakman'ın 1987'de *Deliler* oyunu için yazdığı bu repliğin 2021'de *Deli Bayramı*'nı izlemek için DasDas'ın sahnesini dolduran yüzlerce seyirciyi aynı anda aynı duyguda birleştirmesine tanıklık ettim. Prömiyer akşamı oyunun süpervizörlüğünü yapan Metin Akpınar da izleyicilerin arasındaydı. Mert Fırat'ın masanın üzerinde çalan telefonu kaldırıp o meşhur repliği söylemesi ile birlikte çılgın bir alkış koptu. Sonra izleyiciler sözleşmiş gibi ayağa kalktı ve Metin Akpınar'ın oyunu izlediği balkona dönüp büyük bir coşku ile alkışlamaya devam etti. *Deli Bayramı*'nı iki farklı sahnede üç kez daha izledim. Her seferinde “o an” yaşandı. İzleyiciler, oyunun orta yerinde, o repliği duydukları an çılgınca güldü ve heyecanla alkışladı.

Sanatta Kalmak

Sanat, sanat eğitimi, sanatsal bakış açısı kazanmak, sanat deneyimi birleştiriyor. Farklılıkları barındıran, kutupları buluşturan West-Eastern Divan Orchestra², Social Inclusion Band³ gibi orkestralar, topluluklar en zor, kaotik zamanlarda bile bize çözüme dair umut veriyor. İşte tam da bu yüzden daima sanata yer açmak, sanatla kalmak, sanatta kalmak gerekiyor.

2 1999 yılında Daniel Barenboim ve Edward W. Said tarafından diyalog ve ortak yaşam kültürünü geliştirmek amacıyla kurulan eşit sayıda İsrailli, Arap müzisyenin yanı sıra Türkiye, İran ve İspanya'dan sanatçıların da yer aldığı orkestra.

3 Fiziksel ve sosyal açıdan dezavantajlı gençlerin hayata katılımlarını kültür sanat yoluyla desteklemek amacıyla Düşler Akademisi öğrencileri tarafından kurulan müzik topluluğu.

DEMOKRATİK YEREL YÖNETİM UZLAŞMAYA YARDIM EDER Mİ?

İtir Akdoğan*

Demokratik yerel yönetimin tanımındaki bilgiye erişim, sivil toplumun kendi arasında ve yerel yönetimlerle etkileşimi, danışma, birlikte çalışma ve birlikte izleme değerlendirme gibi kavramlar kutuplaşmanın körlük, tahammülsüzlük, ayrımcılık gibi topluma zarar veren sonuçlarından teoride koruyabilirmiş gibi durabilir.

Bilgiye erişimin anlamlı bir katılıma hizmet edebilmesi için üretilen ve paylaşılan bilginin zamanında, erişilebilir ve doğru olmasının yanı sıra, çeşitli olması da beklenir. Çeşitlendirilmiş bilgi tam da kutuplaşma nedeniyle erişemediğimiz, belki de aslında merak etmediğimiz, bilerek kulaklarımızı gözlerimizi kapadığımız o ötekiyle ilgili, ötekinin bakış açısından gelen bilgiye erişmemizi kolaylaştırabilir. Kentin ulaşımıyla ilgili alınacak bir kararda, görmek istemediğin grupların ulaşım ile ilgili ihtiyaçlarının da yer aldığı bir bilgi notu ister istemez o güne kadar kör olduğun bilgiyle karşılaşmanı ve aynı ulaşım hizmetinden aslında herkesin aynı şekilde faydalanmadığını fark etmeni sağlayabilir.

Sivil toplumun ve/veya örgütsüz bireylerin birbirleriyle ve yerel yönetimlerle etkileşimi, karşılaşma demektir. Kentin tüm sakinlerine açık olan bir mekânında, parkta, meydana, kütüphanede yapılacak bir tartışma etkinliğinde daha önce hiç bir araya gelmediğin, gelmek istemediğin birtakım kent sakinleriyle karşılaşabilirsin. Bu kişilerle aynı ortamda olmaktan başta hoşlanmasan da, bu karşılaşmalar düzenli bir hal alırsa kent yaşamıyla ilgili ortak sorunlarının olduğunu görmeye başlayabilirsin. Senin mahallen gibi o hiç uğramadığın, korktuğun, sevmediğin mahallenin de suyu düzenli kesiliyorsa, bu etkileşim belki birlikte sesini çıkarırsan sorunu çözebileceğini keşfetmeni sağlayabilir.

Yerel yönetimlerin çoğu zaman göstermelik de olsa yaptıkları anketlerle fikrini iletmeyi seçersen, bu, yaşadığın kentte hiç farkında olmadığın, daha önce hiç aklına gelmeyen sorunlar olabileceğini ve o sorunları yaşayan ama senin hiç fark etmediğin kent sakinleri olduğunu düşünmeni sağlayabilir.

Kentinin yöneticileri demokratik yönetimin “birlikte çalış ve birlikte izle ve değerlendir” aşamalarını uygularsa bu yukarıdaki gibi aynı ortamda kendi fikirlerini paylaşmaktan öte, birlikte düşünmek, planlamak, yapmak ve yaptığının işe yarayıp yaramadığını değerlendirmek anlamına gelir. Bu senin kentini sahiplenmeni, kentin bir sakini olarak daha mutlu hissedeceğin bir yer olmasında katkı olmasını sağlayabilir. Dahası, bunu daha önce hiç bilerek bir araya gel-

(*) Araştırma Direktörü, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

mediğin veya varlığının farkında bile olmadığını diğer sakinlerle yapmanı sağlar. Daha önce farkında olmadığını eşitsizlikler, haksızlıklarla ilgili hassaslaşmanı hatta harekete geçmeni sağlayabilir.

Buraya kadar saydıklarımın düzenli olarak uygulanması halinde, kendin gibi olmayan, sevmediğin, korktuğun, aynı mekânda bulunmamak için dikkat, hatta para harcadığın kent sakinlerinin farkına varman, eşitsizlikler, haksızlıklar hakkında bilgilenmen, belki başkalarıyla kentle ilgili ortak dertlerinizin, hayallerinizin olduğunu görmeni sağlayabilir. Bu da kentte sadece senin gibilerin yaşamadığını anlamana, kenti paylaşmaya tahammül etmene, yani kutuplaşmayı aşmaya potansiyel olarak yardım edebilir.

Yerel demokraside, alternatif olarak, farklı kent sakinlerini aynı anda etkileyen dışarıdan bir tehdit de yine kutuplaşmaya beklenmeyen bir çözüm olabilir. Bunun örneklerine İstanbul'da 2013 Gezi direnişi ve 2019 yerel seçimlerinde tanık olduk. Gezi Parkı'nda planlanan kışla binası nedeniyle ağaçların kesilmesine karşı çıkan bir grup çevrecinin protestosu ile başlayıp kitlelerin yerel demokrasi talebine ve direnişe dönüşen süreçte parkta daha önce neredeyse asla buluşmayan kimlikler yan yana gelmekle kalmayıp barışma ve dayanışma örnekleri yarattılar.

6 yıl sonra, aradan geçen zamanda kutuplaşmaya tekrar teslim olan farklı ekonomik, siyasal, etnik ve kültürel kimlikler, yine bir araya gelmeyi ve dayanışmayı seçtiler. Bu defa ortak dış tehdit yerel seçimlerin iptaliydi. 31 Mart 2019'da yapılan yerel seçimlerde İstanbul büyükşehir belediyesi sonucu iptal edilip 23 Haziran 2019'da tekrarlandığında, ideolojik ve duygusal kutuplar aynı adayda uzlaştılar. O aday kampanyasına temsil ettiği siyasi partinin logosunu eklemedi, diğer siyasi partilerin seçmenleri ise bu kampanyayı destekledi. Uzlaşılan aday seçimi kazandı.

Demokratik yönetimin kavram ve araçlarının kullanılması ve tüm kent sakinlerini etkileyen dışarıdan gelen bir tehdit eğer kutuplaşmaya çözüm olabiliyorsa, o zaman tüm kentlerin ortak tehdidi olan bir konu, mesela, iklim krizi ve bunun demokratik yönetimi uzlaşmaya yardım edebilir mi diye düşünebiliriz. İklim krizinin Türkiye'de belediye stratejik planlarına o ya da bu şekilde eklenmediğini gözleyebiliriz.

Oysa belediyelerin stratejik planlarına bir göz atıldığında, uzlaşmadan çok uzak, tersine kutuplaşmayı destekleyen metinler olabildiğini görebiliriz. Örneğin, birçok kırılğan grup kendini "vs." olarak bulabilir. Kadın hareketinin 50 yıllık emeği sonucunda kadın kelimesini politika belgelerinde (hâlâ yardıma muhtaç olarak) görsek de birçok başka kırılğan grup vesaire kelimesinin kısaltmasına sıkışmış durumda. Başka bir örnek ise, göç ve göçmen, kentin sakini, Be-

lediye kanunu 13. maddeye göre hemşeri olmalarına rağmen, stratejik planlarda mücadele edilmesi gereken bir konu ve grup olarak yer alabiliyor.

Nüfusu 50 binden fazla olan belediyelerin seçimi takip eden 6 ay içinde hazırlamaları gereken stratejik planların yöntemi ve formatının anlatıldığı rehberde planın katılımcı yapılması ve dış paydaşların fikirlerinin dâhil edilmesi gerektiği yazıyor. Stratejik planlar incelendiğinde ise dış paydaşların çok kısıtlı bir sivil toplum temsili olduğunu görmek mümkün. Dış paydaş katkısı ise ya belediye protokolünde yer alan bilindik sivil toplum örgütleri ya da çevrimiçi anketlerin sonuçlarından oluşuyor.

Her etkinliğe bilindik (kendi kutbundaki) sivil toplum örgütlerini dâhil etmek, kentteki farklı sakinlerin çıkarlarını temsil eden sivil toplum örgütlenmelerinin dışarıda bırakılması, o grupların ihtiyaç ve haklarının göz ardı edilmesi, belediyenin planladığı işlere ve bütçesine o grupları dâhil edememesi anlamına gelir. Planı izleyen 5 yıl boyunca belediye etkinliklerinde bu grupların görülemeyeceği, belediye hizmetlerinden bu grupların o kadar da faydalanamayacağı anlamına da gelir. Bu da en azından karşılaşmaları engelleyeceği için kutuplaşmayı besler.

Dijital katılım söz konusu olduğunda ise dijital dünyanın eşitsizlikleri ve kutuplaşmaya yardımcı özelliklerini düşünmeli. Her ne kadar internet erişimi, cep telefonu kullanım oranı giderek artsa da bu teknolojileri anlamlı hele demokrasiye hizmet edecek şekilde kullanmak için gerekli beceriler, dijital okuryazarlık toplumda hâlâ kısıtlı. Bunun yanı sıra, sadece hoşumuza giden bilgiye erişmek ve kendimiz gibi düşünenlerle etkileşim için kullanırsak, dijital araçların potansiyel olarak sunacağı çeşitlilikten mahrum kalabiliriz. Buna rağmen birçok yurttaş yine de Sunstein'in o "eko (yankı) odası" dediği kısıtlı alanda daha mutlu.

Oysa dijital araçlar kendiliklerinden süreçleri demokratikleştiremezler. Yerel yönetimler ve sivil toplum süreçleri demokratik yapmak isterlerse, bu araçlarla demokratik kent yönetimi tasarlarlar ve kutuplaşmayı aşmaya niyet ederlerse, teknoloji bu süreci kolaylaştırabilir. Eğer süreçler demokratik tasarlanmazsa, dijital araçlar üzerinden yapılacak demokratik görünümlü iletişim sadece hem yerel yönetimlerin hem de sivil toplumun politik güç fantezileri kurması için imgeseller üretir. Her fantezi gibi o fanteziler de yıkılır.

Bunun yanında, eğer niyet edilirse, kutuplaşmaya çare olabilecek demokratik yerel yönetim için dijital araçları kullanmanın farklı yolları da olabilir. Örneğin, veriye dayalı politika geliştirme. Bu yöntemle kentte mahalle hatta sokak ölçeğinde mekânsal veri, teknolojinin yardımıyla farklı haritaların üst üste gelmesi ve/veya etkileşime sokulmasıyla gerçek ihtiyaç sahipleri, kırılgan gruplar ve mekânlar çok net bir şekilde karar alıcıların önüne serilir. Doğru toplanıp,

doğru analizden geçmesi kaydıyla, verinin gösterdiği yolda yapılacak politikalar ve bütçeler tarafsız, kapsayıcı, isabetli ve yenilikçi olabilecektir. Demokratik yönetim çerçevesinde yurttaşların da yine dijital araçlar üzerinden veri girmesinin sağlandığı örneklerde politika süreçlerinde sesi çıkmayan kent sakinlerinin de görünürlüğü artabilir. Bu görünürlük karar alma mekanizmasında, alınan kararların uygulanmasında ve izlenmesinde çeşitliliğe, çoğulculuğa ve uzlaşmaya yardım edebilir.

Kutuplaşmaya çare olan bilgiye erişim ve karşılaşmalar demokratik yerel yönetimin de şartları olması nedeniyle, eğer planlanırsa ve kent sakinleri de o süreçleri sahiplenirse, demokratik yerel yönetim uzlaşmaya yardım edebilir.

KUTUPLAŞMAYLA MÜCADELEDE EĞİTİMİN ÖNLEYİCİ VE ONARICI ROLÜ

Işık Tüzün*

Türkiye’de *Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması 2020*’deki birçok bulguyu temel eğitim politikaları ve uygulamalarıyla bağlantılı düşünmek mümkün ve hatta gerekli. Bir yandan kutuplaşma eğitim alanındaki tartışmalarda ve çözüm arayışlarında çocukların yararına öncelik verilmesini zorlaştırıyor, öbür yandan eğitim kutuplaşmayı azaltma ve bir arada yaşamı mümkün kılma potansiyeline sahip alanlar arasında ilk sıralarda geliyor.

Araştırmada eğitimle bağlantısı düşünülmesi gereken başka bulgular da var, ancak doğrudan bağlantılı birkaç bulgu hemen dikkati çekiyor. Görüşülen kişilerin %67’si “çocuklarının ‘en uzak’ hissettikleri parti taraftarlarının çocuklarıyla oynamasını istemediğini” belirtiyor; %35’i ise “‘en uzak’ hissettikleri parti taraftarlarının kendi ihtiyaçlarına uygun eğitim alabilmesine” karşı çıkıyor.¹ İlk bulgu bir arada yaşama arzusunun düşüklüğünü gösterirken, ikinci bulgu bir kişinin bir grubu siyasal parti tercihi dolayısıyla kendisiyle eşit görmediği ve ötekileştirdiği durumlara işaret ediyor.² İstikrarlı bir diyalog ortamında ve çocuk hakları temelinde tartışıp çözüm üretemediğimiz, eğitimin tartışmalı konuları içinde başı çeken çokdilli eğitim ve eğitimde din veya inanç özgürlüğü gibi konular ise kutuplaşma araştırmalarında izi sürülen ve siyasi partilere yakınlık ve/veya farklı aidiyetler ekseninde kutuplaşmanın somutlaştığı alanlar olmaya devam ediyor.

Kutuplaşmayla mücadelede eğitimin hem önleyici hem de onarıcı roller oynaması mümkün. Öncelikle, eğitim sistemini tüm bileşenleriyle birlikte daha kapsayıcı, öğrencilerin farklılıklarıyla kabul, saygı ve değer gördüğü, bir arada yaşamayı deneyimlediği bir yapıya kavuşturmak gerekiyor. *Türkiye’de Bir Arada Yaşarız Araştırması: Kutuplaşmış Toplumda Bir Arada Yaşama Kapasitesi* başlıklı çalışmada, geçmiş okul yaşantılarının kimlikleri ve ilişkileri nasıl etkilediğine dair sonuçlar da yer alıyor.³ Araştırmada görüşülen kişilerin sadece %39’u “Okul hayatında ilgi alanlarına, zevklerine, düşüncelerine ve kararlarına saygı duyulduğunu” belirtiyor; aynı oranda katılımcı bu ifadeye katılmıyor. Araştırmacılar, bu deneyimlerin başkalarına ve farklı kesimlere duyulan güvensizlik ile de bağlantısını vurguluyor. Okul yaşantısına dair bu deneyimlerin eğitim düzeyine ve etnik kökene göre farklılaşmasıysa, kökleşmiş bazı eşitsizliklere ve kapsayıcı olmayan eğitim süreçlerine dair önemli bir gösterge. Araştırmaya

(*) Direktör, Eğitim Reformu Girişimi

¹ TurkuazLab, t.y.

² A.g.e.

³ Kentel, 2022.

göre, okulda saygı görmediğini ifade edenlerin oranı Kürtler arasında Türklere kıyasla, liseyi tamamlamayanlar arasındaysa lise ve üniversite mezunlarına kıyasla belirgin biçimde yüksek.⁴ Üst politikaların ve yapıların kapsayıcı eğitim doğrultusunda şekillenmesi temel bir gereklilik. Bununla birlikte, yapısal sınırlılıklara ve engellere rağmen sınıf ve/ya okul düzeyinde kapsayıcı pratiklere alan açmak da mümkün. Türkiye’de son yıllarda bu çerçevede denenen birçok yöntem ve araç ile ciddi bir bilgi ve deneyim birikimi bulunuyor.⁵

Eğitim aracılığıyla bir arada yaşamı kolaylaştırma potansiyeli barındıran müdahale alanlarından biri, Türkiye’de de giderek daha çok gündeme gelen sosyal ve duygusal öğrenme (SDÖ). Temel SDÖ yeterlilikleri arasında yer alan “sosyal farkındalık” ve “ilişki becerileri” bir arada yaşamı, uzlaşma ve diyalog kültürünü doğrudan destekliyor. CASEL’in (Collaborative for Academic, Social and Emotional Learning) SDÖ çerçevesinde “sosyal farkındalık” “Farklı geçmişlere ve kültürlere sahip olanlar da dâhil olmak üzere başkalarını anlama, [onların] bakış açısını görebilme ve başkalarıyla duygudaşlık kurma yeteneği” olarak tanımlanırken, “ilişki becerileri” “Farklı geçmişlere ve kültürlere sahip olan kişilerle sağlıklı ve yapıcı ilişkiler kurma ve sürdürme yeteneği” olarak tanımlanıyor.⁶ Araştırmalar, SDÖ’nün “toplum sağlığı, ekonomik kalkınma, eşitlik, adalet, iyi yaşam gibi birçok parametreye katkı” sağladığına işaret ediyor.⁷ SDÖ’nün erken yaşlardan itibaren desteklenmesi, hem önleme ve müdahale programları aracılığıyla hem de okul atmosferine yansiyacak biçimde eğitime dâhil edilmesi öneriliyor.⁸

Temel sosyal duygusal becerilerden biri olan empati becerisini bu bağlamda özellikle anmakta, bununla birlikte empatinin çok boyutlu bir kavram olduğunun⁹ ve “sempati” ile karıştırılmaması gerektiğinin altını çizmekte yarar

4 A.g.e. “Okul hayatında ilgi alanlarıma, zevklerime, düşüncelerime ve kararlarıma saygı duyuldu” ifadesine katılmayanların oranı üniversite mezunları içinde %27, lise mezunları içinde %39 ve liseyi tamamlamayanlar arasında %43’tür. Bu ifadeye katılmayanların oranı Türkler arasında %37, Kürtler arasında %48’dir.

5 Son yıllarda Türkiye’de bu kapsama girebilecek birçok çalışma yürütüldü. Tamamını burada anmak mümkün değil ancak konuyu farklı boyutlarıyla ve farklı düzeylerde ele alan çalışmalara SEÇBİR’in çalışmaları örnek verilebilir: <https://secbir.org/kapsayici-egitim/> ve <https://secbir.org/yayinlarimiz/>

6 Erkman vd., 2019, s. 24-25.

7 A.g.e., s. 48.

8 A.g.e.

9 “Bilişsel empati kişinin bir başkasının bakış açısından bakabilme, bir başkasının belirli bir durumda nasıl hissedebileceğini anlayabilme becerisi olarak tanımlanıyor. (...) Duygu paylaşımı kişinin bir başkasının duygularını onunla birlikte hissetmesi olarak tanımlanıyor. (...) Empatinin üçüncü boyutu ise empatik ilgi. Empatik ilgi kişinin bir başkasının iyi olma hali için olumlu bir şey yapma motivasyonudur. Empatik ilginin, bilişsel empati ve duygu paylaşımından en temel farkı aksiyon alma isteğini içinde barındırması ve çoğu zaman pozitif sosyal davranışa yol açmasıdır.” (Aksoy, 2019, para. 3-4)

var.¹⁰ Eğitim sisteminde empati becerisini geliştirmeyi amaçlayan müdahalelerin sadece başkalarının duygularını onlarla birlikte hissetmeye yönelik kalmaması, başkasının bakış açısından bakabilmeyi, ayrıca sosyal adaletten yana ve hak temelli bir duruş sergileyerek eyleme geçmeyi de teşvik edecek biçimde kurgulanması gerekiyor. Dahası, bireylerin empatik olmaları kendi grupları dışındaki kişilere de empatiyle yaklaşacakları anlamına gelmiyor. Bireylerin taraflı biçimde kendi grubuna empatiyle yaklaştığına, bunun ötekileştirmeyi ve kutuplaşmayı artırdığına ilişkin araştırma sonuçları bulunuyor. Ötekileştirmeyi Anlamak: Türkiye’de Gençlerle Empati ve Eşitliği Tartışmak projesindeki deneyimleri ve Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları araştırmasının bulgularını temel alan yazısında Uyan Semerci (2019) hem bu duruma hem de farklı gruplar arasında temasın ve karşılaşmaların önemine, ayrıca okul deneyimlerinin ve ortamlarının oynadığı role dikkat çekiyor.

Özellikle sanatla tanışan, sanat aktivitelerine ya da okul dışı faaliyetlere katılan, bunlar aracılığıyla farklı yerlere gidip başkalarıyla tanışan gençlerin diğer kişi ve grupları daha az ötekileştirdikleri bulgusu okullarda ya da eğitim aracılığıyla yapılabileceklerle dair önemli ipuçları sunuyor.¹¹ Okullar, karşılaşmalar için en doğal ve elverişli ortamlardan biri. Kapsayıcı süreçlere ve ortamlara, okulların bu potansiyelinin değerlendirilmesi, önyargıların, ayrımcı tutum ve pratiklerin farkına varılması ve yeniden üretilmemesi için de ihtiyaç var. Okulların ve daha geniş anlamda eğitimin oynayabileceği önleyici rollerden biri de eleştirel düşünme beceri ve tutumlarının desteklenmesi. Araştırmalar gerek geleneksel medyada gerek sosyal medyada bireylerin ağırlıklı olarak kendi görüşlerine yakın kaynaklardan bilgi edindiğini, azınlıkta kalan görüşlerin yeterince dile getirilemediğini, bunun birçok kişi açısından tek tip bir dünya temsiline sahip olmayla sonuçlandığını gösteriyor.¹² Buna yanlış bilgi üretiminin ve yayılımının yaygınlığı da eklendiğinde eleştirel düşünme becerileri olmazsa olmaz hale geliyor.¹³

10 “Empati biriyle birlikte hissedebilmek iken, sempati onun için hissetmek olarak tanımlanabilir. (...) [E]mpati ile ilgili yapılan sık hatalardan biri ‘sen onun yerinde olsaydın nasıl hissederdin’ soru kalıbıyla başkanın bakış açısından bakma becerisini çoğu zaman yanlış uygulamalar ile yapılıyor olması; örneğin bir balgın nasıl yaşadığını, hissettiğini anlamak için suyun altında bir süre kalmak gibi bir deney bize tam olarak empati becerisi kazandırmaz, ya da görme engelli bir bireyin günlük yaşamda karşılaştığı zorlukları anlamak için gözleri bantlı bir şekilde bir parkuru tamamlamak da empati değildir. Çünkü bu tip uygulamalar daha çok bireydeki acıya ya da sempati duygusunu harekete geçirir. (Sosyal Duygusal Öğrenme Akademisi, 2019, para. 5)

11 Uyan Semerci, 2019.

12 TurkuazLab (t.y.)

13 Teyit ve Öğretmen Ağı işbirliğinde 2021’de hazırlanan *Eğitimde Eleştirel Dijital Okuryazarlık: Öğretmenlerden Öğretmene El Kitabı*, değişen ihtiyaçlara yönelik son dönemde eğitim alanında üretilen çalışmalara örnek gösterilebilir.

Türkiye’de Bir Arada Yaşarız Araştırması da eğitimle ilişkili müdahale alanlarına ve olası stratejilere dair önemli ipuçları sunuyor. Örneğin, görüşülen kişilerin bizzat yaşadığı ya da nesiller arası aktarımla deneyimlediği travmaların etkisi ve bu bağlamda yüzleşme ihtiyacı araştırma raporunda önemli yer buluyor: “Yüzleşme (...) aynı anda aynı toplumda yaşayan insanların birbirleriyle karşılaşmaları, birbirlerini duymalarıyla ve öğrenmeleriyle mümkün olabilir. Buna karşılık, aynı toplumda yaşayan bir başka topluluğun tarihte, geçmişinde neler yaşadığı, hafızasındaki travmalar ya da en basit hikâyeler bilinmediği takdirde, sadece kendini dinleyen, kendini merkeze koyup konuşan ve kendi topluluğunu bütün toplum zanneden insanların bir arada yaşamayı kolaylaştırması mümkün olamaz.”¹⁴ Hiç şüphesiz yüzleşmenin birçok düzeyde yapılması gerekiyor ve farklı birçok yöntemi var; eğitim sistemine de, bu deneyimleri yok saymamak ve bunların konuşulabileceği bilgilendirici, güvenli ve kapsayıcı alanlar sunmak başta olmak üzere önemli roller düşüyor.

Son olarak, Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması 2020’ye katılanların %90’ı “çocuklarının hak ettikleri kadar iyi bir eğitim alamaması” kaygısını paylaşıyor. “İyi bir eğitim” tanımının herkes için benzer olduğunu varsaymak elbette mümkün değil. Bununla birlikte, bu ortaklığın eğitimin amaçlarını yeniden düşünmeye, bu konuda toplumsal mutabakat sağlamaya ve eğitim politikalarının bu doğrultuda geliştirilmesine dönük birlikte hareket etmeye nasıl dönüşebileceğinin yollarını aramakta ısrarcı olmamız gerekiyor.

Kaynakça

- Aksoy, D. (2019). Empati Kavramına Çok Boyutlu Bakış. M. Akbaş (Der.) içinde, *Fark Yaratan Beceriler: Empati*. Ashoka Türkiye. Haziran 2022, <https://ashokaturkiye.org/wp-content/uploads/2021/03/Fark-yaratan-beceriler-empati.pdf>
- Erkman, F., Göl-Güven, M., Ertenü, B., Gürsel Bilgin, G., Kabakçı, N., Pınar, M., Mardin, N. ve Kırmacı, M. (2019). Sosyal ve Duygusal Öğrenme Becerileri: Yeni Sanayi Devriminin Eşiğinde İş ve Yaşam Yetkinliklerinin Anahtarı. *TÜSİAD*. Mayıs 2022, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10450-sosyal-ve-duygusal-ogrenme-becerileri>
- Kentel, F. (2022). Türkiye’de Bir Arada Yaşarız Araştırması: Kutuplaşmış Toplumda Bir Arada Yaşama Kapasitesi. *BAYETAV*. Mayıs 2022, <https://bayetav.org/uploads/documents/BAY-rapor-son.pdf>
- Sosyal Duygusal Öğrenme Akademisi (5 Kasım 2019). Çok karışan bir ikili; Empati – Sempati. *Sosyal Duygusal Öğrenme Akademisi Blog*. <http://www.sdoakademi.com/cok-karisan-bir-ikili-empati-sempati/>
- TurkuazLab (Türkiye’de Kutuplaşmayı Azaltmaya Yönelik Stratejiler ve Araçlar Projesi) (t.y.) Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması: Özet Bulgular. <https://www.turkuazlab.org/wp-content/uploads/2020/12/Ozet-Bulgular.pdf> (Erişim tarihi: Mayıs 2022)
- Uyan Semerci, P. (2019). ‘Empati’yi Düşünürken... M. Akbaş (Der.) içinde, *Fark Yaratan Beceriler: Empati*. Ashoka Türkiye. <https://ashokaturkiye.org/wp-content/uploads/2021/03/Fark-yaratan-beceriler-empati.pdf> (Erişim tarihi: Haziran 2022)

DAHA ÇOK TEMAS DAHA SAMİMİ MUHABBET

Hakan Altınay*

Son yıllarda kutuplaşmadan yakınmayan bir toplum bulmak mümkün görünmüyor. Bu kadar yaygın bir toplumsal olguyu tek tek toplumlara özgü değişkenlerle açıklamaya yeltenmek de sağlıklı olmayacaktır. Her toplumun kendine özgü gerçeklerinin mutlaka etkisi vardır ama kürenin tamamında egemen diğer dinamiklerin önemsiz olmadığını varsayabiliriz.

Kutuplaşmayı önemseyen çok sayıda sosyal bilimci kutuplaşmanın nedeni olarak, artan eşitsizliklere işaret ediyor. Branko Milanović’in uzun soluklu ve kapsamlı analizlerinden küreyi tek bir küme olarak aldığımızda gelir eşitsizliklerinin azaldığını ama tek tek ülkelere bakıldığında neredeyse her ülkede gelir eşitsizliğinin arttığını görüyoruz. Bunun çok muhtemel makro nedeni son 30 yıla damga vurmuş küreselleşmenin sermaye lehine açtığı alanlar ve imkânlar.

Lakin artan gelir eşitsizliğine kutuplaşmanın tek ya da ana nedeni muamelesi yapmanın bize çok eksik bir resim sunacağını düşünüyorum. Pippa Norris’in işaret ettiği bir sosyokültürel neden kümesinin de önemli olması çok muhtemel. Sosyokültürel değişkenler kümesini sosyoekonomik değişkenlerden tamamen bağımsızlaştırmak mümkün ya da anlamlı olmayabilir ama onlara sadece sosyoekonomik bağımsız değişkenlerin bir türevi muamelesi yapmak da bize doyurucu tespitler sunmayacaktır. Her toplumda farklı temalar ve tonlar içeren bu tür sosyokültürel fay hatları için çeşitli üst anlatılar önerildi. Pippa Norris’in başını çektiği grup, post-materyalist değerleri benimseme konusunda farklılaşan istekliliği önemli, belirleyici bir ayırım noktası olarak işaret ediyor. Jonathan Haidt ve arkadaşları ise altı farklı kanaldan beslenen bir ahlak anlayışı ile iki hatta odaklı etik anlayışının rekabetine ve uyumsuzluğuna dikkat çekiyor. Birçok toplumda hızlanan insan hareketleri ve göç olgusu bu fayların keskinliğini bileyor.

Bir üçüncü yaygın dinamik ise ritmini ve ana dem yataklarını teknolojinin ve az sayıda şirketin belirlediği sosyal medya evreninin sonuçları. Sosyal medya, kendinden önceki dönemin kurumlarını ciddi şekilde hırpalarken, biraz serbest şekilde “dijital edepsizlik” olarak çevrilebilecek *digital disinhibition* meselesini de günlük kamusal hayatımıza pimi çekilmiş bir bomba olarak bıraktı. Son 10 yıllık deneyim sonrası insanlığın gözünün içine bakmadığı insanlar için kullandığı dilin asgari nezaket standartlarını feci örselediğini ve müşterek yaşamın gerektirdiği hukukun oluşturulmasında çok yetersiz kaldığı sonucuna varmak 21. yüzyıl Luddite’liği olmasa gerek.

(*) Direktör, Boğaziçi Avrupa Siyaset Okulu

Ekonomik şartları sürekli zorlaşan, sosyokültürel sermayesi umarsızca değersizleşen, sosyal medya dünyasını fazla kaba ve gayri medeni bulan insanların kendilerini en güçlü hissettikleri, en iyi bildikleri korunaklı alanlara, siperlere çekilmesi ve o siperlerin dışına merak ile değil de kaygı ile yaklaşmaları kimseyi şaşırtmamalı. Bu tercihi ayıplamak yerine anlamaya çalışmak boynumuzun borcu olmalı. En özet haliyle karşı karşıya kaldığımız durum karşılıklı bağımlılık ağlarımızın boyutu ve genişleme hızı ile bizim güven ve iyi niyet üretebilme kapasitemiz arasındaki senkron farklılığı. İnsanlık tarihinin büyük bölümü boyunca *transaction* anlamında birkaç alışverişimiz vardı ama bu alışverişlerimiz derin ve yaygın bir muhabbet örüntüsü içine otururdu. Son otuz yılda ise *transaction*'larımızın sayısı ve çapı geometrik olarak artarken, muhabbete olan eğilimimiz de zamanımız da hızla azaldı. David Brooks, Parker Palmer ve tabii Robert Putnam bu gerilimin en yetkin anlatılarını yıllardır bize sunuyor.

Eğer temel sorun yukarıda betimlemeye çalıştığım türde bir dinamik ise, çözümün de daha fazla temas, daha samimi muhabbetler ve araçsal alışverişlerden mümkün mertebe yalıtılmış mekânlara dair daha cesur deneylerden geçtiğini düşünebiliriz. Benim bu yöndeki sezgilerimin temelinde, kuruluşundan beri direktörlüğünü yaptığım Boğaziçi Avrupa Siyaset Okulu (BASO) deneyimi var. 2014'den beri faaliyet gösteren bu okula büyük çoğunluğu 25-35 yaşları arasındaki gençler katılıyor. Bu zamana kadar 71 ilden ve çok geniş bir sosyopolitik yelpazeden gelen 500'ü aşkın katılımcı ile 17 ayrı program tamamlandı. Program katılımcılarına, mezun olduktan 6-12 ay sonra programın onlar için en önemli katkısını sorduğumuzda %90'dan fazla mezun normal hayatlarında bir araya gelmeyecekleri akranlarıyla bir araya gelmenin ve ortaklaşmanın sandıklarından çok daha kolay olmasına dikkat çekiyor. Kutuplaşmanın yaygın olduğu ve neredeyse kader kabul edildiği güzel ülkemizde bu cevabı sürekli almak, çalışmanın mutfağındaki Hazal Acar, Kerem İspir ve beni bu paradoksa kafa yormaya itti. Sınanmaya muhtaç sezgilerimiz ve hipotezlerimiz şöyle: Her toplumda merkezkaç ve merkezci dinamikler aynı anda bulunuyor. Türkiye ve kutuplaşmanın yoğun olarak yaşandığı diğer ülkelerde sorun merkezkaç dinamiklerin fazla güçlenmiş olması ve merkezci mekanizmaların göreceli zayıf kalıyor olması. Bu durumda sağlıklı ve sürdürülebilir bir patika için merkezci mekanizmaların güçlendirilmesi gerekiyor. Bunun bir yolu farklı kulvarlardan, meşreplerden gelen katılımcıların müşterek alanları keşfetmesini, deneyimlemesini sağlamak. Bu amaçla Siyaset Okulu yılda iki kez 30-35 katılımcıyı 8 günlük yoğun bir deneyime davet ediyor. Katılımcıların çok geniş bir yelpazeden geliyor olması önemli ama yeterli değil. Simone Weil ve Daniel Kahneman'dan öğrendiğimiz üzere birbirimize ayırabileceğimiz dikkat sınırlı ve değerli bir kay-

nak. Birbirimizi en kesintisiz şekilde duyabilmemiz için katılımın ücretsiz olduğu program boyunca sıradan hayat gailisi kategorisindeki iş kalemlerini (mesela yemek, geceleme, günlük seyahat) biz organize ediyoruz ve bu gailelerin işlemesine ayrılan bilişsel kapasitenin birbirimizi daha iyi duymaya yönlendirilmesine çalışıyoruz. Programın başında haftanın ruhunu konuşurken bizim açımızdan münazara, müzakere gibi uğraşların merak ve muhabbetten daha az cazip olduğunu dillendirip, cevap verme ya da lafı gediğine oturtma telaşı ile değil birbirimizi anlama niyetiyle ve can kulağıyla dinlemenin önemine işaret ediyoruz. Tüm toplantılarda mutlaka yuvarlak bir oturma düzeni organize edip, her gün farklı yerlerde oturmayı ve olabildiğince çok yeni kişiyle sohbet etmeyi öneriyoruz. Organizasyondan sorumlu ekibin her zaman en dış halkada ama devamlı ulaşılabilir olması ve herkese eşit değer atfetmesinin görülmesi, hissedilmesi bizim için önemli. Tanışma seansında klasik özgeçmiş bilgilerine ek olarak, en yakın arkadaşlarımızın dışında kimsenin bilmediği bir bilgiyi de birbirimizle paylaşıp, bu hızlandırılmış güven inşası sürecinin kötüye kullanılmayacağına dair cesaret adımını hep birlikte atıyoruz. Günlük hayatımızda alışık olduğumuzdan daha çoğulcu bir grup olduğumuz için her zamankinden daha özenli ama daha az alıngan olmaya birlikte karar veriyoruz. Hiçbir sorun çıkmıyor diyemem ama çıkan sorunların korkulandan çok daha az olduğunu ve çözümlerin de hiç zor olmadığını söyleyebilirim. Mevlana'ya atfedilen "Sevilmeye çalışmak yerine sevilmenin önündeki engelleri kaldır" önerisi BASO deneyimini teyit eder nitelikte. Muhabbeti artırmak için özel bir simya formülüne değil sadece engelleri kaldırmak ve muhabbete imkân ve mekân sunmak ziyadesiyle yeterli oluyor. 2014'den beri olan deneyim Türkiye'nin sahici, samimi bir muhabbet ile çözemeyeceği hiçbir sorununun olmadığını düşündürüyor.

BASO eğitimlerindeki deneyimlerimizi teyit eden çok sayıda önerme, bulgu ve teori var. Mesela, Fransız Devrimi'nin sadece eşitlik ve özgürlüğü değil kardeşliği de motto haline getirmesi. 18. yüzyılda kardeşliği kullanmadan ne eşitliği, ne de özgürlüğü en gelişkin şekilde kurumsallaştıramayacağımızı biliyorduk. 21. yüzyılda ise eşitliğin ve özgürlüğün nasıl pekiştirilebileceğine dair geniş ve yoğun bir tahayyülümüz var ama kardeşliğe dair tahayyülümüz biraz eksik. Belki kardeşlik için kullanabileceğimiz bir başka kavram *camaraderie* olabilir... Onun kelime kökü olan *camara* da bize mekândaş olmadan kaderdaş ya da hemhal olmanın zorluğunu hatırlatıyor olabilir. Son olarak, Columbia Üniversitesi'ndeki *Difficult Conversations Lab*'ın bulguları, olumlu üç mesaj ile öncelenmeyen hiçbir eleştirinin muhattapları tarafında kâle alınmadığını gösteriyor. Başka bir deyişle, iyi niyet teyit edilmeden ilişki başlamıyor. Tam da bu yüzden iyi niyet ve güven üretme becerisi ve kapasitesi nasıl bir toplum olduğumuz hakkında çok

belirleyici değişkenler. Siyaset Okulu ekibi olarak bütün verileri, *More in Common* ve *Weave: the Social Fabric Project* gibi türlü çabaları ve tabii parçası olduğumuz Avrupa Konseyi Siyaset Okulları ağının diğer üyelerinin deneyimlerini izlemeye ve onlardan esinlenmeye devam ediyoruz. Okullar ağına dair 2016'da gerçekleştirilen bir araştırmanın başlangıcında, özgürlükçü demokrasinin güçlenmesi için kurulan bu okulların hepsinin toplumları için kutuplaşmayı aşma mekânlarına evrilmiş olduklarının tespit edilmesinin de çok anlamlı bir bulgu olduğuna inanıyoruz.

Tüm bu bulgular ışığında bir kamu politikası hayal edecek olsaydık, herhalde Türkiye'nin çeşitli yerlerine serpiştirilmiş gençlik kamplarının kapasitesinin, dileyen her gencimizin her üç ya da dört yılda bir akranlarıyla bir hafta geçirebilmesine imkân verecek şekilde artırılmasını istemek mantıksız olmazdı. Bu tür programların bedeli o kadar makul ama bunları yapmamanın fırsat maliyeti o kadar yüksek ki herhangi bir kamu otoritesinin en kolay karar vereceği başlık bu tür programların yaygınlaştırılması olmalı.

Neyse ki sorun da çözüm de biziz.

ÇEVRE VE İKLİM ADALETİ ÇERÇEVESİNDEN TÜRKİYE’DE KUTUPLAŞMA

Ali Alper Akyüz*

Ekoloji ve kalkınma; ekolojiye verilen zararın eninde sonunda toplumdaki herkesi olumsuz etkileyeceği (ve ekosistemdeki insan olmayan varlıkların yok olmasına karşı herkesin vicdani bir tutumunun olduğu), kalkınmanın ise eninde sonunda herkesi olumlu etkileyeceği var sayıldığından toplumun her kesiminin üzerinde uzlaşabileceği noktalar olarak öne sürülürler. Ancak kalkınmanın sonuçlarından ve kalkınma için kullanılan doğal kaynaklardan yararlanma düzeylerinin ve sonuçta oluşan çevresel kirlilikten etkilenmenin toplum içinde eşit olmamasından yola çıkan “çevresel adalet” kavramı ve çevre adaleti hareketleri, bu söylemsel varsayımın yanlışlığını görünür hale getirmeye çalışır. Dolayısıyla çevre ve ekoloji alanı ile kalkınma alanları üzerinde kolaylıkla uzlaşma sağlanabilecek alanlar gibi görülse de politik ekoloji altdisiplininin de çalışmalarında gösterdiği üzere oldukça çatışmalı bir alandır.

Ekoloji ve kalkınma çerçevesi içindeki spesifik durumlar da çoğu zaman birlik söyleminin tersine taraflaşmalara ve çatışmalara neden olur. Bunun bir ülke ölçeğinde en çarpıcı örneği olarak ABD’de iklim değişikliğiyle mücadele ile ilgili Cumhuriyetçi ve Demokrat eğilimli yurttaşlar arasındaki yarıma gösterilebilir; Trump gibi popülist liderler tarafından söylemin sertleştirilmesi de bu kutuplaşmayı ciddi ölçüde derinleştirmiş, ancak kuraklık, yangınlar ve kasırgalar gibi iklim felaketlerinin inkâr edilemez bir maliyetle birlikte artması son seçimlerde Demokrat aday Joe Biden’ın seçilmesindeki faktörlerden birisi olmuştur. Yerel ölçeklerde ise bu kutuplaşma daha çok çevreye zarar veren ve hatta yerleşik halkın bir kesiminin geçim kaynağını veya insan sağlığını tehdit eden yatırımlar veya uygulamalar nedeniyle bu yatırımlardan olumlu ve olumsuz olarak etkilenen kesimler arasında ortaya çıkmakta, bu nedenle de yatırım sahipleri başta istihdam olmak üzere çeşitli sözlerle yerel halk arasında bir bölünme yaratmayı bir taktik olarak da kullanmaktadır. Diğer alanlarda olduğu gibi ekoloji ve kalkınma alanında görülen kutuplaşma da öznesiz ve kendiliğinden oluşmuş değildir.

KONDA araştırma şirketinin 2021 yılı Eylül ayında yürüttüğü araştırmanın sonuçlarına yer verdiği İklim Değişikliği Algısı Raporu¹ Türkiye çapında temsili bir örneklem için çevre ve doğanın korunması ve kalkınma ilişkisi ile iklim değişikliği hakkındaki görüşleri ortaya çıkarmaya çalışmıştı. Araştırmanın sonuçları

(*) Akademisyen, İstanbul Bilgi Üniversitesi

1 KONDA (2021) İklim Değişikliği Algısı Raporu - Aralık 2021, KONDA (https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2022/04/KONDA_IklimDegisikligiAlgisiRaporu_Aralik2021_FINAL.pdf, son erişim tarihi: 5.06.2022)

bu konulardaki ayrışmanın kutuplaşma yaşandığı düşünülen kesimler arasında ne kadar yer bulduğu hakkında fikir verebilir. Araştırmanın genel sonuçları yazının başında bahsettiğimiz soyut uzlaşma söylemini yansıtır niteliktedir. Buna göre çevre ve doğanın korunmasında sorumluluğun bütün toplumda olduğunu düşünenler cevap verenlerin %94'ünü, ekonomik kalkınma ve yatırımlar için çevre sorunlarına ve doğal alanların feda edilmesine karşı olanlar %72-75'ini, çevre ve doğaya zarar vermeden ekonomik kalkınmanın mümkün olduğunu düşünenler %83'ünü, iklim değişikliğinin çözümü için hepimizin bireysel olarak sorumluluk alması gerektiğini düşünenler %83'ünü oluşturuyor.

Buna karşın daha spesifik düzeydeki çeşitli sorulara verilen yanıtlarda ise farklılaşmaların ortaya çıktığını görüyoruz. İklim değişikliğinin sorumlularının sorulduğu ve birden fazla seçeneğin işaretlenebildiği soruya verilen yanıtlarda en öncelikli sorumlu olarak %56'lık bir çoğunluk büyük şirketleri ve %49 özel sektör/sanayiye gösteriyor. Ancak sonrasında gelen "hükümet" seçeneği HDP'li seçmen arasında birinci sırada ve %59 oranında, CHP'lilerde %48 ve İYİP'lilerde %46 oranında belirtilirken, AKP'lilerin sadece %20'si, MHP'lilerin ise %27'si bu düşüncede. Çözümün sorumlusu olarak hükümeti görenler ise HDP'liler arasında %70, İYİP'lilerde %66, CHP'lilerde %59 iken AKP'lilerde %43'e düşüyor. Benzer ayrışmalar yaşam tarzına göre kendisini modern olarak tanımlayanlarla geleneksel ve dindar muhafazakâr olarak tanımlayanlar arasında da ortaya çıkıyor. Bu verilerin belirtilen hata payı içinde var olan durumu yansıttığı varsayılırsa soyut ve genel düzeyde sorulduğunda ortak sorumluluk konusunda bir uzlaşma olduğunu, ancak sorunun ve çözümün sorumlusunu tespit ederken farklı kesimlerin hükümetle mesafesinin belirleyici olduğunun gözlenebildiğini söyleyebiliriz.

Öte yandan çözümlerle ilgili toplum içindeki ortaklaşmaların hükümet politikalarına yansımıyor olması ilginçtir. Örneğin 2011 yılında Türkiye halkının %64'lük büyük çoğunluğunun (parti tercihlerinden bağımsız olarak) nükleer santrale karşı olması Akkuyu Santrali'nin inşaatına engel olamadı. Bu durumun halen sürdüğü elimizdeki araştırmada da tespit ediliyor ve elektrik üretiminde nükleeri tercih edenlerin oranı (birinci ve ikinci sırayı alan güneş ve rüzgâr sırasıyla %74 ve %66 iken) sadece %5'te kalıyor. Bu durum hükümetin kendi seçmeninin bu konudaki görüş ve tercihinin aksine olan politikalarının görünür tepkiye veya karşıt oya dönüşmeyeceğini var saydığını düşündürüyor.

Çevre ve ekoloji politika alanında bulunan aktörlerden sivil toplum kuruluşlarının teker teker kendi görüşlerini savunmalarına karşın bir bütün olarak da kamusal alanda diyalogu sağlama rolü olduğu söylenebilir. Ancak araştırmada yanıt verenlerin sadece %36'sının kendisini bu STK'lara yakın hissettiklerini

belirtmeleri bu diyalogun toplumsal zeminini oluşturma kapasitelerini tartışılır kılıyor (bu verinin seçmenlere göre dağılımı ise CHP'liler için %49 iken AKP-MHP için %29-30). Bu veri aynı zamanda sivil toplumun içinde bulunduğu daralma ve saygınlık kaybı ile birlikte düşünülmeli. Aynı konuda çevre için bireylerin yapacakları arasında “protesto eylemlerine katılırim” diyenlerin Türkiye genelindeki oranının sadece %6 olması da başka bir çarpıcı veri olarak karşımıza çıkıyor; bu yanıtta CHP seçmenleri %14, HDP'liler %18, İYİP'liler %11 oranında katılırken AKP'lilerin sadece %1'i, MHP'lilerin de %8'i onay vermiş. Yaşam tarzına göre ise modernlerin %13'ü, diğerlerinin %2-3'ü bu yanıtta birleşmiş. Dolayısıyla ekoloji alanındaki memnuniyetsizliklerin kamusal alanda modernler ve muhalifler arasında bile oldukça küçük bir kitle tarafından ifade edildiğini ve bu durumun ileride yaşanacak sorunların bugünden görülmesinin önüne geçtiğini belirtmek gerekir.

Şimdiye kadar belirttiklerimizi toparlamak gerekirse:

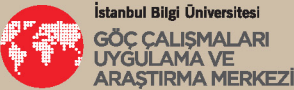
1. Ekoloji ve kalkınma alanı derinden kutuplaşmış olan toplumlarda bu kutuplaşmanın aşılması için “ortak gelecek” vurgusuyla bir uzlaşma alanı olarak öne sürülür. Ancak bu potansiyelin kullanım olasılığı siyasi ve ekonomik öznelerden bağımsız değildir ve çeşitli örneklerde görüldüğü üzere tersine ayrıştırma için de kullanılabilir.
2. Ekoloji alanı var olan ayrışma ve kutuplaşma ortamından yalıtılmış ve özerk bir alan değildir. Dolayısıyla başka alanlardaki kutuplaşmanın sahnesi haline de gelebilir. Çevre protestocularına iktidar ve destekçileri tarafından sıklıkla vurulan “kalkınma karşıtı”, “vandal” ve hatta “terörist” damgalarının toplumsal tabanda ne kadar karşılık bulduğunu bilemiyoruz. Ancak bu ortam nedeniyle sinen ve sözünü söylemekten çekinen ya da görev tanımını sadece kendi belirlediği dar alanda yapıp gerisini görmezden gelen çevre STK'larının da bir toplumsal diyalog zemini olmaktan uzaklaştığını ve sadece uzmanlık örgütleri olarak var olduklarını belirtmek gerekiyor.
3. Özellikle iklim değişikliği kaynaklı felaketlerden (orman yangınları, seller, fırtınalar, kuraklık, vb.) olumsuz etkilenen ve etkilenecek olan kesimlerin kayıp ve zararlarının gereği gibi tazmin edilmesi ve sosyal korumadan yararlandırılması kapsayıcı bir ekoloji ve iklim politikası için vazgeçilmezdir. Bu felaketlerin sıklığının ve güçlenmesinin sorumlusunun artık insan kaynaklı iklim değişikliği olduğu ve önceden öngörülerek önlem alınabileceği bilinirliği yaygınlaşan bir gerçek olduğu için

“doğal afet” ya da “kader” diyerek geçiştirmenin toplumsal huzursuzluğu artırma potansiyeli yüksektir.

4. Yerel ve ulusal ölçekte ekoloji ile kalkınmanın birbirleriyle çelişip çelişmeyeceği bir ölçüde benimsenecek tanımlara ve daha da çok izlenecek politikalara bağlıdır; başka bir deyişle kısa ve orta vadede ekolojiye zararın minimize edilebileceği insani kalkınma rotaları belirlemek mümkündür. Yerleşik görüşün aksine yatırımlarda yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, organik tarım, ekoturizm gibi ekolojik tercihlerin istihdam ve gelir açısından faydasının kirletici seçeneklere göre çok daha fazla olduğu araştırmalar ve uygulamalar sonucu artık kabul gören bir gerçek. AB Yeşil Mutabakatı ve iklim uyumu gibi etkenler bu durumu destekleyici politika çerçeveleri olarak devreye girmeye başlıyor. Dolayısıyla çevre adaleti perspektifinden kurulan sosyal ekonomi temelli bir ekoloji politikası kutuplaşmanın aşılmasında en etkili adım olacaktır. Bununla birlikte sürekli ve sınırsız bir ekonomik büyüme olarak tanımlanan kalkınmanın sınırlı bir gezegen içinde imkânsız olduğunu ve kalkınmanın her hâlükârda eşitlikçi olması gerektiğini belirten eleştirel söylemi de dikkate almak gerekiyor.

Dünyada ve Türkiye’de yaşadığımız başta çevre kirliliği, iklim değişikliği, salgın hastalıklar ve göç gibi birçok sorun beraberce düşünmeyi ve ortak hareket etmeyi gerektiriyor. Hepimizin sahip olduğu insan olma durumumuzdan doğan kırılganlıklar, ortak olan ihtiyaçlar çerçevesinde belirsizliklerle mücadele edebilmek için birbirimizin halinden anlamayı başarmamız şart. Ancak içinde bulunduğumuz kutuplaşma sorunu, birlikte hareket edebilmemizin önündeki en büyük engel. Siyasal alanda partiler, politikacılar ve liderler arasında gözlemlenen kutuplaşma topluma yansıyor ve var olan ayrışmaları büyütebiliyor.

Bu kitap, Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasal iklime damgasını vuran kutuplaşmayı azaltmak amacıyla 2020-2022 yılları arasında yürütölmüş Türkiye’de Kutuplaşmayı Azaltmak için Stratejiler ve Araçlar Projesi, kısa adıyla TurkuazLab projesinin hedeflerini, başardıklarını ve başaramadıklarını anlatmayı hedefliyor. Kutuplaşmanın farklı tanımları, nedenleri ve zararlarına odaklanmanın yanı sıra ölkemizde medya, sosyal medya ve siyasetçilerin bu sorunu nasıl çerçevelediğini de aktarıyor. Kitabın son bölümündeyse, kutuplaşmayı önlemeye dair TurkuazLab projesi başta üzere olmak üzere dünyadaki müdahalelere yer verilirken, farklı alanlardaki uzmanların önerileri de tartışılıyor. Her bölümün sonunda yer alan konu başlıklarına göre düzenlenmiş kısa kaynakça da konuyla ilgilenenlere bir başlangıç noktası sunmayı amaçlıyor.

KAPAK: LALE DURUİZ

E-ISBN: 978-605-399-599-9
ISBN: 978-605-399-600-2

